

Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland

Een verkenning van hun leefsituatie

Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland

Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland

Een verkenning van hun leefsituatie

Ria Vogels
Mérove Gijsberts
Maaïke den Draak

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, september 2014

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het SCP verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het SCP te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken; en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2014
SCP-publicatie 2014-24
Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Figuren: Mantext, Moerkapelle
Vertaling samenvatting : Julian Ross, Carlisle, Engeland
Omslagontwerp: bureau StijlZorg, Utrecht

ISBN 978 90 377 0719 9
NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau
Rijnstraat 50
2515 XP Den Haag
(070) 340 70 00
www.scp.nl
info@scp.nl

De auteurs van SCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	7
Samenvatting	9
1 Verkennd onderzoek naar de leefsituatie van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland	13
2 Demografie en achtergrond	16
2.1 Demografisch beeld	16
2.2 Beeld van de groepen op basis van eerder onderzoek	25
2.3 Conclusie	32
Noten	33
3 De kinderen door de ogen van deskundigen	34
3.1 Woon- en leefsituatie, en participatie	34
3.2 Onderwijs, ouderbetrokkenheid en taalverwerving	40
3.2.1 Onderwijs	40
3.2.2 Ouderbetrokkenheid	46
3.2.3 Taalverwerving	47
3.3 Gezondheid en welzijn	48
3.3.1 Fysieke gezondheid en zorggebruik	48
3.3.2 Welzijn	50
3.4 Overlast en criminaliteit	54
3.5 Conclusie	58
Noot	60
4 Waar lopen gemeenten en instanties tegenaan?	61
4.1 Gebrekkig zicht van gemeenten en instanties op niet-geregistreerde kinderen	61
4.2 Communicatie en informatie	62
4.3 Samenwerking tussen instanties	66
4.4 Bekostiging van het onderwijs	67
4.5 Conclusie	69
5 Conclusies	71
5.1 Conclusies van de verkenning	71
5.2 Kennislacunes	77
Summary	81
Literatuur	86
Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	88

Voorwoord

In een brief aan de Tweede Kamer over EU-arbeidsmigratie van 13 september 2013 heeft de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (szw) een onderzoek toegezegd naar de positie en de mogelijke problematiek waarmee kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa in Nederland te maken hebben (szw 2013). Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft op verzoek van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid een verkennend onderzoek uitgevoerd naar de aard van de problematiek van deze kinderen. Dit rapport doet daarvan verslag.

Aanleiding voor het onderzoek is dat over de Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland weinig bekend is, maar er wel signalen komen uit bijvoorbeeld zorg, onderwijs en politie dat het niet altijd goed met hen gaat. Migratie brengt stress en aanpassingsproblemen met zich mee, voor zowel migranten als hun kinderen, zo is bekend van eerdere migrantengroepen. Om herhaling van de problematiek zoals van Turkse en Marokkaanse kinderen te voorkomen, is het van belang kennis te vergaren over hoe het de kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa in Nederland vergaat. Zo kan in beeld worden gebracht wat goed gaat, waar eventuele problemen zich aandienen, wat mogelijke oplossingen zijn en waar ondersteuning en begeleiding vanuit beleid, onderwijs en hulpverlening aan de orde zijn.

Voor deze verkenning is gesproken met deskundigen en professionals, zoals onderwijsgevendenden, wijkmanagers en zorgverleners. De verzamelde informatie geeft inzicht in de thema's die spelen, maar laat ook zien dat er nog veel lacunes in de kennis zijn. Verder onderzoek onder direct betrokkenen is wenselijk; de verkenning kan daarbij als startpunt dienen.

Wij danken de deskundigen en professionals die meewerkten aan de diepte-interviews voor hun tijd en hun enthousiasme om aan het onderzoek mee te werken. Hun kennis en ervaring waren van grote waarde voor het beeld dat wij hier geven. Ook danken we de beleidsmedewerkers, de wetenschappers en de onderzoekers die we ter voorbereiding op de interviews hebben gesproken voor hun medewerking. Ten slotte gaat onze dank uit naar de leden van de begeleidingscommissie, Bouchra Talidi, Arjen Verweij en Erica Faber van het ministerie van szw en Mariëlle Heijmink en Venhar Sariaslan van de gemeente Rotterdam, voor hun betrokkenheid en de prettige samenwerking.

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Den Haag, juli 2014

Samenvatting

Verkendend onderzoek naar Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland

Dit verkendend onderzoek belicht, vooral vanuit het gezichtspunt van deskundigen en professionals, de leefsituatie van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen tussen de 0 en 18 jaar die in Nederland wonen. Over deze kinderen is nog weinig bekend. Wel zijn er signalen dat het niet altijd goed met hen gaat.

We gaan na wat de aard is van de eventuele problematiek waarmee deze kinderen in Nederland kampen. We kijken hoe het er met hen voorstaat in vier belangrijke domeinen:

- 1 woon- en leefomgeving, participatie;
- 2 onderwijs, ouderbetrokkenheid en taal;
- 3 welzijn en gezondheid;
- 4 overlast en criminaliteit.

Hiervoor zijn met 29 sleutelpersonen diepte-interviews gehouden, allen zorgvuldig geselecteerd uit de vier domeinen. Ook is rekening gehouden met spreiding over grote en kleinere gemeenten in gebieden waar veel migranten uit Midden- en Oost-Europa wonen. Omdat we, zeker in de zorg, professionals hebben gesproken die kinderen pas zien als er problemen zijn, kan het beeld echter vertekend zijn. Een andere beperking is bovendien dat we geen van de ouders of kinderen zelf hebben gesproken, waardoor hun – mogelijk afwijkende – visie ontbreekt.

Een kleine, maar groeiende groep

In 2013 stonden in totaal 24.000 Poolse kinderen in de leeftijd van 0 tot 18 jaar ingeschreven in de Nederlandse bevolkingsregisters. Daarbij vergeleken zijn de aantallen Bulgaarse (4700) en Roemeense (4100) kinderen bescheiden. De omvang van deze drie groepen kinderen neemt toe, door zowel migratie als geboorte.

Poolse en Roemeense kinderen wonen meer gespreid over Nederland dan Bulgaren, die vaak in de grote steden wonen. In Den Haag staan de meeste kinderen uit Midden- en Oost-Europa ingeschreven, daarna volgen Rotterdam en Amsterdam. Poolse kinderen vormen daar in absolute aantallen de grootste groep.

Niet-geregistreerde kinderen

Er zijn in Nederland ook kinderen die niet staan ingeschreven in de bevolkingsregisters. Over hen is nagenoeg geen informatie beschikbaar. Hoeveel kinderen wel in Nederland naar school gaan, maar niet in de GBA staan ingeschreven, is niet bekend. Op de kinderen die (nog) niet naar school gaan, bestaat zelfs geen enkel zicht. De sleutelpersonen die wij gesproken hebben, hebben vrijwel allemaal ervaring met deze ‘onzichtbare kinderen’, maar ze weten niet hoeveel kinderen dit zijn en ook niet hoe het met hen gaat.

Uit de interviews met de deskundigen en professionals komt het volgende beeld over de leefsituatie van de kinderen in de vier domeinen naar voren:

Woon- en leefomgeving

De huisvesting van Poolse, Bulgaarse en Roemeense migranten is in de ogen van de sleutelpersonen niet optimaal. Zij maken zich zorgen over de Poolse kinderen die op campings en in recreatieparken wonen, vanwege het grotere risico op blootstelling aan drankmisbruik, vechtpartijen en huiselijk geweld. Bij Bulgaarse kinderen die met hun ouders in kleine, slechte, overvolle woningen in de grote steden wonen, zijn er zorgen over de onzekere, armoedige en soms ongezonde leefsituatie.

Het beeld dat de deskundigen hebben van de woon- en leefomgeving van de Roemeense kinderen is gemengd: zij onderscheiden een groep die verspreid over de stad woont en opgaat in de samenleving, en een groep die zich in een vergelijkbare woonsituatie als Bulgaarse migranten bevindt. De deskundigen hebben overigens weinig zicht op de Roemeense bevolkingsgroep. Dit geldt voor alle onderzochte domeinen.

Zowel de woonconcentratie in de eigen leefgemeenschap als isolement in een Nederlandse omgeving worden genoemd als belemmeringen voor de participatie van kinderen in de Nederlandse samenleving. Woonconcentratie bemoeilijkt het leren van de Nederlandse taal en het opbouwen van sociale contacten in Nederland, stellen sommige deskundigen, en als gevolg van het gebrek aan sociale contacten van jonge gezinnen die in dorp of stad wonen, zien consultatiebureau medewerkers soms ontwikkelingsproblemen optreden bij peuters die niemand hebben om mee te spelen.

Mobiliteit belemmert participatie in de Nederlandse samenleving

Het pendel- en verhuisgedrag van de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa onderscheidt hen van andere migrantengroepen. Het herkomstland is relatief dichtbij en veel migranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië keren dan ook voor korte of langere tijd terug. Ook binnen Nederland wordt er veel verhuisd.

Volgens professionals in de jeugdgezondheidszorg is dit pendelgedrag niet bevorderlijk voor het gevoel van kinderen ergens thuis te horen, wat tot psychische problemen kan leiden (ontworteling). Onderwijsdeskundigen wijzen op de risico's voor de schoolloopbaan als de kinderen voor korte of langere tijd aan de leerplicht worden onttrokken en vaak van school wisselen.

Jonge kinderen, vooral Poolse, komen goed mee in het basisonderwijs

Met jonge kinderen die vanaf het begin het basisonderwijs instromen, gaat het in de regel goed, oordelen de deskundigen. Dit geldt vooral voor Poolse kinderen. Bulgaarse kinderen hebben meer achterstand. Dit komt volgens de deskundigen omdat Poolse ouders onderwijs belangrijk vinden voor hun kinderen, de ouders zelf een redelijk opleidingsniveau hebben en de kinderen in Polen net als in Nederland vanaf hun vijfde jaar leerplichtig zijn. Voor Bulgaarse ouders is het belang van onderwijs minder vanzelfsprekend, zij zijn zelf vaak laagopgeleid en de leerplicht gaat in Bulgarije pas in vanaf het achtste jaar.

Voortgezet onderwijs: tieners hebben het moeilijker op school

Tieners die het Nederlandse onderwijs instromen hebben meer moeite om de Nederlandse taal onder de knie te krijgen dan jonge kinderen en ze hebben grote moeite om een diploma op niveau te halen. Zonder diploma in het voortgezet onderwijs rest hun alleen

de entreeopleiding in het mbo. Voor jongeren die daar niet passen qua leeftijd, niveau en motivatie, kan dit leiden tot spijbelen, opstandig gedrag en voortijdig schoolverlaten. Vooral bij Bulgaarse jongeren lijkt veel schoolverzuim voor te komen.

Fysieke gezondheid van de kinderen in het algemeen goed

De fysieke gezondheid van de kinderen die bij de jeugdgezondheidszorg in beeld zijn, is in het algemeen goed. Wel zijn er signalen van overgewicht en een slecht gebit bij Poolse basisschoolkinderen.

Ouders in overlevingsstand

Armoede, illegale huisvesting, slechte woonomstandigheden en gebroken gezinnen (vooral bij Polen) lijken veelvoorkomende problemen te zijn. Vaak verkeren ouders daardoor in onzekere situaties, pakken zij al het werk aan dat ze kunnen krijgen en leven zij onder spanning. Ze zijn bezig met overleven. Wanneer het niet goed gaat, bijvoorbeeld bij ontslag, kunnen problemen zich snel opstapelen en kan drankgebruik een rol gaan spelen. Dergelijke omstandigheden hebben een weerslag op het welzijn van de kinderen.

Kinderen vaak alleen thuis, ook op jonge leeftijd

Signalen dat kinderen vaak alleen thuis zijn, ook op jonge leeftijd, komen vooral over Poolse ouders, die lange dagen werken of onregelmatige werktijden hebben. Het alleen thuis zijn vraagt een grote mate van zelfstandigheid van de kinderen. Ze moeten er zelf voor zorgen dat ze eten, dat ze hun huiswerk maken en dat ze naar bed gaan. De meningen van hulpverleners verschillen in hoeverre dit schadelijk is voor kinderen, maar zij vinden het voor jonge kinderen niet wenselijk.

Kwetsbare tieners

Sommige pubers hebben als gevolg van de migratie en onzekere leefsituatie een slechte band met hun ouders. Hun ouders werken veel en kunnen hun kind niet de aandacht en begeleiding geven die het nodig heeft in deze kwetsbare periode in hun leven. Sommige kinderen hebben last van heimwee en missen hun vrienden en familie in het land van herkomst. Hulpverleners zien als gevolg van deze omstandigheden onthechte en onwortelde kinderen, die soms probleemgedrag ontwikkelen. Zij zien dit niet alleen, maar wel vooral, bij tieners. Genoemd worden: verkeerde vrienden, rondhangen en kattenkwaad uithalen op straat, conflicten met ouders, wegllopen, problemen op school, schoolverzuim, en in enkele gevallen ook tienerzwangerschappen en prostitutie. Diverse deskundigen waarschuwen ervoor dat onvrede met het leven in Nederland en een slechte band met de ouders op termijn tot ernstige problemen kunnen leiden, maar geven tegelijkertijd aan dat het aandeel jongeren dat daadwerkelijk is ontspoord, meevalt. Wel wordt gemaand tot alertheid en tot het nemen van preventieve maatregelen om escalatie van probleemgedrag te voorkomen.

Knelpunten waar gemeenten en instanties tegenaan lopen

Gemeenten met concentraties van migranten uit Midden- en Oost-Europa ervaren het als een groot probleem dat een deel van deze migranten niet geregistreerd staat.

Als kinderen onzichtbaar zijn voor de gemeente, is het maar de vraag of zij onderwijs volgen of bij jeugdgezondheidszorg terecht komen.

Scholen en de zorgverlening ervaren problemen om met ouders (en kinderen) te communiceren, omdat die de Nederlandse taal onvoldoende machtig zijn. De taalbarrière kan door de beperkte financiële middelen om een officiële tolk in te zetten, soms niet anders dan via informele tolken worden geslecht. Zeker in de hulpverlening wordt dat niet als wenselijk gezien, onder andere vanwege het vertrouwelijke karakter van de gesprekken.

Een ander probleem in de communicatie met ouders is hun slechte bereikbaarheid. Vanwege hun werk kunnen ouders niet alleen moeilijk overdag naar school of een zorginstantie komen, ook telefonisch contact blijkt vaak lastig.

Wantrouwen tegenover overheidsinstanties en hulpverleners maakt dat ouders de neiging hebben om te lang te wachten als hun kind problemen heeft, waardoor de hulp (jeugdzorg, justitie) niet langer een preventief, maar een gedwongen karakter kan krijgen. De migranten zijn verder niet goed op de hoogte van de rechten en plichten in de Nederlandse samenleving, maar pogingen van de gemeenten en instanties om hen hierover te informeren zijn weinig succesvol. Naast het genoemde wantrouwen van de migranten, speelt de onbekendheid bij de gemeenten en de overige instanties met manieren hoe zij deze migrantengroepen het beste kunnen benaderen, een rol. Niet alleen gemeenteambtenaren, maar ook professionals in het onderwijs en in de zorg hebben behoefte aan meer kennis over migranten uit Midden- en Oost-Europa.

In het onderwijs klinkt de roep om meer middelen om de taalachterstand van deze groepen kinderen aan te pakken. Scholen merken dat het hen net zoveel, zo niet meer, moeite kost om anderstalige nieuwkomers uit Europa op te vangen als Marokkaans- en Turks-Nederlandse kinderen. Maar omdat vooral Poolse ouders beter opgeleid zijn, komen hun kinderen (na een eerste bekostigd opvangjaar) niet in aanmerking voor de zogenoemde gewichtenregeling.

Scholen wijzen verder op de hoge mobiliteit van deze groepen als een belemmering om de kinderen op te vangen. Dat kinderen gedurende het schooljaar (vaak) van school wisselen is lastig met het oog op zowel de bekostiging als de wisselende samenstellingen van de klassen, wat het behalen van de gestelde leerdoelen bemoeilijkt.

Kennislacunes

Dit onderzoek is een eerste stap in het vullen van de kennislacunes over de leefsituatie van de Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen. Het zicht is echter nog steeds beperkt. Over Roemeense kinderen hebben we nauwelijks informatie gekregen. En de interviews met deskundigen hebben weliswaar belangrijke thema's naar voren gebracht, maar bieden geen inzicht in de omvang van de gesignaleerde problemen. Om die reden en ingegeven door de wens om herhaling van problemen zoals bij kinderen van Turkse en Marokkaanse migranten te voorkomen, is het van belang de vinger aan de pols te houden en de positie en leefsituatie van kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen goed te monitoren.

1 Verkennend onderzoek naar de leefsituatie van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland

Sinds de uitbreiding van de Europese Unie (EU) met Midden- en Oost-Europese lidstaten is het aantal migranten uit die landen fors toegenomen. Tot de Midden- en Oost-Europese EU-lidstaten worden gerekend: Polen, Tsjechië, Slowakije, Hongarije, Slovenië, Estland, Letland en Litouwen (in 2004 tot de EU toegetreden), en Roemenië en Bulgarije (in 2007 toegetreden). Inmiddels vormen de Polen veruit de grootste groep migranten die jaarlijks Nederland binnenkomt. Vaak komen deze migranten alleen, maar lang niet altijd. Uit eerdere onderzoeken naar de positie van migranten uit Midden- en Oost-Europese landen is gebleken dat vaak ook de partner en/of kinderen meekomen naar Nederland (Dagevos 2011; Gijsberts en Lubbers 2013). Vanuit gemeenten, scholen, politie en welzijns- en zorginstellingen komen signalen dat er problemen zijn met de kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa. Het gaat om schooluitval, aanpassingsproblemen op school, overlast en criminaliteit, verwaarlozing en mishandeling, taalproblemen en slechte aansluiting op de arbeidsmarkt. Er is echter nog geen onderzoek verricht in Nederland dat zich richtte op deze kinderen, waardoor nog veel onbekend is.

In een brief aan de Tweede Kamer over EU-arbeidsmigratie van 13 september 2013 heeft de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (szw) een onderzoek toegezegd naar de positie en de mogelijke problematiek van kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa in Nederland (szw 2013). Het ministerie van szw heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) gevraagd onderzoek te doen naar de positie van deze kinderen. Aangezien er nog veel onbekend is en er op uiteenlopende terreinen signalen zijn dat er mogelijk problemen zijn, is ervoor gekozen in eerste instantie een breed verkennend onderzoek uit te voeren. Het doel van dit verkennend onderzoek is om de belangrijkste thema's te benoemen rondom de positie van kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa. Dit raakt ook aan vragen waar de verschillende instanties tegenaan lopen bij het bereiken van en werken met deze groepen.

We richten ons op de situatie van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen die na de uitbreiding van de EU in Nederland terecht zijn gekomen (of zijn geboren). Deze drie groepen lijken nu de drie belangrijkste groepen in termen van omvang en aard van de problematiek (zie bv. CBS 2012; Engbersen et al. 2011; Kremer en Schrijvers 2014). De onderzoeksvraag van dit verkennend onderzoek is: *wat is de aard van de eventuele problematiek waarmee in Nederland wonende kinderen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense migranten kampen?*

Thema's

We richten ons in deze verkenning op een aantal belangrijke thema's die inzicht geven in de leefsituatie van de kinderen uit deze groepen, namelijk:

- 1 woon- en leefomgeving, participatie;
- 2 onderwijs, ouderbetrokkenheid en taal;
- 3 welzijn en gezondheid;
- 4 overlast en criminaliteit.

Binnen deze vier thema's geven we aan welke problemen spelen. Het onderzoek richt zich op kinderen tussen de 0 en 18 jaar die afkomstig zijn uit deze landen. In verschillende leeftijdsfasen spelen verschillende problemen. We onderscheiden om die reden drie leeftijdscategorieën: 0-3-jarigen, 4-11-jarigen en 12-17-jarigen. Deze indeling sluit aan bij de wijze waarop het Nederlandse onderwijs- en zorgsysteem is ingericht.

Onderzoeksmethode

De onderzoeksvraag wordt beantwoord door onderzoek te doen onder zogenoemde sleutelpersonen. Hiervoor is gekozen omdat er op dit moment nog bijzonder weinig bekend is over de kinderen van migranten van Poolse, Bulgaarse en Roemeense herkomst. Er is een serie diepte-interviews gehouden met deskundigen, die zorgvuldig zijn geselecteerd uit alle belangrijke domeinen van de leefsituatie van deze kinderen. Bij hun selectie is tevens rekening gehouden met de regionale spreiding van de kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen over Nederland. Het is niet de bedoeling alleen een beeld te geven van de leefsituatie van deze kinderen in grote steden als Den Haag en Rotterdam, waar zich veel Poolse, Bulgaarse en Roemeense migranten vestigen, maar nadrukkelijk ook in kleinere steden en niet-stedelijke gebieden waar veel Midden- en Oost-Europese migranten wonen (bv. Noord-Limburg, de Bollenstreek en Zuidoost-Brabant).

In totaal zijn 29 sleutelpersonen geïnterviewd uit een brede waaier van instanties en acht voorbereidende gesprekken gevoerd met beleidsambtenaren van ministeries en wetenschappelijke onderzoekers met kennis over migranten uit Midden- en Oost-Europese landen. We hebben vier interviews gehouden met vertegenwoordigers van gemeenten en politie, drie interviews met medewerkers van huisvesting en woonomgeving, en een interview met een medewerker van een vrijwilligersorganisatie. Ook hebben we gesproken met zes sleutelpersonen uit het onderwijsveld (docenten, een schoolleider, een beleidsmedewerker onderwijs en een leerplichtambtenaar). Binnen de jeugdgezondheidszorg is gesproken met acht personen (jeugdartsen, jeugdverpleegkundigen en managers) verdeeld over de leeftijdscategorieën van de kinderen die zij zien: 0 tot 4 jaar en 4 tot 18 jaar. Ten slotte zijn zeven interviews gehouden met deskundigen op het gebied van jeugdzorg en welzijn, soms in combinatie met jeugdgezondheidszorg. Het betreft onder andere een gezondheidszorgpsycholoog, enkele opvoedingsondersteuners, een medewerker van een crisisinterventieteam, een medewerker maatschappelijk werk en managers van Centra voor Jeugd en Gezin (CJG). De interviews zijn afgenomen door twee onderzoekers die gebruikmaakten van dezelfde gesprekspuntenlijst. De interviews zijn gehouden in maart en in april 2014.

Uit het ene domein zijn meer deskundigen geïnterviewd dan uit het andere domein. Het aantal benaderde informanten hing samen met het zicht of mogelijk zicht dat zij hebben op deze (groepen) kinderen. Zo is de jeugd(gezondheids)zorg sterk vertegenwoordigd in de interviews, omdat zij in verschillende leeftijdscategorieën zijn gespecialiseerd en we voor al deze leeftijdscategorieën een beeld wilden krijgen van mogelijke problemen. Omdat veel van deze professionals vooral kinderen met problemen zien, moeten we alert blijven op de mogelijkheid van een vertekend beeld van de omvang en ernst van de gesignaleerde problematiek. Personen die ons vanuit de groepen zelf informatie hadden kunnen verstrekken, zijn in deze verkenning ondervertegenwoordigd. Het is ons niet gelukt op tijd – in de beperkte interviewperiode – afspraken te maken met enkele zelforganisaties, ondanks onze pogingen daartoe. Er kleven dus enkele beperkingen aan dit onderzoek. We geven hiermee een verkennend beeld van wat deskundigen aanmerken als belangrijke problemen voor deze kinderen. Het onderzoek is niet gehouden onder de doelgroep zelf (de kinderen en hun ouders), we weten dus niet in hoeverre de beelden van de deskundigen stroken met hoe de kinderen en ouders zelf hun leefsituatie in Nederland ervaren. We hebben in de keuze van de te interviewen personen getracht zo goed mogelijk te differentiëren, maar we kunnen niet uitsluiten dat we niet alle thema's hebben geïdentificeerd. Ook kunnen we op basis van dit onderzoek geen uitspraken doen over de omvang van de gesignaleerde problematiek.

Opzet van deze rapportage

We openen deze rapportage (in hoofdstuk 2) met een demografische schets, een beschrijving van de groepen in kwestie en een inventarisatie van de beschikbare literatuur. De bedoeling hiervan is om de context te schetsen en aan te geven wat we wel, maar vooral ook wat we niet weten over de in Nederland aanwezige kinderen uit Polen, Bulgarije en Roemenië.

In hoofdstuk 3 brengen we in kaart wat naar voren is gekomen uit de gesprekken met de geïnterviewde deskundigen over de leefsituatie van de kinderen. In hoofdstuk 4 besteden we aandacht aan de knelpunten die instanties ervaren. In hoofdstuk 5 ten slotte trekken we een aantal conclusies en gaan we in op lacunes in de kennis over de kinderen.

2 Demografie en achtergrond

Op 1 mei 2004 trad Polen (samen met negen andere Europese landen waaronder Hongarije, Tsjechië en Slowakije) toe tot de EU. Sinds die datum kunnen Polen zonder verblijfsvergunning in andere EU-lidstaten zoals Nederland komen wonen. Om te kunnen werken was tot 1 mei 2007 nog wel een tewerkstellingsvergunning nodig. Op 1 januari 2007 traden Bulgarije en Roemenië toe tot de EU. Sinds die datum kunnen ook Bulgaren en Roemenen zich dus vrij vestigen in Nederland. Zij hadden op dat moment nog wel een tewerkstellingsvergunning nodig. Die bepaling is op 1 januari 2014 afgeschaft. Sinds die datum kunnen Bulgaren en Roemenen dus net als Polen in Nederland werken zonder dat daarvoor een vergunning nodig is. Hoewel de komst van Polen naar Nederland al verder teruggaat in de tijd – denk aan Poolse vrouwen die voor hun autochtoon Nederlandse man naar Nederland kwamen – heeft de toetreding van Polen tot de EU voor een aanzienlijke nieuwe instroom vanuit Polen gezorgd. Ook het aantal Bulgaren en Roemenen is – hoewel van veel bescheidener omvang – sinds 2007 toegenomen. Een deel van de migranten komt alleen naar Nederland, maar anderen nemen partner en/of kinderen mee of laten die op een later tijdstip overkomen. Daarnaast krijgen deze migranten, als ze hier langere tijd verblijven, ook kinderen in Nederland.

Deze rapportage richt zich op de kinderen van de migranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië. Voor we de problemen behandelen waarmee deze kinderen in Nederland te maken hebben (hoofdstuk 3), schetsen we in hoofdstuk 2 de context van de leefsituatie van deze kinderen. We bespreken eerst demografische ontwikkelingen, van zowel de groep als geheel als specifiek de leeftijdsgroep onder de 18 jaar. We richten ons daarbij op de omvang van de groepen, migratiebewegingen, leeftijdsverdeling en de vestigingsplaatsen in Nederland. Vervolgens schetsen we op basis van eerder onderzoek wat bekend is over de leefsituatie van de Polen, de Bulgaren en de Roemenen in Nederland. Voor zover beschikbaar, geven we hier ook informatie over hun kinderen. Die informatie is echter schaars.

In hoofdstuk 2 maken we hoofdzakelijk gebruik van secundaire bronnen, zoals gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en informatie uit surveyonderzoeken onder deze groepen migranten. Waar relevant, gebruiken we de uitkomsten uit de interviews met de deskundigen. De bedoeling hiervan is om een eerste indruk te geven van de drie bevolkingsgroepen en hun kinderen. Het is van belang om te vermelden dat dit beeld hoofdzakelijk gebaseerd is op migranten die in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) staan ingeschreven. Zoals we in de volgende paragraaf zullen bespreken, geldt dit echter lang niet voor alle migranten uit Midden- en Oost-Europa.

2.1 Demografisch beeld

Omvang Poolse, Bulgaarse en Roemeense groep 0 tot 18 jarigen in Nederland

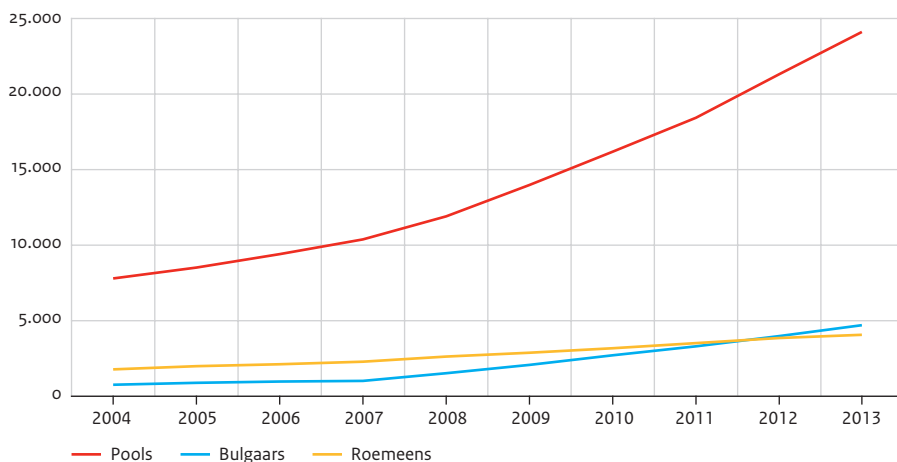
Wie van plan is om meer dan vier maanden in Nederland te verblijven, is verplicht zich in te schrijven in de GBA. Als we uitgaan van dit bevolkingsregister, woonden er op

1 januari 2013, inclusief de kinderen van 0 tot 18 jaar, 111.000 Polen, 21.000 Bulgaren en zo'n 18.000 Roemenen in Nederland.¹ De omvang van deze groepen is aanzienlijk toegenomen in de laatste jaren. In 2007 bijvoorbeeld stonden nog slechts circa 50.000 Polen en nog geen 5000 Bulgaren in Nederland geregistreerd.

Kijken we alleen naar de kinderen van 0 tot 18 jaar, dan blijken er in 2013 24.000 Poolse kinderen, 4700 Bulgaarse kinderen en 4100 Roemeense kinderen in Nederland te staan ingeschreven. In totaal gaat het om 41.000 kinderen (0 tot 18 jaar) uit Midden- en Oost-Europa. Ook de omvang van deze groep is behoorlijk toegenomen, zoals uit figuur 2.1 duidelijk blijkt. Toch is de omvang van de groep kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen bescheiden in vergelijking met bijvoorbeeld het aantal kinderen van Turkse (108.000), Marokkaanse (130.000) of Surinaamse (74.000) herkomst. Dit heeft natuurlijk te maken met de relatief korte migratiegeschiedenis van de Midden- en Oost-Europeanen.

Figuur 2.1

Aantal 0 tot 18 jarigen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense herkomst, 2004-2013
(in absolute aantallen)

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Niet-ingeschreven volwassenen en kinderen

Er zijn beduidend meer Polen, Bulgaren en Roemenen in Nederland dan staan ingeschreven in de GBA. Migranten die van plan zijn korter dan vier maanden te blijven (bv. seizoenarbeiders), hoeven zich niet in te schrijven en ook niet iedereen die wel langer dan vier maanden blijft, schrijft zich in. Het CBS heeft onlangs becijferd dat er een groep van 80.000 werknemers uit Midden- en Oost-Europese landen in Nederland is die niet is ingeschreven in de GBA (zie Wobma en Van der Vliet 2011). Deze cijfers zijn

afkomstig uit de werknemersbestanden (WNB): bestanden waarin personen geregistreerd staan als werknemer, maar die niet als inwoner staan geregistreerd in de GBA. Waarschijnlijk zijn dit in veel gevallen tijdelijke arbeidskrachten.

Daarnaast is er een groep die in het bevolkingsregister noch in de werknemersbestanden staat geregistreerd. Dit geldt bijvoorbeeld voor degenen die niet (officieel) werken. Volgens schattingen (Van der Heijden et al. 2013) staat circa driekwart van de Polen die in Nederland verblijven, geregistreerd (in de GBA of de WNB). Bij de Bulgaren is dit 36% en bij de Roemenen 13% (cijfers over 2010).

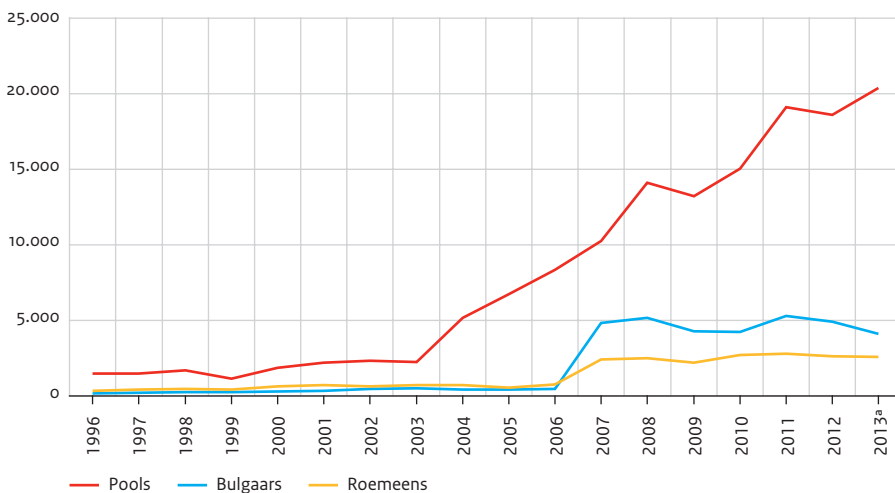
Het is onbekend hoeveel kinderen uit deze groepen niet in Nederland staan ingeschreven. De schattingen gaan immers over de personen van 15 jaar en ouder. Werknemersbestanden bieden hier geen soelaas (kinderen werken immers niet). Wel zou gekeken kunnen worden hoeveel kinderen wel naar school gaan maar niet in de GBA zijn ingeschreven, maar dit is tot op heden nog niet gebeurd. En dan nog zou de informatie ontbreken over de 0 tot 4 jarigen en de 4 tot 18 jarigen die niet (meer) naar school gaan. De grote steden hebben signalen opgevangen dat de omvang van de niet-geregistreerde groep migranten uit Midden- en Oost-Europa aanzienlijk is. Deze kinderen worden ook wel 'onzichtbare kinderen' genoemd. Hoe groot de omvang van deze groep is en wat de samenstelling ervan is naar bijvoorbeeld etnische herkomst of leeftijd, is onbekend. De gemeente Rotterdam voert in 2014 een onderzoek uit in een aantal wijken om deze onzichtbare kinderen in kaart te brengen.

Migratiebewegingen

Sinds de toetreding van Polen tot de EU in 2004 neemt de immigratie van Poolse migranten naar Nederland volgens de statistieken jaarlijks sterk toe. Kwamen er in het jaar 2007 circa 10.000 Poolse migranten naar Nederland, in 2013 waren dit er 20.000. In tegenstelling tot Polen bestaat er geen 'migratietraditie' vanuit Bulgarije en Roemenië naar Nederland. De instroom van Bulgaren en Roemenen in Nederland is door de toetreding van beide landen tot de EU in 2007 toegenomen, maar daarna vrij stabiel gebleven. Jaarlijks komen er tussen de 4000 en 5000 Bulgaren en rond de 2500 Roemenen naar Nederland (zie figuur 2.2). Het is gelet op het veel hogere aantal inwoners in Polen dan in Bulgarije en Roemenië niet verwonderlijk dat er meer migranten uit Polen naar Nederland komen. Daarbij komt dat de afstand Polen-Nederland korter is in vergelijking met Bulgarije en Roemenië. Bulgaren en Roemenen gaan van oudsher relatief vaker naar Zuid-Europese landen (en naar Duitsland).

Figuur 2.2

Immigratie van personen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense herkomst (alle leeftijden), 1996-2013^a
(in absolute aantallen)

a Cijfers over 2013 zijn voorlopige cijfers.

Bron: CBS (StatLine)

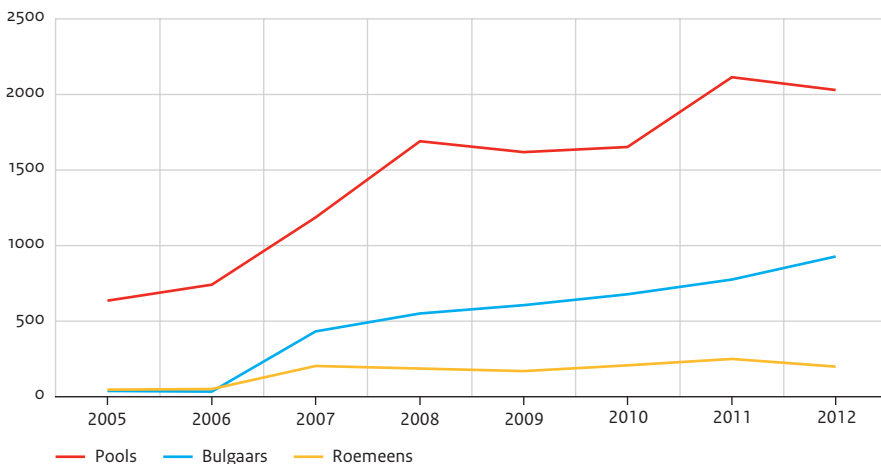
Er vertrekken ook weer veel migranten uit Midden- en Oost-Europa terug naar huis. In 2013 emigreerden circa 10.000 Polen, 3900 Bulgaren en 1900 Roemenen uit Nederland. Dit zijn de emigratiecijfers van de migranten die officieel in Nederland verbleven; niet meegerekend zijn de migranten uit Midden- en Oost-Europa die niet in de GBA stonden ingeschreven.

Ook als we een langere periode in beschouwing nemen, zien we dat ruim de helft van de Poolse, Bulgaarse en Roemeense immigranten die in het eerste decennium van deze eeuw naar Nederland zijn gemigreerd (en in de GBA geregistreerd stonden), inmiddels weer vertrokken is (Nicolaas 2011).

De immigratie van de leeftijdsgroep onder de 18 jaar (cijfers tot 2012) laat gedeeltelijk hetzelfde patroon zien. De instroom van Poolse kinderen nam gestaag toe, van 500 in 2005 tot circa 2000 in 2012 (figuur 2.3). Bij Roemenen en Bulgaren was nauwelijks sprake van immigratie van kinderen vóór toetreding van deze landen tot de EU. Daarna is sprake van een vrij constante instroom van circa 200 Roemeense kinderen per jaar. Er is geen duidelijke toename in de cijfers te herkennen. Bij de Bulgaarse kinderen is dit echter anders: de toestroom van deze kinderen neemt jaar na jaar toe. In vijf jaar tijd is de immigratie van 0 tot 18 jarige Bulgaren verdubbeld, van ruim 400 kinderen in 2007 tot circa 900 kinderen in 2012.

Figuur 2.3

Immigratie van 0 tot 18 jarigen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense herkomst, 2005-2012
(in absolute aantallen)

Bron: CBS (StatLine)

Ook bij de kinderen zien we, parallel aan een toename in immigratie, een toename van emigratie. Een deel van de kinderen gaat dus ook weer terug naar het herkomstland. Bij de Poolse 0 tot 18 jarigen betrof dit ongeveer een kwart van de instroom. Onder Roemeense en Bulgaarse kinderen bedroeg in 2012 de emigratie ongeveer de helft van de immigratie. Deze aandelen liggen aanzienlijk lager dan onder de totale groep immigranten uit deze landen. Kinderen gaan dus minder vaak terug dan volwassenen, en Poolse 0 tot 18 jarigen minder vaak dan Bulgaren en Roemenen in die leeftijdsgroep.

Wel of niet in Nederland geboren

In figuur 2.4 is de ontwikkeling van het aantal 0 tot 18 jarigen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense herkomst naar generatie weergegeven. We zien dat onder de Poolse kinderen de toename van de eerste en tweede generatie gelijke tred houdt. Er zijn duidelijk meer Poolse kinderen die in Nederland geboren zijn dan hiernaartoe zijn gemigreerd. Bij de Bulgaarse 0 tot 18 jarigen verloopt de toename van de eerste generatie sneller dan die van de tweede generatie. Er zijn inmiddels net iets meer 0 tot 18 jarige Bulgaren van de eerste generatie in Nederland dan van de tweede generatie. Bij de Roemenen verloopt de toename van de tweede generatie juist veel sneller dan die van de eerste generatie en zijn er inmiddels ongeveer drie keer zoveel in Nederland geboren Roemeense kinderen als kinderen die in Roemenië zijn geboren en op een later tijdstip hierheen zijn verhuisd.

Figuur 2.4

o tot 18 jarigen van Poolse, Bulgaarse, Roemeense herkomst naar generatie, 2004-2013 (absolute aantallen)

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Leeftijdverdeling

In tabel 2.1 is informatie opgenomen over de leeftijdsverdeling binnen de drie groepen. Het merendeel van de kinderen uit de drie betreffende Midden- en Oost-Europese landen heeft de basisschoolleeftijd (tussen de 4 en 12 jaar). Dit aandeel is het hoogst onder de Roemeense kinderen (47%). Van de Poolse kinderen is 36%, en van de Bulgaarse en Roemeense kinderen is 32% onder de 4 jaar. 24% van zowel de Poolse als de Bulgaarse kinderen is 12 jaar of ouder, tegen 21% van de Roemeense kinderen.

Tabel 2.1

Samenstelling Poolse, Bulgaarse en Roemeense groep 0-17-jarigen, naar leeftijd (in procenten)

	0-3 jaar	4-11 jaar	12-17 jaar
Polen	36	40	24
Bulgaren	32	44	24
Roemenen	32	47	21

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

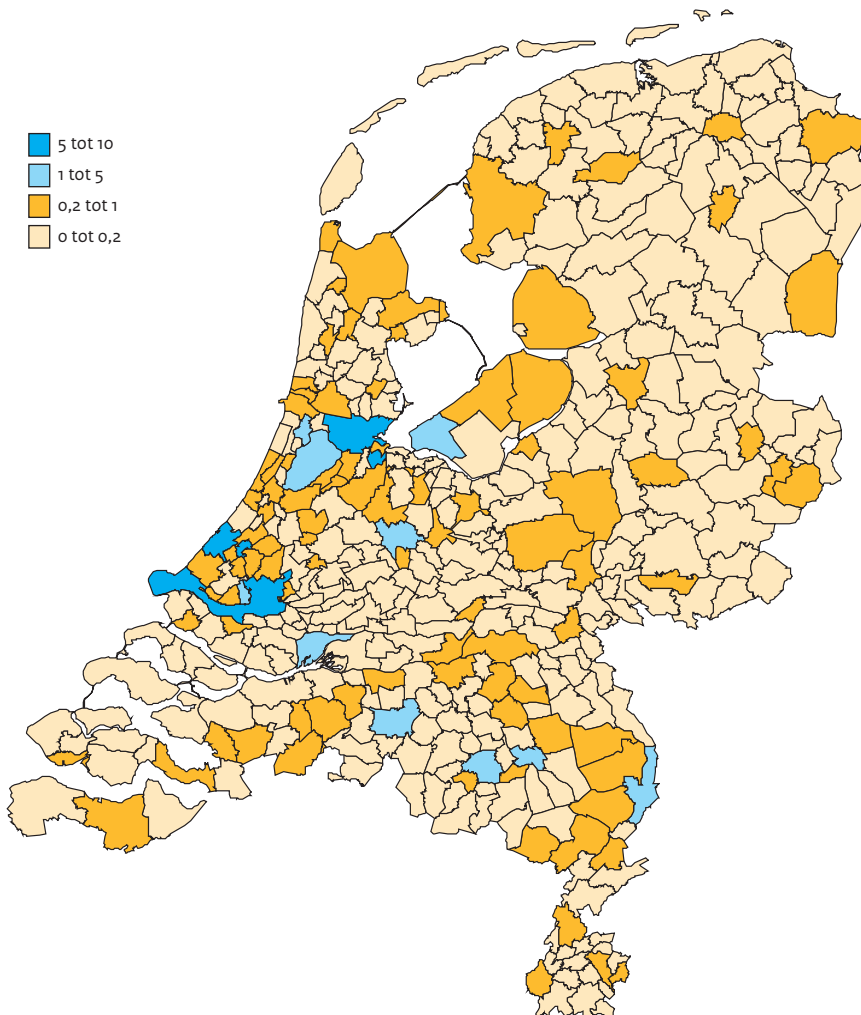
Spreading over het land

Figuur 2.5 geeft weer waar de kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen in Nederland wonen. Let wel: het gaat hier om de kinderen die zijn geregistreerd en het betreft ook kinderen uit andere Midden- en Oost-Europese landen dan de drie landen die in dit rapport centraal staan. De meeste kinderen wonen in de drie grote steden – Amsterdam, Rotterdam en Den Haag – of in gemeenten daaromheen (bv. Schiedam, Haarlemmermeer, Almere). Daarnaast zijn duidelijke concentraties te zien in een aantal gemeenten in Noord-Brabant en Noord-Limburg.

De grootste aantallen kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen zijn te vinden in de grote steden. Het hoogste absolute aantal 0 tot 18 jarigen is te vinden in Den Haag; het gaat om 3851 kinderen, zoals uit tabel 2.2 blijkt. Rotterdam telt er 2579 en Amsterdam 2181. De aantallen in de overige steden liggen aanzienlijk lager. Kijken we naar relatieve aandelen, dan is het aandeel kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen het hoogst in Den Haag: met 3,7% van het totaal aantal 0 tot 18 jarigen afkomstig uit een van de landen uit Midden- en Oost-Europa. Maar verder zijn de relatieve aandelen in het algemeen het hoogst in land- en tuinbouwgebieden: de gemeenten in de Bollenstreek, Noord-Limburg en Noord-Brabant.

Figuur 2.5

Verdeling van 0 tot 18 jarigen uit alle Midden- en Oost-Europese landen over Nederland, 2013
(in procenten)^a

a Weergegeven is het aandeel 0 tot 18 jarigen uit alle Midden- en Oost-Europese landen per gemeente ten opzichte van het totaal aantal 0 tot 18 jarigen uit deze landen in Nederland.

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Tabel 2.2

De tien gemeenten met de hoogste absolute en relatieve aantallen 0 tot 18 jarigen uit alle Midden- en Oost-Europese landen, 1 januari 2013 (in absolute aantallen en in procenten)

	top 10-absolute aantallen	aantal	%	top 10-relatieve aantallen	%	aantal
1	's-Gravenhage	3851	3,7	's-Gravenhage	3,7	3851
2	Rotterdam	2579	2,1	Noordwijkerhout	3,6	115
3	Amsterdam	2181	1,5	Hillegom	3,5	147
4	Eindhoven	896	2,3	Schiedam	3,2	491
5	Tilburg	707	1,8	Zundert	3,1	124
6	Almere	612	1,3	Maasdriel	3,0	158
7	Utrecht	584	0,9	Noordwijk	2,8	137
8	Helmond	525	2,6	Horst aan de Maas	2,6	233
9	Haarlemmermeer	505	1,5	Helmond	2,6	525
10	Schiedam	491	3,2	Venlo	2,5	478

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Uit tabel 2.3 valt op te maken dat kinderen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense herkomst onderling heel verschillend gespreid over Nederland wonen. Veruit de meeste (geregistreeerde) Poolse kinderen wonen in Den Haag, daarna volgt op enige afstand Rotterdam. In Amsterdam ligt het aantal veel lager; dit aantal is meer in de orde van grootte van bijvoorbeeld Eindhoven en Tilburg. Bulgaarse (geregistreeerde) 0 tot 18 jarigen wonen ook het vaakst in Den Haag, maar daarnaast ongeveer even vaak in Amsterdam als Rotterdam. Ook in Schiedam, Utrecht en Haarlem wonen relatief veel Bulgaarse kinderen. Het aantal ingeschreven Roemeense kinderen in Nederland ligt, zo zagen we eerder, niet ver onder het aantal Bulgaarse 0 tot 18 jarigen (4100 tegen 4700). Roemeense kinderen wonen echter duidelijk meer gespreid over Nederland. In Amsterdam, Den Haag en Rotterdam wonen de meeste kinderen van Roemeense herkomst, maar de aantallen zijn bescheiden, veel lager dan van kinderen van Bulgaarse herkomst. In totaal woont in de drie grootste steden samen (Den Haag, Rotterdam, Amsterdam) 16% van de Roemeense kinderen. Dit aandeel komt ongeveer overeen met dat van de Poolse kinderen (17%). Het verschil met de Bulgaarse 0 tot 18 jarigen is aanzienlijk: maar liefst 48% woont in een van de drie grootste steden.

Tabel 2.3

De tien gemeenten met de hoogste aantallen o tot 18 jarigen uit Polen, Bulgarije en Roemenië, 1 januari 2013 (in absolute aantallen)

Polen		Bulgaren		Roemenen	
's-Gravenhage	2077	's-Gravenhage	932	Amsterdam	271
Rotterdam	1250	Amsterdam	683	's-Gravenhage	240
Amsterdam	682	Rotterdam	653	Rotterdam	158
Eindhoven	543	Schiedam	175	Eindhoven	128
Tilburg	494	Utrecht	166	Almere	84
Helmond	427	Haarlem	142	Utrecht	71
Venlo	346	Zaanstad	98	Tilburg	66
Dordrecht	321	Eindhoven	86	Dordrecht	64
Almere	311	Arnhem	54	Zoetermeer	53
Haarlemmermeer	300	Almere	53	Haarlemmermeer	51

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

2.2 Beeld van de groepen op basis van eerder onderzoek

In deze paragraaf beschrijven we kort de leefomstandigheden van de Poolse, Bulgaarse en Roemeense migranten in Nederland. Het doel hiervan is om de context te schetsen van de leefomstandigheden van hun kinderen. De leefomstandigheden van de ouders zijn immers van invloed op die van de kinderen, of zoals een van de geïnterviewden het formuleerde: 'Je kunt kinderen niet los zien van hun ouders'. In Kader 2.1 zetten we uiteen welk onderzoek er in het verleden is verricht naar de migranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië. Over de Roemeense groep is het minst bekend. Niet alleen is nog weinig onderzoek naar deze groep gedaan, ook deskundigen en professionals die we hebben geïnterviewd geven aan weinig zicht op Roemeense migranten te hebben.

Kader 2.1 Eerder onderzoek

Eerder onderzoek onder volwassen migranten uit Midden- en Oost-Europese landen

Met de komst van migranten uit Midden- en Oost-Europese landen naar Nederland nam ook het onderzoek naar deze groepen een vlucht (voor een overzicht zie Snel et al. 2013). Met name naar de Poolse migranten is onderzoek uitgevoerd (bv. Weltevrede et al. 2009; Korf 2009; Dagevos 2011; Engbersen et al. 2011; Gijsberts en Lubbers 2013). Onderzoek over Bulgaren en met name over Roemenen in Nederland is tot dusverre schaars. Het tot nu toe verrichte onderzoek heeft zich in de meeste gevallen beperkt tot volwassen arbeidsmigrantten.

Een van de eerste grootschalige onderzoeken was dat van Engbersen en collega's, die in diverse Nederlandse steden en dorpen onderzoek hebben gedaan naar Polen, Bulgaren en Roemenen. De onderzoekspopulatie in dit onderzoek bestond voor een groot deel uit tijdelijke arbeidskrachten die zich niet hebben laten registreren in de GBA. Respondenten werden geworven op plaatsen waar veel Polen, Bulgaren of Roemenen samenkomen (zie Engbersen et al. 2011).

Kader 2.1 (vervolg)

Het SCP heeft vervolgens een surveyonderzoek gedaan onder Polen die (maximaal vijf jaar) in Nederland geregistreerd stonden (Dagevos 2011). Alleen degenen die van plan zijn langer dan vier maanden in Nederland te verblijven, zijn verplicht zich in te schrijven in de GBA. Dit betekent dat in het SCP-onderzoek Polen met een langdurig verblijfsperspectief sterker in het onderzoek waren vertegenwoordigd dan in het onderzoek van Engbersen et al. Er was een fors aandeel dat van plan was in Nederland te blijven en ook veelal al met partner en/of kinderen in Nederland woonde.

Meer recentelijk is onderzoek gedaan naar recent gemigreerde Polen en Bulgaren die in de GBA stonden ingeschreven (Gijsberts en Lubbers 2013). Zij werden geïnterviewd binnen anderhalf jaar na inschrijving in de GBA. Hier kwam ook uit naar voren dat een aanzienlijk deel van de groep een langdurig verblijfsperspectief voor ogen heeft. Dit bleek meer het geval onder de Polen dan onder de Bulgaren.

Eerder onderzoek naar de kinderen van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten

Er is tot nu toe nauwelijks onderzoek gedaan naar de kinderen van deze migranten. Een aantal jaren geleden heeft Forum twee onderzoeken laten uitvoeren naar de onderwijspositie van Poolse kinderen in het basisonderwijs (Jungbluth 2008; Jungbluth en Frietman 2010, zie ook De Boom et al. 2008). Daarnaast heeft het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC) een onderzoek uitgevoerd naar woonoverlast door migranten uit Midden- en Oost-Europa. Daarin is ook zijdelings aandacht voor de kinderen van deze migranten (Van Gestel et al. 2013). Verder zijn er enkele studies verschenen die zich specifiek richten op gezinnen en kinderen met een Roma-achtergrond (Sollie et al. 2013; Tuk 2013; Van der Veen 2012). En ten slotte zijn enkele scripties verschenen, waaronder die over de gezinssituatie en het opgroei-klimaat voor kinderen van Midden- en Oost-Europeanen in Leiden (Valster 2013), over Poolse leerlingen in Den Haag (Nijhof 2013) en over gevoelens met betrekking tot taal, cultuur en identiteit onder leerlingen van een Poolse school in Den Haag (Appels 2011).

In lokale monitors is een toenemende aandacht voor kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen zichtbaar, met name bij gemeentelijke overheden. In Den Haag bijvoorbeeld komt in een aantal monitors het gebruik van voorzieningen door kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen en de positie van deze kinderen in het onderwijs aan bod (Gemeente Den Haag 2011, 2012, 2013). Ook de gemeente Rotterdam publiceerde een monitor over EU-arbeidsmigratie (Gemeente Rotterdam 2014). De gemeente Amsterdam publiceerde recentelijk eveneens een monitor EU-migranten en richtte zich daarin voor wat betreft de kinderen ook met name op het onderwijs (Booi et al. 2013). In de gebieden buiten de Randstad waar met name veel Poolse migranten zich vestigden, is in beleidsstukken ook enige aandacht voor de kinderen waarneembaar, ook hier vooral in een onderwijscontext (bv. Gemeente Venray 2013; Thissen et al. 2011).

Eerder onderzoek geeft onvolledig beeld

Geen van de eerdere onderzoeken geeft een volledig beeld van de betreffende groepen. Dit komt omdat er letterlijk veel beweging in de groepen is, zoals uit de vorige paragraaf blijkt: er wordt veel heen en weer gemigreerd, of voor kortere of langere tijd terug naar het herkomstland gereisd. Maar ook omdat alle onderzoeken slechts een deel van de populatie in beeld brengen.

Kader 2.1 (vervolg)

Het onderzoek van Engbersen et al. (2011) richt zich op de plaatsen waar veel Midden- en Oost-Europese migranten samenkomen. Hier worden via zogenaemde sneeuwbalmethodes respondenten geworven. In deze studies zijn de 'vluchtige' arbeidsmigranten met de voor hen typerende kenmerken vaak sterk vertegenwoordigd. Er is geen gebruik gemaakt van een steekproefkader. In deze studies zijn ingeschreven migranten waarschijnlijk ondervertegenwoordigd, net als migranten die meer gespreid over Nederland wonen. De onderzoeken door het SCP richten zich alleen op de ingeschreven migranten en hebben uit deze categorie een landelijk gespreide steekproef getrokken. De niet-ingeschreven, veelal tijdelijke, arbeidsmigranten zijn niet in het onderzoek vertegenwoordigd. Beide typen onderzoek geven dus een deel van het totaalbeeld en vullen elkaar daarmee aan (zie ook Dagevos 2011: 27).

Veel Turkse Bulgaren in Nederland, maar ook Roma

Uit het surveyonderzoek onder Polen die recentelijk naar Nederland zijn gekomen, blijkt dat de Polen het vaakst komen uit de zuidwestelijke regio's van Polen die grenzen aan Tsjechië. Dit is het voormalig Silezië, een deel van Polen dat vóór 1945 Duits grondgebied was. In veel gevallen komen deze Polen via uitzendbureaus naar Nederland om hier te werken. Veel naar Nederland gemigreerde Bulgaren komen uit het centrum-noorden van Bulgarije, waar een grote Turkse minderheid woont (zie Gijsberts en Lubbers 2013). Die groep is dan ook in ruime mate vertegenwoordigd in de instroom vanuit Bulgarije. De helft van de recente migranten uit Bulgarije valt in de Turks-Bulgaarse groep, is etnisch Turk en spreekt zowel Bulgaars als Turks.² Dit is een duidelijke oververtegenwoordiging ten opzichte van het aandeel Turkse Bulgaren in Bulgarije zelf (circa 10%) en waarschijnlijk een gevolg van de aanwezigheid van een grote Turkse gemeenschap in Nederland. Turkse Bulgaren werken in Nederland vaak voor Turks-Nederlandse werkgevers. De overige recent gemigreerde Bulgaren zijn etnisch Bulgaar. Ze komen vaak uit het westen van Bulgarije, uit (de regio rondom) Sofia. Van de Roemenen is niet bekend uit welke regio's ze komen.

Daarnaast zijn er Roma in Nederland van zowel Bulgaarse als Roemeense herkomst. In de survey onder recente migranten gaf 4% van de Bulgaarse migranten aan Roma te zijn (zie Gijsberts en Lubbers 2013). Dat is naar schatting ook het aandeel in de bevolking in Bulgarije. Maar hoeveel Roma er daadwerkelijk in Nederland zijn, is moeilijk te zeggen.

Ook uit de interviews met deskundigen komt naar voren dat de Bulgaarse groep gefragmenteerd is. Een ambtenaar van een grote gemeente verwoordt het zo:

Turkssprekende Bulgaren, etnische Bulgaren, islamitische Roma en christelijke Roma, en die zijn gedeeltelijk ook Turkssprekend. In deze stad zitten veel Roma-Bulgaren en Turkssprekende Bulgaren.

Bulgaren laag opgeleid

Uit het eerdere onderzoek komt eveneens naar voren dat de recent gemigreerde Bulgaren overwegend laag opgeleid zijn. Dit geldt met name voor Turkse Bulgaren. Eén op de drie heeft in Bulgarije niet meer dan basisonderwijs genoten en slechts 17% van de jongvolwassenen (20-35 jaar) van etnisch Turkse origine beschikt over een diploma

op het niveau van een startkwalificatie (zie Gijsberts en Lubbers 2013). Van de etnische Bulgaren heeft circa de helft het niveau van een startkwalificatie. Het opleidingsniveau van de Bulgaren die naar Nederland komen, is duidelijk lager dan het opleidingsniveau in Bulgarije zelf; er komt dus een selectie van lager opgeleide Bulgaren naar Nederland.³ Poolse migranten zijn veel beter opgeleid. Het merendeel van de Poolse jongvolwassenen die nog niet zo lang in Nederland zijn, heeft een opleiding voltooid op het niveau van een startkwalificatie voor de Nederlandse arbeidsmarkt. Een vergelijking met de Roemenen kunnen we hier niet maken. Wel geeft het onderzoek van Engbersen et al. (2011) een indicatie dat de Roemenen in Nederland nog wat hoger zijn opgeleid dan de Polen. Er zijn in dit onderzoek echter relatief weinig Roemenen ondervraagd en er is geen sprake van een representatieve steekproef. Dus het is niet duidelijk in hoeverre dit voor de gehele populatie Roemenen in Nederland van toepassing is. Overigens komt dit beeld van de hoogopgeleide Roemeense groep ook in de interviews met deskundigen naar voren, maar waarop dit is gebaseerd, is niet duidelijk. Wel blijkt uit bijvoorbeeld een onderzoek in Rotterdam dat Roemeense jongeren relatief vaak havo/vwo volgen (De Boom et al. 2013).

Aanzienlijk deel woont met gezin in Nederland

Onder de Polen en Bulgaren die in de afgelopen jaren naar Nederland zijn gekomen, is een grote groep die als alleenstaande arbeidsmigrant naar Nederland is gekomen en hier een woning deelt met andere arbeidsmigranten (zie bv. Engbersen et al. 2011; Dagevos 2011; Gijsberts en Lubbers 2013). Maar er is ook duidelijk sprake van een tweede groep: bijna de helft van de Polen die in de afgelopen jaren naar Nederland zijn gemigreerd, woont hier met partner en/of kinderen, en van de recent gemigreerde Bulgaren die niet voor een studie naar Nederland zijn gekomen, woont ruim 40% met partner en/of kinderen (zie Gijsberts en Lubbers 2013). Uit het onderzoek van Engbersen et al. (2011) bleek overigens dat Bulgaren vaker dan Roemenen met hun kinderen in Nederland wonen. De aanwezigheid van partner en kinderen in Nederland is een belangrijke indicatie dat in een langer verblijf in Nederland is voorzien. Zoals een van onze geïnterviewde deskundigen stelt:

Ze zitten op een tijdelijk contract, omdat er economisch belang bij is, maar ze zijn niet tijdelijk. Want degenen die echt tijdelijk zijn, die komen hier helemaal niet met kinderen, die zijn zo weer weg. En de kans dat degenen die met kinderen komen of hen laten overkomen, nog teruggaan, wordt kleiner naarmate de kinderen hier meer aarden. (medewerker grote gemeente)

Ook veel kinderen achtergebleven in het land van herkomst

Van de migranten die recent uit Polen of Bulgarije naar Nederland zijn gekomen, heeft ongeveer de helft één of meerdere kinderen in het land van herkomst wonen, zo bleek uit het surveyonderzoek onder recent gemigreerden (Gijsberts en Lubbers 2013). Vaak betreft dit minderjarige kinderen. Met name onder de Bulgaren gaat het vaak om jonge kinderen. Deze kinderen worden wel 'eurowezen' genoemd. Zij worden in hun herkomstland door andere familie opgevangen of komen in tehuizen terecht. De kans

is daarmee aanwezig dat de ouders van deze kinderen op den duur terug naar hun herkomstland gaan, maar het kan ook zo zijn dat zij de kinderen later laten overkomen.

Over woonsituatie weinig bekend

Uit eerder onderzoek is bekend dat de Polen relatief vaak in een buurt met veel niet-westerse migranten wonen (Snel 2011). Of ze ook daadwerkelijk veel met andere Polen in een buurt wonen, is niet onderzocht. Wel is in het onderzoek van Gijsberts en Lubbers (2013) duidelijk geworden dat circa een kwart van de Polen zegt dat zijn woonomgeving voor meer dan de helft uit Polen bestaat. Dit is met name het geval in de land- en tuinbouwgebieden, maar ook in de grote steden Rotterdam en Den Haag. Uit datzelfde onderzoek bleek dat Bulgaren veel minder vaak aangeven in een buurt met veel andere Bulgaren te wonen. Er zijn natuurlijk ook veel minder Bulgaren in Nederland, maar in sommige wijken in de grote steden is toch sprake van grote concentraties van (geregistreerde en niet-geregistreerde) Bulgaren. Roemenen lijken in de grote steden meer gespreid door de stad heen te wonen, zo blijkt uit onze interviews.

Uit eerdere onderzoeken onder ingeschreven Polen bleek slechts een klein deel niet over een zelfstandige woning te beschikken; zij woonden bijvoorbeeld in een kamer of vakantiewoning. Een ruime meerderheid gaf aan tevreden te zijn met de woning en de woonsituatie (zie Snel 2011). Het verschil met studies die zich specifiek richten op tijdelijk – veelal niet ingeschreven – arbeidsmigranten, is groot. In die onderzoeken woonden slechts weinig arbeidsmigranten in zelfstandige woonruimtes. Verreweg de meesten bewoonden een kamer (in een huis, een groter complex, een hotel of vakantiebungalow) of woonden op een camping dan wel een woonvoorziening op het terrein van de werkgever. Een aanzienlijk deel deelde de slaapkamer met anderen dan de eigen partner (zie Engbersen et al. 2011). Uit dit laatstgenoemde onderzoek bleek ook dat Polen vaak via uitzendbureaus gehuisvest zijn, terwijl Bulgaren en Roemenen veel vaker in de particuliere sector huren.

Het is niet bekend hoe de kinderen van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten wonen. Uit het onderzoek van Van Gestel et al. (2013) over woonoverlast komt wel naar voren dat als migranten uit Midden- en Oost-Europese landen zich met hun kinderen in Nederland vestigen, er duidelijk minder overlast wordt veroorzaakt dan zonder kinderen. Ook komt deze problematiek naar voren met betrekking tot de groep Bulgaren en de groep Roemenen die een zwervend bestaan in Nederland lijken te leiden. Medewerkers van grote gemeenten treffen soms kleine woningen vol matrassen aan waar baby's en kleine kinderen rondhingen, zo is naar voren gekomen in onze interviews.

Kwetsbare sociaaleconomische situatie Bulgaren

De meeste recent gemigreerde Polen hebben een baan in Nederland, blijkt uit het eerdere surveyonderzoek (Gijsberts en Lubbers 2013). Het verschil met de Bulgaren is groot. Van de Turks-Bulgaarse migranten werkt ongeveer de helft; van de etnische Bulgaren circa 60% (Gijsberts en Lubbers 2013).⁴ Bulgaren werken veelal in de schoonmaakbranche en in de bouw. Polen werken ook veel in de bouw en verder in de land- en tuinbouw, en in de industrie. Bulgaren werken vaak in beroepen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Dit geldt het meest voor de Turkse Bulgaren. Voor een deel van de Bulgaren is in

het eerdere onderzoek verder onduidelijk gebleven hoe zij in hun inkomen voorzien. De sectoren waarin de Bulgaren vooral werkzaam zijn – schoonmaak, horeca en de bouw – in combinatie met de laag gewaardeerde beroepen waarin zij werkzaam zijn, wijzen erop dat zij werk doen in het zwarte circuit. Het ligt voor de hand dat een deel van de migranten werk in het zwarte circuit in een enquête niet kenbaar wil maken. Ook uit de interviews met deskundigen komt dit beeld naar voren:

Heel vaak is het werk nu nog illegaal, dat vertellen ze ook heel vaak eerlijk: ik werk in de schoonmaak of in de bouw zonder vergunning. Daar zijn ze ook heel erg open over. Zogenaemde zzp'ers komen we vrij vaak tegen, daar kloppen heel veel dingen niet, natuurlijk. Er zijn er maar enkele die echt met een werkvergunning hier zitten, dus het is vooral zwarte arbeid. (ambtenaar grote gemeente)

Communicatie lastig door taalproblemen

De beheersing van de Nederlandse taal is een probleem voor de nog niet zo lang in Nederland woonachtige Polen en Bulgaren. Twee op de drie Polen en Bulgaren zegt de taal niet of niet goed te verstaan. Turkse Bulgaren lijken de meeste problemen te hebben met het Nederlands. Veel recente (jonge) migranten uit Polen beheersen het Engels goed en in mindere mate het Duits, en dit helpt hen bij het leren van het Nederlands (zie Gijsberts en Lubbers 2014). Turkse Bulgaren spreken echter nauwelijks Engels. Dit betekent dat communicatie met autochtonen voor Turkse Bulgaren problematisch is. Tenzij zij een Turkse Nederlander als baas hebben, beperkt het hen tot het doen van ongeschoold werk waarvoor weinig communicatie nodig is. Zoals uit het onderzoek onder recente gemigreerde Bulgaren bleek, werken zij vaak voor Turkse werkgevers. Dit wordt ook herkend in de grote steden:

Wat wij heel vaak zien, is een Turkse koppelbaas met Bulgaarse zzp'ers in dienst. Ze spreken Turks, dus zijn niet genegen om Nederlands te leren, want ze redden zich wel via die Turkse netwerken. (medewerker grote gemeente)

Gerichtheid op Nederland nog beperkt

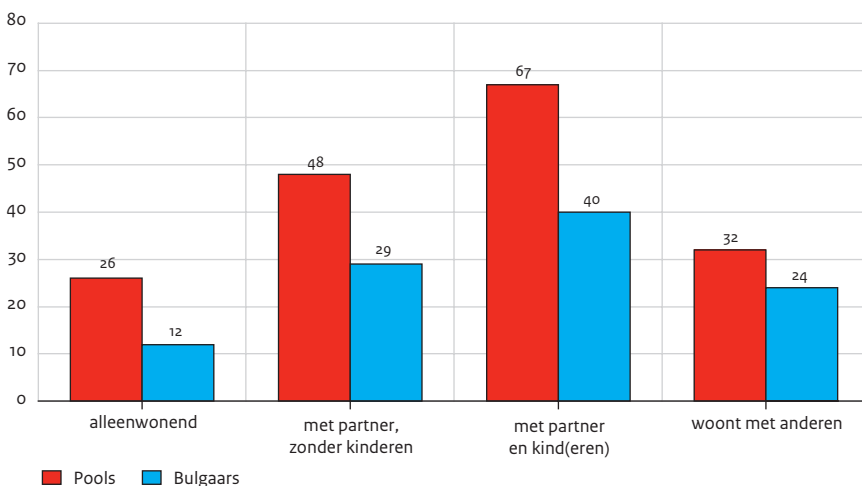
Er is nog weinig bekend over participatie in Nederland, en al helemaal niet van de kinderen. Wel zagen we in het eerdere onderzoek onder Poolse en Bulgaarse migranten die in de GBA staan ingeschreven, dat zij (in vergelijking met bijvoorbeeld recente migranten uit Turkije) al relatief veel contacten met autochtone Nederlanders onderhouden (Gijsberts en Lubbers 2013). Dit zijn doorgaans wel de minder diepgaande contacten, bijvoorbeeld met collega's op het werk. De hechtere contacten zijn vaak met herkomstgenoten. Voor wat betreft het mediagebruik ligt het zwaartepunt eveneens duidelijk bij het land van herkomst. De gerichtheid op het herkomstland uit zich ook in transnationale activiteiten als het bezoeken van het herkomstland en het sturen van geld. Bovendien bezitten veel Polen en Bulgaren een huis in het herkomstland. Ook gaf men in dit eerdere onderzoek aan nog nauwelijks actief te zijn in het verenigingsleven in Nederland, maar dat mag geen verrassing heten, gezien de recente komst van de groep naar Nederland (Gijsberts en Lubbers 2013).

Gezinnen met kinderen blijven vaak in Nederland

De huishoudenssituatie is belangrijk bij het besluit al dan niet in Nederland te blijven. Nicolaas (2011) heeft aangetoond dat alleenstaanden vaker terugkeren dan paren, zeker als er kinderen bij betrokken zijn: meer dan 60% van de alleenstaande Poolse immigranten keerde in de afgelopen tien jaar terug, tegen 30% van de paren met kinderen. Ook wanneer we naar verblijfsintenties kijken van de recent gemigreerde Polen en Bulgaren, zien we dit beeld terug (figuur 2.6). Gezinnen met kinderen denken het vaakst in Nederland te blijven wonen: 67% van de recent gemigreerde Poolse gezinnen met kinderen en 40% van de Bulgaarse gezinnen met kinderen. Daarna volgen de paren zonder kinderen (Gijsberts en Lubbers 2013). Dit beeld wordt bevestigd door de interviews met deskundigen. Scholen in Noord- en Midden-Limburg zien Polen eerst op de camping terechtkomen, dan met hun gezin op zoek gaan naar een huis en hun kind bij een school aanmelden. Zij zien weinig verloop onder de Poolse kinderen: 'eigenlijk blijven de Poolse kinderen allemaal hier' (leerkracht basisschool).

Figuur 2.6

Verwachting van Poolse en Bulgaarse migranten om in Nederland te blijven wonen, naar huishoudenssamenstelling, 2011 (in procenten)

Bron: RU/UU/SCP/CBS (SCIP-NL'11)

Nog relatief weinig Poolse kinderen in het Nederlandse onderwijs

Uit de grote steden komen signalen dat er op een aantal basisscholen concentraties kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen zitten. In het Laakkwartier in Den Haag bijvoorbeeld is een basisschool met circa 100 kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen (Gemeente Den Haag 2012). En ook in bijvoorbeeld de Tarwewijk in Rotterdam zijn basisscholen te vinden met veel kinderen uit deze landen. In Limburg bezochten we

in het kader van ons onderzoek een basisschool waar 20% van de leerlingenpopulatie Poolse is. Toch is het aantal Poolse kinderen in het Nederlandse onderwijs landelijk gezien nog tamelijk gering. In totaal ging het op 1 januari 2013 om naar schatting 9700 kinderen in alle acht groepen van het basisonderwijs (in de leeftijd van 4 t/m 11 jaar). Overigens stijgt dit aantal sterk; bijna een verdubbeling ten opzichte van 2008, waarin het nog om 5000 kinderen ging (cijfers verstrekt door het CBS). De aantallen kinderen in de basisschoolleeftijd van Bulgaarse en Roemeense herkomst liggen beduidend lager: in 2013 ging het om circa 2100 Bulgaarse en 1900 Roemeense kinderen.

Uit een verkennend onderzoek van Jungbluth (2008) van inmiddels al weer een aantal jaren geleden bleek dat ongeveer de helft van de Poolse leerlingen in het basisonderwijs vrijwel aan het begin van de schoolcarrière instroomt (in de groepen 1 en 2) en de helft pas in latere groepen. Veel van deze leerlingen spreken bij aanvang slecht of helemaal geen Nederlands, wat hun leerprestaties niet ten goede komt (Jungbluth en Frietman 2010; zie ook De Boom et al. 2008). Jungbluth (2008) constateert echter ook dat de kans op succes bij deze leerlingen doorgaans goed is. Ook De Boom et al. (2008) constateren op basis van gesprekken met sleutelfiguren dat Poolse leerlingen het goed lijken te doen op school. Het onderzoek hierover is echter kleinschalig en schaars. Ook is er geen onderscheid gemaakt tussen kinderen die in Nederland zijn geboren en in veel gevallen een Poolse moeder en autochtone vader hebben, en kinderen die met hun ouders op latere leeftijd naar Nederland kwamen. Beide groepen zijn vertegenwoordigd in het Nederlandse onderwijs.

Er zijn ook wat oudere gegevens over Poolse leerlingen in het voorgezet onderwijs beschikbaar (afkomstig uit Gijsberts 2011). In het voorgezet onderwijs zaten in het schooljaar 2009/10 circa 3200 leerlingen met een Poolse achtergrond. De aantallen waren te klein om gedetailleerde uitsplitsingen naar niveau, uitval en prestaties te maken. Maar een eerste indicatie gaven de aandelen leerlingen met een Poolse achtergrond die havo/vwo volgden in leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs. Het ging om 42% van de Poolse leerlingen.⁵ Dit aandeel ligt niet ver onder dat van autochtone leerlingen van wie ongeveer de helft havo of vwo volgt. Hier is echter de vraag hoeveel van deze kinderen ouders hebben die al veel langer in Nederland zijn, en hoeveel na de uitbreiding van de EU naar Nederland zijn gekomen. Nader onderzoek is gewenst om meer zicht te krijgen op de positie van kinderen van Poolse, maar ook van Bulgaarse en Roemeense herkomst in het Nederlandse onderwijs.

2.3 Conclusie

Dit hoofdstuk bevat nieuwe gegevens over de omvang van de groep 0 tot 18 jarigen die in de Nederlandse bevolkingsregisters staan ingeschreven. In 2013 waren dat in totaal 24.000 Poolse kinderen. Daarbij vergeleken zijn de aantallen Bulgaarse (4700) en Roemeense (4100) kinderen bescheiden. De omvang van de groep kinderen neemt toe, zowel door migratie als door geboorte. Poolse en Roemeense kinderen wonen meer gespreid over Nederland dan Bulgaren, die vaak in de grote steden wonen. In Den Haag zijn de meeste kinderen uit Midden- en Oost-Europa ingeschreven, daarna volgen Rotterdam en Amsterdam.

We weten op basis van onderzoek onder recent gemigreerde Polen en Bulgaren dat de leefsituatie voor de Poolse groep (in totaal) doorgaans gunstiger is dan voor de Bulgaarse groep. De Polen hebben bijna allemaal werk in Nederland, terwijl dit voor Bulgaren vaak niet zo is. Binnen de Bulgaarse groep bevinden zich veel Turkse Bulgaren met een doorgaans laag opleidingsniveau. Hun sociaaleconomische positie in Nederland is kwetsbaar. Over de Roemeense groep is nog relatief weinig bekend.

Dit hoofdstuk geeft bijna uitsluitend informatie over de in Nederland ingeschreven migranten en hun kinderen. Over de kinderen die niet zijn ingeschreven, is nagenoeg geen informatie beschikbaar. Hoeveel kinderen bijvoorbeeld wel in Nederland naar school gaan maar niet in de GBA zijn ingeschreven, is niet bekend. Ook op de kinderen die onzichtbaar zijn omdat ze (nog) niet naar school gaan, is geen enkel zicht. Over de leefsituatie van kinderen die wel staan ingeschreven, is eveneens nog weinig bekend. We weten hoeveel het er zijn en we weten op basis van enkele surveyonderzoeken iets over de leefsituatie van hun ouders, maar hoe het hun kinderen vergaat, is nog grotendeels onontgonnen terrein.

Noten

- 1 Dit betreft de eerste en tweede generatie samen.
- 2 Deze Turkse Bulgaren worden in de GBA geregistreerd als Bulgaar. In de survey die gehouden werd onder recent gemigreerden, gaven ze echter aan zichzelf tot de Turks-Bulgaarse groep te rekenen.
- 3 Daar staat tegenover dat er ook een aanzienlijke groep Bulgaarse migranten naar Nederland is gekomen om Engelstalige opleidingen in het hoger onderwijs te volgen, maar deze groep blijft hier buiten beschouwing.
- 4 Bulgaren werken wel vaker dan Polen in Nederland als zelfstandig ondernemer (13% tegenover 7%). Vooral Turkse Bulgaren werken vaak als zelfstandige (18%). Dit heeft te maken met het feit dat Bulgaarse zelfstandigen voor 1 januari 2014 geen tewerkstellingsvergunning nodig hadden en vrij in Nederland konden werken sinds de toetreding tot de EU in 2007.
- 5 Het gaat om leerlingen die havo/vwo volgen of een algemeen leerjaar. Dit is in het derde leerjaar meestal havo/vwo. De aantallen zijn gepercenteerd op het totaal aantal leerlingen in leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs (inclusief het praktijkonderwijs). De cijfers zijn verstrekt door het CBS.

3 De kinderen door de ogen van deskundigen

In dit hoofdstuk zoomen we in op de vraag hoe het er in Nederland voor staat met kinderen van migranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië. Het doel is te inventariseren waar het goed gaat en waar zich eventuele problemen en knelpunten in hun leefsituatie voordoen. Hiertoe zijn interviews gehouden met personen die vanuit hun functie of beroep zicht hebben op het leven van deze groep kinderen in Nederland. We benadrukken dat hier hun beelden en visies op de leefsituatie van de kinderen worden weergegeven. Ouders of kinderen uit de migrantengroepen zijn namelijk niet zelf aan het woord geweest. Het resultaat van deze verkenning is daarom een inventarisatie van wat volgens vertegenwoordigers van relevante instanties en organisaties de aard van de problematiek is, maar het biedt geen zicht op de omvang en ernst van de gesignaleerde problematiek. Desgevraagd hebben de deskundigen en professionals wel aangegeven of een situatie of knelpunt in de praktijk van hun werkveld veel of weinig voorkomt, maar ook dan gaat het om hun perceptie van de werkelijkheid.

Hoofdonderwerp in een interview was het veld waarin de deskundige of professional werkzaam was. De velden zijn zo gekozen dat een breed scala van het leven van de kinderen in Nederland in beeld komt. Zo gaven met name deskundigen op het terrein van huisvesting, wonen, handhaving en veiligheid hun visie op de woon- en leefsituatie van de migranten en hun kinderen (§ 3.1). Docenten, schoolleiders en gemeenteambtenaren vertelden primair over hun ervaringen met de onderwijsdeelname en schoolloopbanen van de kinderen (§ 3.2). Professionals in de jeugdzorg en jeugdgezondheidszorg gingen vooral in op de fysieke en psychische gezondheid en het welzijn van de kinderen (§ 3.3). Medewerkers van politie en gemeenten stipten onder andere de problematiek van overlast en criminaliteit onder jongeren aan (§ 3.4). En bij deskundigen uit migrantenorganisaties en van gemeentelijk beleid waar de focus van de interviews breed was, kwamen in de gesprekken ook andere, gerelateerde, onderwerpen aan bod. Naast de al genoemde thema's waren dit knelpunten en belemmeringen waar instanties tegenaan lopen in hun pogingen de kinderen van deze migranten te helpen. We gaan hier in hoofdstuk 4 op in.

De focus in dit hoofdstuk ligt op kinderen uit Polen, Bulgarije en Roemenië. Niet bij elk onderwerp is informatie verkregen over kinderen uit alle drie de landen. We geven steeds aan op welke bevolkingsgroep de informatie betrekking heeft. Als over een bevolkingsgroep geen informatie is verkregen, zal daarover in de regel geen opmerking worden gemaakt.

3.1 Woon- en leefsituatie, en participatie

Informatie over de woon- en leefsituatie van migranten uit Midden- en Oost-Europese landen die we van de deskundigen en professionals hebben gekregen, heeft primair betrekking op de situatie en de omstandigheden waarin volwassenen verkeren, en minder op die van gezinnen of specifiek van kinderen. Niettemin kan die informatie ook

relevant zijn voor het leven van de kinderen. Daarom bespreken we kort het beeld dat uit de interviews van de woon- en leefsituatie naar voren komt. In deze paragraaf bespreken we tevens het beeld dat de geïnterviewden hebben van de deelname van de kinderen aan de Nederlandse samenleving. Duidelijk wordt dat er kinderen in Nederland zijn die een verborgen bestaan leiden, onder meer omdat ze geen onderwijs volgen.

Huisvestingsproblematiek

De huisvesting van migranten uit Midden- en Oost-Europa laat nog vaak te wensen over, zo horen wij van de deskundigen en professionals, maar die lijkt wel te verbeteren (zie ook hoofdstuk 2). Polen die aanvankelijk vooral via uitzendbureaus en meestal voor tijdelijk werk naar Nederland kwamen, werden vooral ondergebracht in short-stayvoorzieningen bij de werkgever, op campings, in recreatieparken of in zogenoemde 'Polenhotels'. Dat gebeurt nog steeds. Zij wonen daar met velen dicht op elkaar en delen vaak een kamer of woonruimte. Pas als het verblijf in Nederland langer duurt, of bij gezinshereniging of -vorming verandert de woonbehoefte. Bij het informatieloket voor EU-arbeidsmigranten van de gemeente Den Haag komen steeds meer vragen over huisvesting(sproblemen) van gezinnen binnen (medewerker vrijwilligersorganisatie). De toename van dit soort vragen illustreert de veranderende samenstelling van de groep (steeds meer gezinnen) en de veranderende woonbehoefte.

Bulgaren en Roemenen kwamen en komen veelal op eigen gelegenheid in groepjes of met uitgebreide familiekring, en zoeken (tijdelijk) onderdak in de grote steden in wijken met een goedkope woningvoorraad. Zij spreken hierover zo mogelijk hun netwerken aan. Turkse Bulgaren bijvoorbeeld zoeken en vinden onderdak via Turks-Nederlandse connecties. Verhuur loopt veelal via de particuliere sector, die, zo signaleren de deskundigen, niet altijd zuiver op de graat is, met als gevolg overbewoning, veel te hoge huren en slechte (ongezonde, brandgevaarlijke) woonomstandigheden (zie ook Van Gestel et al. 2013). Ook komt het voor dat een pand regulier verhuurd is via een woningcoöperatie, maar dat daarbij dan meerdere mensen uit het dorp of de familie in trekken. Een deel van deze migranten staat niet ingeschreven bij de gemeente, omdat de verhuurder ontdekking vreest als hij de woonruimte illegaal of in onderhuur heeft aangeboden. De deskundigen en professionals geven aan dat, mede door de aanpak van de gemeenten, verbetering is opgetreden. Steeds vaker wonen gezinnen in een eengezinswoning en er is meer spreiding. 'Kijk, ook zij vinden het niet leuk om met z'n allen in een straat te zitten en met z'n tienden in een huis te wonen' (medewerker grote gemeente). De echt schrijnende gevallen komen volgens enkele gemeenteambtenaren incidenteel nog voor.

Huisvesting naar Nederlandse begrippen niet optimaal voor kinderen

Huisvesting wordt des te urgenter als er kinderen in het spel zijn. Hoeveel kinderen in slechte woonomstandigheden leven, weten de deskundigen en professionals niet, maar zij vinden wel dat de misstanden die zij ondanks verbeteringen toch nog steeds tegenkomen, een negatief effect hebben op de leefsituatie van kinderen. In de grote steden heeft men hier vooral de woonsituatie van de Bulgaarse migranten voor ogen en in mindere mate die van Roemenen. De deskundigen en professionals verhalen over kleine, slechte woningen waar men met veel te veel mensen woont, en huisjesmelkers die

vanwege controles mensen opjagen van het ene naar het andere pand: '[...] en dat is voor de kinderen natuurlijk ook niet prettig als je zo op je hielen gezeten wordt, dat je steeds weg moet' (docent school in grote stad). Deze professional relateert overigens het effect daarvan op de leerlingen uit de Midden- en Oost-Europese landen in haar school: 'maar dat maakt niet dat onze leerlingen daardoor echt spijbelen, of niet komen, of hele bijzondere nare dingen doen'. Een medewerker van het Centrum Jeugd en Gezin (CJG) in een grote stad maakt echter ook mee dat gezinnen met opvoedingsproblemen en een slechte woon- en leefsituatie voor de kinderen weer vertrekken, als ze door instanties als het CJG onder druk worden gezet.

In Noord-Limburg, waar in overgrote meerderheid Poolse migranten en maar weinig Bulgaren en Roemenen wonen, zijn de migranten met gezinnen in toenemende mate in eengezinswoningen gehuisvest, maar ze huizen ook nog veel in caravans en vakantiehuysjes op campings en recreatieparken. Hoeveel kinderen daar precies wonen, is onbekend. Zowel leerkrachten van een basisschool als medewerkers van de jeugd-gezondheidszorg in die regio uiten hun zorgen over wat kinderen op de campings en recreatieparken zien en meemaken (drankgebruik, vechtpartijen, huiselijk geweld) in de overvolle caravans of huysjes met nauwelijks ruimte voor de kinderen. Tegelijkertijd merken zij op dat de Poolse kinderen gewend lijken aan een dergelijke leefomgeving en leefomstandigheden, en er naar hun mening minder van slag van raken dan Nederlandse kinderen zouden doen. Over het mogelijke effect op de langere termijn (reproductie van ongewenst gedrag) doen deze deskundigen geen uitspraken.

Woonsituatie soms belemmering voor participatie in de Nederlandse samenleving
 Poolse kinderen die op campings en in recreatieparken wonen, leven volgens de deskundigen vrij geïsoleerd van de Nederlandse samenleving. Soms worden deze kinderen zelfs met busjes van de camping naar de basisschool in dorp of stad gebracht. Die isolatie en omgang in eigen kring betekenen dat zij, buiten school, niet omgaan met Nederlandse kinderen. Dat bemoeilijkt volgens de leerkrachten van een basisschool het leren van de taal en het opbouwen van sociale contacten in Nederland. Voor kinderen die in woonhuizen in wijken van dorpen of steden wonen, ligt dit anders. Zij hebben meer kans om Nederlandse kinderen in hun omgeving te ontmoeten.

Onzichtbare kinderen in onderwijs en gezondheidszorg

Net zoals onduidelijk is hoeveel volwassenen buiten beeld van instanties of overheid in Nederland blijven (zie hoofdstuk 2), is dat het geval voor de aantallen kinderen. Onze deskundigen en professionals hebben vrijwel allemaal ervaring met 'onzichtbare kinderen', maar er is geen goed zicht op de omvang van de groep of de leefsituatie waarin zij verkeren. Professionals in de grote steden bijvoorbeeld vertellen dat zij bij woningcontroles regelmatig kinderen tegenkomen van wie onduidelijk is of ze onderwijs volgen. Onzichtbare kinderen worden ook gesignaleerd omdat ze onder schooltijd op straat lopen of omdat men ze binnen hoort huilen. Incidenteel komen leerplicht-ambtenaren bij huisbezoeken zware misstanden tegen: veel volwassenen en kinderen bij elkaar in een kamertje zonder vloerbedekking of bedden. Ook medewerkers van de

jeugdgezondheidszorg krijgen signalen over kinderen in de wijk die zij nog nooit hebben gezien. Pogingen om hen via huisbezoeken op te sporen, zijn niet altijd succesvol, omdat ouders ook weer snel verdwenen zijn.

Meerdere deskundigen en professionals in de grote steden nemen duidelijk verschillen in onzichtbaarheid tussen de bevolkingsgroepen waar. Poolse kinderen zijn naar hun mening meestal wel geregistreerd en in beeld bij instanties, zoals de jeugdgezondheidszorg en het onderwijs, hoewel niet allemaal. Dat is ook het beeld van medewerkers van een consultatiebureau buiten de grote stad. Een van hen vertelt dat zij regelmatig van wijkverpleegkundigen horen dat zij kinderen tegenkomen, op een camping bijvoorbeeld:

[...] waar ze dan voor een ander kind op bezoek gaan, en dan blijkt er nog eentje rond te lopen die helemaal niet bij ons in beeld is. [...] dus daar vangen wij ze soms wel, maar er zijn ook kinderen die wij niet ontdekken, dat weet ik bijna zeker. (medewerker consultatiebureau)

Bulgaarse en Roemeense kinderen (en hun ouders) zijn minder vaak in beeld dan Polen. Van de drie te onderscheiden Bulgaarse groepen in Nederland – etnische Bulgaren, Turkse Bulgaren en Bulgaarse Roma – zouden met name de laatste twee groepen zich relatief weinig laten registreren en hun kinderen minder vaak in Nederland naar school laten gaan.

Ook Roemeense migranten verschillen volgens onze deskundigen en professionals in achtergrond en zichtbaarheid. Er is een groep Roemeense Roma die, afgaande op de signalen die wij van deskundigen krijgen, een marginale positie in de samenleving inneemt. Onzichtbare Roemeense kinderen zouden voornamelijk in die Romagroep te vinden zijn.

De andere Roemenen zijn weliswaar niet onzichtbaar, maar toch is er weinig over hen bekend. De deskundigen vermoeden dat dit komt doordat zij een kleine en gespreid wonende groep vormen en zich niet door probleemgedrag in de kijker spelen. Politie-medewerkers in de grote steden vertellen dat onzichtbare Romakinderen uit Bulgarije en Roemenië bij hen nogal eens in beeld komen als zij of hun volwassen begeleiders (niet altijd de ouders) worden opgepakt voor crimineel gedrag.

Ofschoon Romakinderen het vaakst worden genoemd als het gaat om onzichtbare kinderen, komt uit de verkregen informatie naar voren dat ook van de Poolse en Bulgaarse kinderen een onbekend deel niet geregistreerd staat, niet gezien wordt door de jeugdgezondheidszorg en/of niet naar school gaat.

Pendelen en verhuizen met kinderen is niet bevorderlijk voor de participatie in Nederland

Veel van onze deskundigen en professionals wijzen op het gemak waarmee migranten uit Midden- en Oost-Europese landen op en neer reizen naar hun herkomstland als een onderscheidend kenmerk ten opzichte van andere migrantengroepen in Nederland, zoals Turken en Marokkanen. Het herkomstland is relatief dichtbij en veel migranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië gaan dan ook voor korte of langere tijd terug.

Volgens de deskundigen en professionals pendelen Bulgaren vaak tussen Nederland en het herkomstland, doen zij dat ook in groepsverband en nemen zij de kinderen dus meestal mee. Professionals in het onderwijs en in de jeugdgezondheidszorg zien deze kinderen nogal eens voor kortere of langere tijd uit het onderwijs verdwijnen. Een deel keert terug, gaat dan vaak weer naar dezelfde school, een ander deel verdwijnt uit het zicht. Het is dan niet duidelijk of zij binnen Nederland zijn verhuisd of dat zij weer terug zijn naar Bulgarije. Een dergelijk pendel- en verhuisgedrag heeft aanzienlijke gevolgen voor de schoolloopbaan van de kinderen. In de volgende paragraaf gaan we daar nader op in.

Ook Polen gaan regelmatig voor korte of langere tijd terug naar Polen. De kinderen, indien aanwezig, reizen steeds mee of worden tijdelijk bij familie in Polen (grootouders, ooms en tantes) ondergebracht. Een medewerker van een welzijnsorganisatie zegt dat Polen het belangrijk vinden dat zij en hun kinderen op Polen gericht blijven. Ze gaan dan volgens haar ook regelmatig terug 'om Poolse feesten te vieren en de kinderen de Poolse taal en cultuur mee te geven'. Andere deskundigen en professionals zien dat kinderen soms voor een tijd bij oma en opa in Polen worden ondergebracht of dat hun moeder hen voor langere tijd weer mee terugneemt naar het herkomstland:

We zien ze ook pendelen, ja. Zijn ze een paar maanden hier, zitten ze ergens net lekker op hun plek op de peuterspeelzaal, hup, toch maar naar oma toe.[...] totdat ze een halfjaar later weer terugkomen. (arts consultatiebureau)

Meerdere deskundigen en professionals wijzen er echter op dat het pendelgedrag van Poolse gezinnen verandert. Reisdien de ouders vroeger regelmatig met hun kinderen op en neer tussen Nederland en Polen, zonder acht te slaan op de leerplicht en het schooljaar, tegenwoordig houden zij zich wel beter aan de leerplicht en gaan zij in toenemende mate alleen tijdens de schoolvakanties met de kinderen terug naar Polen (volgens onder meer docenten basisschool, docenten voortgezet onderwijs). Dit wordt op zich als een positieve ontwikkeling gezien, maar dat ze alle vakanties teruggaan, vindt een enkeling minder positief. Dat zou de integratie en participatie in de Nederlandse samenleving belemmeren, met als gevolg dat kinderen het gevoel hebben 'hier hoor ik niet, maar in Polen hoor ik ook eigenlijk niet meer' (medewerker vrijwilligersorganisatie).

Voor sportdeelname van kinderen is wel animo, maar vrijwilligerswerk is een probleem

Leerkrachten van een basisschool melden dat de school via het Jeugdsportfonds stimuleert dat migrantenleerlingen gaan sporten en zo meer deelnemen aan de Nederlandse samenleving. Zij zien dat Poolse migranten en hun kinderen daar zeker voor openstaan. Probleem is wel, zeggen zij, dat als een kind lid is van een sportclub, het vrijwilligerswerk door de ouder (een keertje rijden bij een uitwedstrijd bijvoorbeeld), 'dan weer niet lukt' (directeur basisschool). Volgens een ambtenaar van een grote gemeente zou vrijwilligerswerk in die landen minder wijdverbreid zijn dan in Nederland. Daarnaast speelt mee dat de ouders te druk zijn met het opbouwen van hun bestaan hier, met hun werk en met overleven. Dat beeld komt ook duidelijk uit de interviews naar voren.

Polen geen hechte gemeenschap, en soms in isolement

Meerdere deskundigen en professionals merken op dat er bij de Poolse migranten in Nederland geen sprake is van een hechte gemeenschap. In elk geval niet van een gemeenschap waarin de leden elkaar steunen en opvangen zoals zij bijvoorbeeld bij Turkse Nederlanders zien. Volgens sommige deskundigen heeft dat te maken met het meer individualistische karakter van de Polen in Nederland: het zouden ‘losse individuen’ zijn, die veelal op zichzelf blijven. Een andere verklaring die hiervoor wordt gegeven is dat ze nog maar net in Nederland zijn en druk bezig zijn in hun levensonderhoud te voorzien. Familie en vrienden zouden wel heel belangrijk zijn, maar niet in Nederland verblijven of gespreid door Nederland wonen. Problemen worden binnenskamers gehouden en bij voorkeur in familiekring opgelost, zegt een medewerker van het CJG. Polen groeten geen vreemden, ook geen andere Polen, zegt een medewerker van een welzijnsorganisatie. Tot mensen die men niet zo goed kent, bewaart men liever enige afstand. Ook wordt opgemerkt dat Polen weliswaar bijeenkomen in de Poolse kerk, maar dat de kerkgemeenschap niet een bindende factor vormt. Overigens benadrukken andere deskundigen uit gemeenten en CJG’s wel het belang van de Poolse kerk als een kanaal voor overheid en instanties om de Poolse migranten te bereiken. En in de (grote) steden wordt melding gemaakt van verschillende Poolse clubs en vrijwilligersorganisaties, die in samenwerking met overheid en instanties als zorg en onderwijs landgenoten proberen te informeren en te ondersteunen (zie ook hoofdstuk 4).

Professionals in het onderwijs en in de jeugdgezondheidszorg signaleren dat Polen soms in een isolement verkeren. Zo merkt een jeugdverpleegkundige in haar praktijk (consultatiebureau) dat sommige Poolse moeders heel geïsoleerd leven. Zij wonen niet op een camping, maar in een (middelgrote) stad. Er is volgens haar een groep Polen – mannen en vrouwen – die contacten heeft en werkt, maar ook een groep waarvan de vader werkt en de moeder thuis zit en geen woord Nederlands spreekt:

En als ik dan vraag hoe het zit met de sociale contacten, nou ja, dan heeft moeder contact met een oude buurvrouw van tachtig die daar op het flatje naast woont. Maar ze praat geen woord Engels, dus hoe dat contact dan is... (jeugdverpleegkundige)

Medewerkers van consultatiebureaus die kinderen van 0 tot 4 jaar in de praktijk zien, maken zich zorgen over de ontwikkeling van kinderen die niemand hebben om mee te spelen. Initiatieven zoals moeders met elkaar in contact brengen, beogen dat isolement van moeder en kind te doorbreken. Zo is de genoemde jeugdverpleegkundige van plan vanuit het CJG koffieochtenden te organiseren om Poolse moeders van jonge kinderen met elkaar in contact te brengen. Dit soort initiatieven is volgens een medewerker van een welzijnsorganisatie vooral nodig voor ouders van heel jonge kinderen. Zodra kinderen naar school gaan, spelen zij daar toch wel met vriendjes, maar voor peuters ligt dat anders. Een medewerker van een vrijwilligersorganisatie wijst erop dat het heel belangrijk is dat niet Nederlandse organisaties een activiteit organiseren, maar dat migranten zelf het initiatief daartoe nemen. In Den Haag heeft men bijvoorbeeld MIM, moeders informeren moeders. Een vrijwilliger, een Poolse moeder, brengt een bezoek aan nieuwe bewoners om kennis te maken en informatie te geven. Die nieuwe moeders

worden daardoor snel in contact gebracht met andere moeders, waardoor isolement kan worden voorkomen. De jeugdverpleegkundige is het daarmee eens. Zij neemt nu het initiatief, maar haar doel is dat de Poolse moeders het gaan overnemen (zelfredzaamheid bevorderen).

3.2 Onderwijs, ouderbetrokkenheid en taalverwerving

In Nederland geldt een leerplicht voor kinderen vanaf 5 tot 18 jaar, maar in principe gaat ieder kind als hij of zij 4 jaar wordt naar school. Dit betekent dat ieder kind vanaf zijn vierde zichtbaar is en gevolgd kan worden buiten de context van het gezin. In deze verkenning, waarin deskundigen en professionals gevraagd zijn naar hun ervaringen met het reilen en zeilen van kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europese landen, neemt het onderwijsveld dan ook een voorname plaats in. Uit de verzamelde informatie is op te maken dat sommige kinderen het goed doen in het Nederlandse onderwijs, met anderen gaat het minder goed. Hoe goed ze het doen, lijkt, behalve met hun individuele capaciteiten, onder meer samen te hangen met hun culturele en sociale achtergrond, de leeftijd waarop zij het Nederlandse onderwijs instromen en de verblijfsintenties van hun ouders en van henzelf. Deze paragraaf gaat in op deze punten. Verder bespreken we de rol die hun ouders innemen in het onderwijs en hoe het ervoor staat met de beheersing van de Nederlandse taal.

3.2.1 Onderwijs

Jonge kinderen die vanaf het begin het basisonderwijs instromen gaat het in de regel goed

Kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa hebben met elkaar gemeen dat ze moeten instromen in het Nederlandse onderwijs, maar daarvoor niet klaar zijn omdat ze de Nederlandse taal niet beheersen. De kinderen die al op jonge leeftijd het onderwijs instromen en zonder onderbrekingen het basisonderwijs volgen, kunnen volgens de onderwijsdeskundigen in de regel goed meekomen. Jonge kinderen pakken de taal relatief snel op. Hun perspectieven wijken niet veel af van andere migrantengroepen, is de mening van de deskundigen die wij raadpleegden, maar zij signaleren wel verschillen in het niveau waarop Poolse kinderen in vergelijking met Bulgaarse kinderen instromen, waardoor de laatste groep meer achterstand moet zien weg te werken. Op Roemeense kinderen hebben de informanten nauwelijks zicht.

Poolse kinderen komen goed mee in het basisonderwijs

Poolse ouders zijn in de regel redelijk tot goed opgeleid en vinden onderwijs voor hun kind belangrijk, zo stellen de deskundigen en professionals. Deze inschatting van het opleidingsniveau van de Poolse migranten sluit aan bij de bevindingen van eerder onderzoek (Gijsberts en Lubbers 2013; Engbersen et al. 2011). Poolse kinderen gaan naar men aanneemt vrijwel allemaal naar school in Nederland. Misschien niet allemaal al vanaf hun vierde jaar, zoals Nederlandse kinderen in de regel doen, maar in elk geval vanaf hun vijfde jaar, de leeftijd waarop in Polen en in Nederland de leerplicht ingaat

(OECD 2013). Als Poolse kinderen na hun vijfde jaar hier komen en het Nederlandse basisonderwijs instromen, zijn zij met rekenen al snel bij (al beheersen ze niet de Nederlandse methode), maar moeten zij wel een nieuwe taal leren. Toch merken scholen dat er bij deze zij-instromers een grote inhaalslag te maken is, juist omdat ze in Polen al onderwijs hebben genoten.

Signalen dat Poolse leerlingen worden gepest op school

Hoewel jonge Poolse leerlingen het op het cognitieve vlak goed lijken te doen in het basisonderwijs, vallen op het sociale vlak problemen op. Deskundigen en professionals, uit zowel de grote steden als de niet-stedelijke gebieden merken op dat Poolse leerlingen worden gepest door Marokkaans-Nederlandse en Turks-Nederlandse medeleerlingen. De aanleiding die hiervoor wordt genoemd, is dat Polen banen zouden innemen van Marokkaanse en Turkse Nederlanders. Meerdere informanten signaleren dit probleem, maar of het veel voorkomt weten we niet.

Bulgaarse kinderen hebben meer achterstand weg te werken

Bulgaarse ouders zijn vaak laaggeschoold of analfabeet, volgens de geraadpleegde onderwijsdeskundigen, en zijn daarnaast niet gewend aan leerplicht en scholing van kinderen onder het zevende jaar.¹

Het aanleren van de Nederlandse taal en het schrift is voor Bulgaarse kinderen in de basisschoolleeftijd lastig. Omdat zij in Bulgarije pas op latere leeftijd naar school gaan, lopen kinderen in de leeftijd van 4 tot 8 jaar die met hun ouders mee zijn gekomen naar Nederland, bij de instroom in het Nederlandse basisonderwijs ver achter in hun kennisniveau en moeten zij vaak ook nog wennen aan het leven op school.

Een ander problematisch punt bij de Bulgaarse kinderen is dat een deel van hen in het geheel geen onderwijs volgt in Nederland. Als redenen waarom vooral Bulgaarse kinderen niet naar school gaan, noemen de deskundigen: onbekendheid met het Nederlandse onderwijssysteem (kinderen vanaf 5 jaar gaan verplicht naar school, maar 4-jarigen doen dat bij voorkeur ook), het niet belangrijk vinden van onderwijs en opleidingen, argwaan jegens autoriteiten (omdat men niet ingeschreven staat, durft men uit angst voor ontdekking de kinderen niet naar school te laten gaan) en het inzetten van de kinderen om geld te verdienen of mee te laten helpen met wat voor zaken dan ook (diverse medewerkers gemeente en scholen in de grote steden; zie ook § 3.4). Sommige onderwijsdeskundigen zien overigens wel verbeteringen optreden. Zij denken dat nieuwe Bulgaarse migranten van andere migranten horen dat er in Nederland leerplicht is, dat elk kind vanaf het vijfde jaar naar school moet en ook naar school kan, al staat het niet geregistreerd in de GBA, en dat het hier niet acceptabel wordt gevonden dat het kind tijdens het schooljaar voor korte of lange perioden wegblijft van school. De geraadpleegde deskundigen geven aan dat niet-geregistreerde ouders hun kinderen soms zelf komen aanmelden bij een school en niet alleen pas als de afdeling leerplicht van de gemeente een onzichtbaar kind heeft opgespoord. Hoeveel niet-geregistreerde kinderen onderwijs volgen, is onbekend.

Pendel- en verhuisgedrag belemmert de schoolloopbaan

Zoals aangegeven, zien de deskundigen bij alle migrantengroepen uit Midden- en Oost-Europa pendel- en verhuisgedrag: niet alleen voor kortere of langere perioden heen en terug naar het herkomstland (ook buiten de schoolvakanties), maar ook binnen Nederland, waardoor kinderen nogal eens van school wisselen of helemaal van de radar verdwijnen (volgens medewerkers gemeenten).

De informatie van de deskundigen/professionals heeft meer betrekking op Bulgaarse dan Poolse kinderen.

Een Bulgaars kind dat er zes weken is en dan weer zes weken niet, en dan komt hij weer... Dat legt een gigantische druk op die school, op het lerarenkorps, op de leerlingen en op het Bulgaarse kind zelf, dus het is eigenlijk voor niemand goed. (medewerker gemeente grote stad)

Deze kinderen, die vaak pas op latere leeftijd en met grote achterstand aan het onderwijs beginnen, lopen door die onderbrekingen in het schooljaar en de onregelmatige onderwijsdeelname nog grotere achterstanden op. De kans op het behalen van een goed opleidingsniveau is onder deze omstandigheden klein.

Wat ik echt wel heel vaak meemaak, is dat het kinderen zijn die vaak met de moeder weer teruggaan en dan weer terugkomen voor een paar maanden. Dan kun je volgens mij nooit je school goed afmaken, want dan ben je constant ergens anders. En er is echt een groep waarvan je zegt, die gaat hier ook nooit studeren, dat gaat ze niet lukken waarschijnlijk, dat is best treurig allemaal. Hun ouders zijn in veel gevallen analfabeet, ze kijken niet verder dan een maand vooruit, zeker niet waar zit mijn kind over tien jaar. (medewerker gemeente)

Deelname aan voor- en vroegschoolse educatie is juist voor deze kinderen van belang, maar is geen gemeengoed en er is niet altijd een aanbod in de buurt

Kinderen van 0 tot 4 jaar die in Nederland zijn geboren, worden in principe allemaal gezien bij het consultatiebureau (zie ook § 3.3) en bij constatering van (ontwikkelings) achterstanden verwijst het bureau hen door. Kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa komen, net als andere kinderen met taalachterstanden, in aanmerking voor deelname aan voor- en vroegschoolse educatieprogramma's (vve). Een medewerker van een vrijwilligersorganisatie in de grote stad vermoedt echter dat veel kinderen in de leeftijd van 0 tot 4 jaar die niet in Nederland geboren zijn, niet in beeld zijn bij het consultatiebureau en ook niet deelnemen aan vve-programma's. Medewerkers van de jeugdgezondheidszorg zowel in het westen als het oosten van het land weten uit de praktijk dat inderdaad niet ieder kind met een taalachterstand in een vve-programma zit of hierin te laat terecht komt. Zij hebben dan vooral peuters en kleuters uit Polen en Bulgarije voor ogen. Over eventuele deelname van Roemeense kinderen aan de vve-programma's is in de gesprekken geen informatie naar voren gebracht.

Poolse kinderen nemen minder deel aan vve-programma's, omdat, volgens medewerkers van de consultatiebureaus, Poolse ouders van mening zijn dat ze zelf de kinderen moeten opvoeden en zij ze niet moeten uitbesteden aan een peuterspeelzaal of aan een kinderdagverblijf. CJG's in Noord-Limburg en in Zuidoost-Brabant denken dat

ze daarom ook weinig voor opvoedingsondersteuning worden geraadpleegd: ‘ook problemen met de opvoeding los je zelf op, of met familie, dat bespreek je onder elkaar, het blijft binnenskamers’ (medewerker CJG).

Een belemmering voor deelname is verder dat in sommige gemeenten in de niet-stedelijke gebieden geen vve-programma’s zijn, omdat kinderen met daarvoor in aanmerking komende achterstanden voor die gemeenten een te kleine doelgroep vormen. Meestal hebben die gemeenten wel sociaal-medisch beleid, waardoor de consultatiebureaus die kinderen (in de betreffende regio’s voornamelijk Poolse kinderen) onder die noemer toch op een voorschoolse voorziening kunnen plaatsen (medewerker consultatiebureau).

Discussie over testen van anderstalige nieuwkomers

Kinderen met hardnekkige taalachterstand worden volgens een Poolse deskundige relatief vaak naar het speciaal basisonderwijs doorverwezen. Als de taalverwerving van het kind niet snel genoeg gaat, zou de school dit toeschrijven aan leerstoornissen. Volgens de ouders van de kinderen is dit niet terecht. De Poolse ouders roepen dan soms de hulp in van een Poolse psycholoog, in een poging de diagnose leerstoornis van tafel te krijgen. Eén psycholoog deelt op dit punt de mening van de ouders. De tests die door de meeste scholen worden gebruikt, zijn naar haar mening ongeschikt om het intelligentieniveau van kinderen te meten.

Van een CJG in een grote stad horen we van frustraties bij scholen omdat kinderen met leerachterstanden die een testtraject in gingen (‘hoe zit het met de cognitie, wat heeft zo’n kind nodig?’), plotseling van school verdwenen. Soms komen de medewerkers van het CJG deze kinderen ergens anders weer tegen.

Roemeense jongeren zouden het goed doen in het onderwijs

Uit de interviews komt een beeld naar voren dat Roemeense jongeren in het voortgezet onderwijs vaak op havo/vwo-niveau zitten (zie ook hoofdstuk 2). Bulgaarse jongeren daarentegen zouden erg aan de onderkant van het vmbo/mbo-onderwijs zitten en Poolse jongeren daar zo’n beetje tussenin. Bij gebrek aan meer objectieve gegevens over de onderwijsdeelname van deze groepen, kunnen we dit beeld echter niet onderbouwen. Meerdere ambtenaren van grote gemeenten geven aan dat de Roemeense bevolkingsgroep in het geheel goed opgaat in de Nederlandse bevolking. Uitzonderingen daargelaten – een groep Roma die in de marge van de arbeidsmarkt zou opereren – zijn de Roemenen of hun kinderen ook niet als zorggroep in beeld bij gemeentelijke instanties voor huisvesting, zorg, onderwijs en veiligheid. Zo zegt een docent van de Internationale Schakelklas (ISK) van een vmbo/mbo-school: ‘Roemenen heb ik nog nooit gezien, nog nooit. Er schijnt toch een doelgroep te moeten zijn. Ik heb ze niet.’

Tieners hebben het in Nederland vaak moeilijk op school

De geraadpleegde deskundigen merken op dat als kinderen als tiener naar Nederland komen, zij, ongeacht hun achtergrond, meer problemen hebben met het volgen en afronden van een opleiding dan als ze op jongere leeftijd hier komen. Voor tieners is het moeilijker om de taal onder de knie te krijgen en zij hebben daar niet altijd zin in.

Terwijl Poolse jongeren regelmatig diploma's van vooropleidingen uit het herkomstland meebrengen, ontbreken die vaak bij Bulgaarse jongeren. Maar beide groepen komen vanwege hun taalachterstand niettemin eerst in een Internationale Schakelklas (ISK) terecht. Voor degenen onder de Bulgaarse tieners die als analfabeet instromen, is één of hooguit twee jaar ISK nog te kort; zij zijn dan nog niet goed genoeg om naar het vmbo door te stromen of ze zijn daarvoor inmiddels te oud. Voor Poolse jongeren betekent een jaar ISK een lastig oponthoud. Hun toekomst ziet er door de komst naar Nederland ineens heel anders uit. Velen van hen hebben hun opleiding in Polen moeten onderbreken, of zouden op hun zestiende jaar al hebben kunnen gaan werken. Als zij in Polen hun opleiding zouden hebben afgemaakt, waren ze veel minder tijd kwijt geweest (mening van docenten ISK en medewerker vrijwilligersorganisatie).

Een medewerker van een vrijwilligersorganisatie vertelt dat ze onlangs de vraag kreeg van een Poolse moeder waar haar zoon, die net 18 jaar was geworden, in Nederland zijn opleiding kon vervolgen. Hij had in Polen nog maar één jaar school hoeven volgen en daarna had hij kunnen gaan studeren. Hier moest hij eerst zijn taalachterstand inhalen (één jaar ISK) en daarna kon hij alleen in mbo-1 of in volwasseneneducatie terecht. 'Dus achteraf dacht moeder: nou misschien was het toch niet zo'n goed idee.'

Docenten van een ISK melden dat hun jongere leerlingen na de ISK vaak in het vmbo terechtkomen, terwijl een deel van hen volgens hun intelligentieniveau havo/vwo zou aankunnen. Dit geldt overigens niet alleen voor leerlingen uit Midden- en Oost-Europa. Oudere ISK-leerlingen (vanaf 16 jaar) die naar het mbo doorstromen, kunnen daar vaak alleen terecht op niveau 1 (startniveau, entreeniveau), want voor deelname op een hoger mbo-niveau is sinds kort een diploma van een vooropleiding vereist, en de ISK geeft geen diploma. Voor veel Poolse leerlingen is mbo-1 onder het niveau dat ze zouden aankunnen. Daarbij komt dat ze bij leerlingen komen te zitten waar ze niet goed bij passen qua leeftijd, niveau en motivatie. De ervaring leert de professionals dat dit demotiverend werkt voor deze jongeren, en dat leidt vervolgens nogal eens tot spijbelen, opstandig gedrag en voortijdig schoolverlaten.

Poolse tieners beter af met een opleiding in Polen?

De deskundigen en professionals verwijzen ook wel naar deze groep Poolse jongeren als een nieuwe 'verloren generatie'. Het betreft kinderen die door de overstap naar Nederland een lager opleidingsniveau halen dan in hun mogelijkheden ligt, en lager opgeleid zullen zijn dan hun ouders. Dat is geen goede uitgangspositie voor een toekomst in Nederland of in Polen.

Een medewerker van een vrijwilligersorganisatie adviseert ouders weleens om te kijken of hun puber toch een diploma in Polen kan halen, bijvoorbeeld via internet in de eigen taal en op het niveau dat hij of zij aankan. 'Dat vergt veel doorzettingsvermogen, maar ja, het zijn pubers, die denken niet wat ga ik doen over vijf jaar?' De jongeren zien dat hun ouders, hoewel ze geen Nederlands spreken, toch werk hebben en zij willen ook geld gaan verdienen om minder afhankelijk van hun ouders te zijn.

Ik zou weleens tegen ouders willen zeggen: als je kinderen boven de 12 jaar hebt, laat ze gewoon in het land van herkomst hun opleiding afronden en breng ze niet naar Nederland, want

dan mis je echt twee jaar. Het is voor sommige kinderen vrij moeilijk om de motivatie op een bepaald peil te houden en toch een beetje door te zetten en een bepaalde minimale opleiding af te ronden. (medewerker vrijwilligersorganisatie)

Aan de andere kant geeft het behalen van een diploma in Polen geen garantie op een goede arbeidsmarktpositie, mocht de jongere na het afstuderen alsnog naar Nederland komen. Veel Polen blijken hier immers onder hun niveau te werken (Gijsberts en Lubbers 2013).

Bulgaarse leerlingen koplopers in schoolverzuim

Uit de monitor van Rotterdam blijkt dat het verzuim van Bulgaarse kinderen hoger is dan bij andere groepen (Gemeente Rotterdam 2014). Het gemiddelde in de stad ligt op 5,3%, maar van de Bulgaren is 19,5% tijdens het schooljaar voor korte of lange tijd ongeoorloofd afwezig geweest (relatief verzuim). Ook het voortijdig schoolverlaten (vsv) ligt bij deze groep met 7,9% boven het stedelijk gemiddelde van 5,6% (De Boom et al. 2013). Hierbij moet wel worden opgemerkt dat het om kleine aantallen gaat, waardoor aandelen sterk kunnen verschillen. Dit beeld wordt wel bevestigd door informatie uit Den Haag. Ook daar blijkt dat Bulgaarse leerlingen, maar ook Polen, veel verzuimen (Gemeente Den Haag 2013).

Een belangrijke reden voor het hoge verzuim, en al eerder in dit hoofdstuk genoemd, is volgens de deskundigen en professionals de hoge mobiliteit bij de Bulgaren. Zij komen en gaan, zeggen de deskundigen, en zijn daardoor bijzonder moeilijk te volgen. Als een Bulgaars kind een poos niet op school is, is niet duidelijk of het nog in de stad woont of misschien tijdelijk even het land uit is (medewerker gemeente). Docenten van de ISK beamen dat Bulgaarse ouders de onderwijsregels in Nederland niet goed kennen, maar noemen naast communicatieproblemen de minder strikte houding tegenover onderwijsdeelname als een belangrijke reden voor het hoge verzuim.

Weinig verzuim bij Poolse jongeren

De geraadpleegde deskundigen in de grote steden benadrukken dat Polen meestal wel het belang van onderwijs inzien en ervoor zorgen dat hun kind in Nederland naar de basisschool gaat. Een leerplichtambtenaar zegt wel van basisscholen te horen dat ouders voordat ze hun kinderen hierheen halen, gericht op zoek gaan naar een school en daar dicht bij in de buurt proberen te gaan wonen. Poolse kinderen die op de camping wonen, gaan volgens de leerkrachten van een basisschool eveneens allemaal naar school. Zij schrijven dit onder meer toe aan een grote mate van sociale controle op de camping. De medewerker van een woningcoöperatie is een andere mening toegedaan. Hij ziet bij elk onderzoek dat hij doet wel Poolse kinderen op de campings die niet naar school gaan. Hij noemt ook een voorbeeld van een campingeigenaar die de kinderen zelf met een busje naar school brengt, omdat ze volgens die eigenaar anders niet zouden gaan. Hoewel het minder vaak voorkomt dan bij Bulgaren, zien de deskundigen en professionals ook bij Poolse jongeren wel ongeoorloofd verzuim. In Rotterdam hebben Polen en Roemenen een relatief verzuim van rond de 8%, dat is iets boven het stedelijk

gemiddelde van 5,3%. Voortijdig schoolverlaten ligt bij beide groepen echter onder het stedelijk gemiddelde van 5,6%. Bij de Polen is dit 4%, bij de Roemenen 3,8% (Risbo 2013). Poolse leerlingen van boven de 16 jaar verlaten de school soms om te gaan werken. In Polen is dit geoorloofd, omdat de leerplicht dan ophoudt, in Nederland niet. Zij gaan met hun ouders mee, werken bijvoorbeeld in de kassen. Voor de werkgevers zijn dit goedkope, hardwerkende krachten. Die doen niet moeilijk over de leeftijd en het schoolverlaten volgens een medewerker van een vrijwilligersorganisatie. Het komt volgens deze deskundige ook voor dat Poolse tieners die niet meer naar school willen, zich (met medewerking van hun ouders) uitschrijven bij de gemeente om zo de leerplicht te kunnen ontduiken en de consequenties ervan (boetes) te ontlopen.

Veel schoolverzuim is ziekteverzuim bij Polen

Ouders en kinderen zijn weliswaar onvoldoende op de hoogte over de regels en gebruiken, rechten en plichten in Nederland, maar veel verzuim is volgens de deskundigen onterecht ziekteverzuim. Meerderen vertellen dat Poolse ouders hun kinderen al bij het minste of geringste kwaaltje thuishouden van school. Eén geïnterviewde, zelf van Poolse afkomst, merkt op dat Poolse ouders veel sneller dan Nederlandse ouders hun kind thuishouden:

Als je even 38 graden hebt en je kan lopen en springen en weet ik veel wat, nou dan kan je ook net zo goed naar school gaan. In Polen kan je naar de dokter gaan en krijg je een briefje dat je een week thuis moet blijven. Nou, hier krijg je dat niet, hier ga je gewoon naar school.
(medewerker vrijwilligersorganisatie)

Anderen vertellen dat niet alleen andere opvattingen over ziek zijn bijdragen aan een hoog ziekteverzuim, spijbelgedrag onder de noemer van ziekte doet dat eveneens. Kinderen blijven makkelijker zogenaamd ziek thuis, bijvoorbeeld omdat ze niet hun bed uit kunnen komen en hun ouders er niet zijn om daarop te letten omdat ze al de deur uit zijn voor hun werk. Als kinderen zich niet lekker voelen en niet naar school willen, kan er ook op school iets aan de hand zijn. We noemden eerder al de signalen dat Poolse kinderen soms gepest worden. Volgens een jeugdarts beseffen maar weinig Poolse ouders dat psychologische factoren van invloed kunnen zijn. Ze hebben de neiging om gezondheidsklachten van zichzelf en hun kinderen altijd als iets lichamelijks af te doen.

3.2.2 Ouderbetrokkenheid

Verschillende opvattingen over ouderbetrokkenheid

Opvattingen van Poolse ouders over de rol van ouders bij het onderwijs en de status van docenten staan een actieve ouderbetrokkenheid, zoals die in Nederland van ouders wordt verwacht, in de weg. Dat is tenminste de mening van enkele professionals uit de jeugdgezondheidszorg en van een medewerker van een vrijwilligersorganisatie. Zoals bij sommige andere migrantengroepen, constateren zij, dat ook Poolse ouders vinden dat onderwijzen aan de school is en dat zij zich daar als ouder niet mee horen te bemoeien. Ze zeggen tegen de kinderen dat ze goed moeten luisteren, goed hun best moeten doen,

maar daarmee hebben zij naar hun mening hun bijdrage geleverd, de rest is aan de school.

Vanwege de hoge status van docenten in Polen en deze opvatting over de taakverdeling tussen ouders en school, komen volgens deze deskundigen, ouders naar de school om naar docenten te luisteren, niet om vragen te stellen, kritiek te uiten, of zelf informatie over het kind te geven. Poolse ouders moeten ook erg wennen aan de in Nederland gebruikelijke informele omgang tussen docenten en ouders, en docenten en kinderen. Tutoyeren van docenten is in Polen ongehoord. Ouders adviseren hun kind ook vanuit die Poolse achtergrond om zich op school rustig te houden, beleefd te zijn en docenten te gehoorzamen (o.a. Poolse geïnterviewde). Toch staat deze opvatting over de taak van ouders en school ondersteuning thuis door de ouders niet helemaal in de weg. Leerkrachten van een basisschool in Limburg vertellen dat zij bij huisbezoeken zien dat ouders het maken van huiswerk stimuleren, en dat ze er ook wel bij gaan zitten om te helpen en zelf daarvan leren. Ook zien zij wel dat ouders voor randvoorwaarden zorgen: 'hoe klein ook soms, er is een plekje voor de kinderen waar ze het huiswerk kunnen maken'. Uit onderzoek is bekend dat deze vormen van betrokkenheid thuis de leerprestaties van kinderen positief kunnen beïnvloeden (Bakker et al. 2013).

Taal en bereikbaarheid als belemmering voor ouderbetrokkenheid

De geraadpleegde professionals vinden dat ouders van Poolse en Bulgaarse migranten ook op een andere manier bij het onderwijs van hun kind betrokken zijn, al ervaren ouders wel belemmeringen om dat te doen. Zo komen zij vrijwel allemaal naar de verplichte tien-minutengesprekken en rapportbesprekingen. Veel ouders voelen zich echter onzeker over hun taalkennis en nemen een tolk mee. Bij Polen is dat vaak iemand die Duits of Engels spreekt (leerkracht basisschool, docent 1SK).

Scholen ervaren, naast communicatieproblemen vanwege de taal, ook problemen met het bereiken van ouders. Een voorbeeld dat herhaaldelijk wordt genoemd, is het verbod voor Poolse werknemers om hun mobiele telefoon op te nemen tijdens het werk, waardoor de school de ouders niet kan bereiken.

3.2.3 Taalverwerving

Concentratie in school en leefomgeving belemmert het leren van de Nederlandse taal

Als meerdere leerlingen uit een taalgroep bij elkaar in de klas of op school zitten, is het onvermijdelijk dat ze in de kantine of op het schoolplein in hun eigen taal met elkaar spreken. Dat is niet erg, vinden de docenten die we spraken, zeker als je net in Nederland bent, is het fijn om iemand te hebben met wie je de taal kunt spreken. Als men vervolgens thuis en in de woonomgeving ook alleen maar de eigen taal spreekt, wat bij Polen en Bulgaren vaak het geval is, vormt dat wel een belemmering voor het leren van de Nederlandse taal.

Er is echter ook kritiek op de strategie om anderstalige jongeren in een 1SK bij elkaar te zetten. Dat zou helemaal niet bevorderlijk zijn om de Nederlandse taal te leren. In de 1SK zien leerlingen alleen andere anderstaligen, geen Nederlandse.

Ze spreken dan eerst hun moedertaal, in de tweede plaats Engels met andere leerlingen, en pas als ze met Engels er niet uitkomen, wordt er Nederlands gesproken. (medewerker vrijwilligersorganisatie)

Roemeense kinderen in Rotterdam lijken minder moeite te hebben om zich het Nederlands eigen te maken. Als verklaring wordt wel gewezen op de spreiding van Roemenen over de woonwijken. Hun kinderen zitten daardoor ook sterk verspreid over de scholen (medewerkers gemeente). Zij hebben zelden iemand op school met wie ze in hun eigen taal kunnen praten, en in hun woonomgeving gaan ze om met Nederlands sprekende kinderen. Voor de kinderen zal dat niet altijd leuk zijn, zegt een geïnterviewde, maar zij lijken het goed te doen in het onderwijs. Ook kan het opleidingsniveau van de ouders een rol spelen in de betere taalvaardigheid. Zij lijken – zoals eerder aangegeven, met uitzondering van de Roemeense Roma – relatief hoogopgeleid en goed geïntegreerd te zijn.

3.3 Gezondheid en welzijn

Alvorens in te gaan op de problematiek rondom het welzijn en de gezondheid van kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa, is enige relativisering op zijn plaats. De diverse professionals op het terrein van zorg en welzijn die wij spraken, geven aan dat zij vooral zicht hebben op de kinderen en gezinnen waarmee het niet goed gaat. Zo tekent een geïnterviewde arts aan:

Kijk, wat ik niet hoor, zijn die kinderen waar het hartstikke goed mee gaat, dus dat krijg je van mij ook niet te horen. (medewerker jeugdgezondheidszorg)

3.3.1 Fysieke gezondheid en zorggebruik

Fysieke gezondheid goed, wel signalen overgewicht en slecht gebit bij Poolse kinderen

De fysieke gezondheid van de kinderen die bij de jeugdgezondheidszorg in beeld zijn, is in het algemeen goed. Een medewerker JGZ in een grote stad geeft aan dat de Poolse kinderen er allemaal redelijk verzorgd uitzien, maar bij Roemenen en Bulgaren zou, volgens haar, de hygiëne beter kunnen. Wel geven andere informanten aan dat Poolse basisschoolkinderen relatief vaak overgewicht of een slechte tandgezondheid hebben. Dit wordt in verband gebracht met overmatig snoepgedrag en de relatieve onbekendheid van preventieve tandzorg bij de doelgroep, maar volgens een van de geïnterviewden komt dat mogelijk ook doordat veel kinderen voor hun eigen eten moeten zorgen.

Onbekend met de Nederlandse gezondheidszorg; voor zorg naar Polen

Volgens sommige professionals in de jeugdgezondheidszorg zijn Polen vaak (nog) niet goed bekend met het Nederlandse systeem van gezondheidszorg. Veel Poolse kinderen hebben – zo wordt gesignaleerd – geen tandarts of huisarts in Nederland. Dat wil niet zeggen dat deze Poolse ouders geen medische zorg voor hun kinderen regelen. De meeste kinderen bezoeken een arts of tandarts in Polen. Ook komt het voor dat

de voorkeur wordt gegeven aan een Poolse arts of tandarts in Nederland. De door ons geïnterviewde personen zoeken de oorzaken waarom veel Poolse ouders liever een arts in het land van herkomst bezoeken, in taalproblemen, cultuurverschillen en gebrek aan vertrouwen, onbekendheid met de Nederlandse gezondheidszorg en financiële en verzekeringskwesties.

Wisselende geluiden over aanwezigheid zorgverzekering

Op de vraag of de kinderen van de migranten uit Midden- en Oost-Europese landen een zorgverzekering in Nederland hebben, kregen we wisselende antwoorden. Meerdere personen gaven aan dat Poolse gezinnen in het algemeen verzekerd zijn voor ziektekosten. Volgens een medewerker van een woningcoöperatie in Limburg is 10% tot 15% van de Polen niet verzekerd, maar dit is natuurlijk moeilijk hard te maken. Uit de grote steden komt het signaal dat kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa regelmatig geen zorgverzekering hebben. We krijgen de indruk dat het hier vooral Bulgaren en Roemenen betreft. Een medewerker jeugdgezondheidszorg in een grote stad geeft aan dat degenen die zich niet in de GBA hebben ingeschreven, vaak ook geen zorgverzekering hebben; het betreft ook Polen. Daarnaast wordt opgemerkt dat sommige migranten veronderstellen verzekerd te zijn, maar dat niet het geval blijkt te zijn of dat men is verzekerd in het land van herkomst. De GGD in Rotterdam zou medio maart 2014 beginnen met een onderzoek naar de graad van zorgverzekerdheid onder migranten.

Wisselende geluiden over opkomst bij consultatiebureau en vaccinaties

Meerdere deskundigen en professionals geven aan dat Poolse ouders in het algemeen met hun kind naar het consultatiebureau komen (na een oproep). Ouders die niet ingeschreven staan in de GBA, ontvangen echter geen oproep en zijn vaak onbekend met het consultatiebureau. Een ander probleem is dat de uitnodigingsbrieven in het Nederlands opgesteld zijn. Daartegenover staat echter dat ouders die niet op een oproep van het CJG/de jeugdgezondheidszorg reageren, actief opgezocht worden. Dit wordt aangegeven door meerdere CJG's. In een van de grote steden geven jeugdgezondheidsmedewerkers aan dat de opkomst van migranten uit Midden- en Oost-Europa na een uitnodiging van het consultatiebureau 'niet overhoudt' en dat daarin geen verschil is tussen Polen, Bulgaren en Roemenen. Roma-ouders komen nauwelijks naar het consultatiebureau. In een andere grote stad zijn er volgens een jeugdgezondheidsmedewerker 'wel wat Roma-gezinnen die het consultatiebureau bezoeken'.

Poolse kinderen zijn volgens een jeugdgezondheidsmedewerker goed gevaccineerd. Sommige Poolse kinderen halen hun vaccinaties in het land van herkomst en kinderen die op oudere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, kregen hun vaccinaties vaak al in Polen. Hierdoor is het soms lastig om goed zicht te krijgen op de vaccinatiestatus van de Poolse kinderen.

3.3.2 Welzijn

Veel gebroken Poolse gezinnen

Van verschillende kanten vernemen we dat veel Poolse kinderen uit gebroken gezinnen zouden komen. De ouders kunnen in Nederland uit elkaar zijn gegaan, maar er schijnen ook veel gescheiden moeders met hun kinderen naar Nederland te komen, terwijl de vader in Polen blijft. Op een school in Limburg werd gezegd dat de moeders soms op de vlucht zijn voor de vaders vanwege alcoholgerelateerde problemen en daarom met de kinderen naar Nederland komen. Regelmatig gaan de moeders in Nederland een nieuwe relatie aan. Het gevolg is dat veel Poolse kinderen in Nederland opgroeien met een stiefvader of in een eenoudergezin wonen waarvan de moeder werkt en de vader niet in Nederland woont.

Isolement in opvoedingskwesties

Uit een aantal interviews komt een beeld naar voren van Poolse ouders van jonge kinderen die enigszins geïsoleerd staan in de opvoeding van hun kinderen. In de Poolse cultuur is het – zo signaleren de professionals – niet gebruikelijk om de kinderen uit te besteden aan een peuterspeelzaal of kinderdagverblijf, en vragen rondom de opvoeding houdt men binnen het eigen netwerk of de eigen familie. In Nederland is dat netwerk echter vaak klein, en gescheiden moeders staan er vaak alleen voor. Ook onderling is er weinig contact tussen Polen in Nederland, zoals medewerkers van een welzijnsorganisatie merkten toen ze een bijeenkomst organiseerden voor Poolse ouders. De ouders bleken elkaar onderling niet te kennen en waren verbaasd over het grote aantal landgenoten in de woonplaats. Poolse ouders ondervinden wel steun van grootmoeders in Polen, aan wie ze vaak nog advies en tips vragen. De welzijnsmedewerkers merken daarbij wel op dat dit advies kan schuren met de situatie in Nederland. Soms gaat de rol van de grootmoeder een stap verder. Een medewerker van een CJG weet van een gezin met kinderen tussen de 8 en 18 jaar dat het de kinderen naar oma in Polen stuurt om opgevoed te worden wanneer het even niet zo goed gaat.

Die gaat bijvoorbeeld voor drie maanden naar oma en komt daarna weer terug. Het is tijdelijk.

Dan vraag je ‘waar is die en die?’ ‘O, die is even drie maanden bij oma, want ik was er even klaar mee.’ (medewerker CJG)

De weg naar professionele ondersteuning en hulpverlening in Nederland blijkt geen vanzelfsprekende te zijn voor ouders uit Midden- en Oost-Europa. Onbekendheid met de instanties en het ontbreken van kennis over de instanties – bijvoorbeeld niet weten bij welke instantie men met welke vraag/probleem terecht kan – maar ook wantrouwen jegens deze instanties spelen een rol (zie ook hoofdstuk 4). Een arts jeugdgezondheidszorg merkt op dat Poolse ouders die aangeven dat het niet goed gaat, daarvoor toch geen hulp willen hebben. Ook taalproblemen kunnen een belemmering vormen.

Ouders in overlevingsstand

Ouders uit Midden- en Oost-Europa hebben door de omstandigheden waarin ze verkeren soms andere prioriteiten dan opvoeden. Verscheidene CJG-medewerkers geven expliciet aan dat de financiële situatie en de huisvesting van invloed zijn op de opvoeding.

De economische positie van die groep is heel zwak en dat heeft impact op de rest van de levensstijl, de opvoeding... (medewerker CJG)

Ze komen hier, hebben geen geld, geen inkomsten. Misschien als ze alles zouden hebben wat wij hebben, er ook niks aan de hand zou zijn in de thuissituatie. [...] Ik heb gewoon ook fantastische ouders bij mij gehad hoor. Maar wegens omstandigheden lukt het [opvoeden] gewoon niet en dan denk ik bij mezelf: Als ik in hun schoenen zou staan, zou ik misschien precies hetzelfde hebben gedaan. (medewerker JGZ)

Diverse deskundigen en professionals geven aan dat armoede, illegale huisvesting en slechte woonomstandigheden voorkomende problemen zijn. Ouders verkeren in onzekere situaties, leven onder spanning en pakken al het werk aan dat ze kunnen krijgen. Ze zijn bezig met overleven. Wanneer het niet goed gaat, bijvoorbeeld bij ontslag, kunnen problemen zich snel opstapelen en kan drankgebruik een rol gaan spelen. Incidenteel komt de medewerker van een crisisteam jeugdzorg ook ouders tegen die op de vlucht zijn voor justitie in Polen.

Dergelijke omstandigheden zullen uiteraard zijn weerslag hebben op het welzijn van de kinderen want, zoals een CJG-medewerker aangeeft, 'je kan kinderen niet los zien van de ouders'.

Wat ik heel erg merk is dat die mensen in een soort van overlevingsstand staan. Dus school en al dat soort dingen is allemaal van een tweede orde. Ik bedoel: er moet gewerkt worden, er moet gegeten worden, ze moeten een dak boven hun hoofd hebben en [...] wat daarna komt, is een soort luxe bijna. (medewerker CJG)

De geïnterviewde CJG-medewerkers maken zich dan ook zorgen over de kinderen die in dergelijke slechte en onzekere omstandigheden leven; 'deze kinderen zitten soms toch wel in schrijnende situaties' (medewerker JGZ).

Kinderen vaak alleen thuis, ook op jonge leeftijd

Meerdere informanten geven aan dat de kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa vaak alleen thuis zijn, soms al op relatief jonge leeftijd. Daarbij dient te worden opgemerkt dat de meeste informatie die voorhanden is, betrekking heeft op de Polen; over de situatie van Bulgaarse en Roemeense kinderen is minder bekend. De kinderen zijn regelmatig alleen thuis, doordat beide ouders werken of onregelmatige werktijden hebben of, in een eenoudergezin, doordat de ene ouder (vaak de moeder) werkt. Een jeugdgezondheidsmedewerker vertelt hoe ouders hun dilemma aan haar duidelijk maken:

Mevrouw, mijn kinderen moeten eten, wat kan ik doen, moet ik nou gaan werken of moet ik bij mijn kinderen blijven en geen eten hebben? (medewerker JGZ)

Uit de interviews met de deskundigen en professionals komen verschillende oplossingen naar voren die ouders hanteren wanneer ze een probleem met kinderopvang hebben. Ouders maken volgens de geïnterviewden doorgaans geen gebruik van de reguliere opvang. Of zij dit doen omdat zij de reguliere opvang te duur vinden of omdat zij er de voorkeur aan geven de opvang in familiekring te regelen, is niet duidelijk. Soms komt familie over uit het land van herkomst om op het kind te passen of er wordt een oppas gevonden binnen een informeel netwerk van vrienden en kennissen. Maar ook dit is niet altijd ideaal, zoals in de situaties waarover CJG-medewerkers in een grote stad spreken: wanneer er te veel kinderen zijn voor één oppas of wanneer het kind uit school wordt gehaald door een dronken oppas.

Maar vaak ontbreekt in Nederland het sociale netwerk dat in het land van herkomst wel aanwezig is en zijn kinderen regelmatig alleen thuis. De (iets) oudere kinderen zorgen dan voor de jongere, soms al op jonge leeftijd. Soms komt een familielid, kennis of buurvrouw dan tussendoor even kijken hoe het gaat. Een medewerker van een welzijnsorganisatie hoort van de Poolse intermediairs met wie ze werkt dat het in Polen gebruikelijker is om de kinderen meer en langer alleen te laten als dat nodig is. Zij signaleert: ‘Dat is in de ogen van professionals hier soms niet de bedoeling of niet wenselijk.’ In Polen hebben de scholen langere openingstijden voor kinderen tot circa 7 jaar. De geïnterviewde constateert: ‘Vanaf 8 jaar is het eigenlijk best normaal om kinderen ook tussen de middag met hun sleutel om de nek naar huis te sturen en dat papa en mama pas twee uur later komen.’

Het alleen thuis zijn vraagt een grote mate van zelfstandigheid van de kinderen. Ze moeten er zelf voor zorgen dat ze eten, dat ze hun huiswerk maken en dat ze naar bed gaan. De meningen van hulpverleners verschillen in hoeverre dit schadelijk is voor kinderen.

Kwetsbare tieners met een slechte band met hun ouders

Pubers bevinden zich in een kwetsbare fase van hun leven. Immigratie naar een ander land kan grote stress met zich meebrengen. Volgens een deskundige is een derde van de kinderen in de middelbare schoolleeftijd blij om in Nederland te zijn; zij zien hier dan ook een toekomst voor zich. Een andere groep, ook ongeveer een derde, kijkt eerst de kat uit de boom, maar nog een derde zou graag terug willen gaan. De geïnterviewde persoon baseert zich daarbij op interviews die zijn gehouden met leerlingen op een Poolse school en op een school voor voortgezet onderwijs. Soms komen deze kinderen uit een situatie waarin zij al enige tijd gescheiden leefden van hun ouders en door de grootouders werden opgevoed. In Nederland krijgen zij minder aandacht omdat hun ouders aan het werk zijn. Het gevolg is dat de ouders ‘blij zijn dat de kinderen er zijn, maar de kinderen zijn niet blij dat ze hier zijn’ (medewerker politie grote stad). Kinderen die zich (nog) niet goed kunnen uitdrukken in de Nederlandse taal, kunnen gefrustreerd raken en dat soms uiten in ongewenst gedrag. Sommige tieners hebben last van erge heimwee. Ze missen hun vrienden, familie en huis. Het komt voor – zo zeggen de geïnterviewde deskundigen – dat zij teruggaan om in Polen bij familie te wonen, terwijl de ouders in Nederland blijven werken en wonen.

Ouders staan voor het dilemma wat beter is voor de kinderen: welzijn zonder vader of moeder of armoede met beide ouders (psycholoog gezondheidszorg). Een medewerker van een grote gemeente krijgt signalen dat ouders geen rekening houden met hun kinderen bij hun besluitvorming en dat ze hun geen duidelijkheid geven. Verschillende oorzaken dragen er vervolgens aan bij dat er een afstand ontstaat tussen de kinderen en hun ouders. Zoals gezegd, zijn de kinderen die in Nederland bij hun ouders verblijven, vaak alleen thuis. Na schooltijd zou er niemand thuis zijn waar het kind bij terecht kan met vragen (arts JGZ). Volgens diverse geïnterviewde deskundigen worden kinderen veel aan hun lot overgelaten en krijgen ze vanuit huis weinig begeleiding. Dat is niet bevorderlijk voor de emotionele band tussen ouder en kind. Ook bij kinderen die lang van hun ouders gescheiden zijn geweest – bijvoorbeeld omdat het kind in het land van herkomst achterbleef – of die heen en weer worden geschoven binnen het eigen familienetwerk, ontstaat afstand tot de ouders en kunnen zich hechtingsproblemen ontwikkelen (medewerker crisisteam jeugdzorg, psycholoog gezondheidszorg). Het pendelen en verhuizen van de kinderen – al dan niet samen met hun ouders – veroorzaken onzekerheid en onduidelijkheid bij de kinderen. Een medewerker van een crisisteam jeugdzorg ziet kinderen (en ouders) uit Midden- en Oost-Europese landen die ‘ontworteld’ zijn.

Het zijn geen heel grote aantallen, maar wat je wel meer ziet bij deze groep dan bij andere groepen, zijn ontwortelde kinderen. (medewerker crisisteam jeugdzorg)

Dit speelt vooral bij kinderen van twaalf jaar en ouder.

Soms probleemgedrag bij jongeren

Door het pendelen, de onzekerheid, de stress door veranderingen en de slechte band tussen ouder en kind kunnen problemen ontstaan, zeker bij pubers. Deskundigen noemen: gedragsproblemen, verkeerde vrienden, conflicten met de ouders, weglopen, geen interesse in school of om de Nederlandse taal te leren en problemen op school. Soms vertonen kinderen met heimwee zelfs expres bepaald gedrag in de hoop dat ze teruggestuurd worden naar het land van herkomst, zo stelt een Poolse informant. Uit een grote stad komt het bericht dat deze jongeren heel veel roken en dat het alcoholgebruik onder Poolse leerlingen in het voortgezet onderwijs hoog is, zonder dat duidelijk is waar het geld hiervoor vandaan komt (jeugdgezondheidsmedewerker). Sommige Poolse meisjes zijn al vanaf zeer jonge leeftijd – vanaf circa 12 jaar – seksueel actief en zijn gevoelig voor het loverboy-circuit. ‘Als het ene meisje geld kan verdienen door seksueel actief te zijn met een jongen, zegt ze dat tegen de andere’, aldus een jeugdgezondheidsmedewerker in een grote stad. Een motief zou zijn dat de meisjes graag hun ouders (financieel) willen ondersteunen. De betreffende gemeente krijgt ook signalen van tienerzwangerschappen bij meisjes uit Midden- en Oost-Europese landen, maar een jeugdgezondheidsarts op een middelbare school in een andere grote stad heeft niet de indruk dat tienerzwangerschappen daar vaker voorkomen bij Poolse meisjes. Een medewerker van de politie is bang dat problemen zullen ontstaan die vergelijkbaar zijn met die van Marokkaanse jongeren:

Als je gaat kijken naar de omstandigheden, dan komt dit naadloos overeen met die van Marokkaanse kinderen enkele decennia terug. [...] Er zijn allerlei omstandigheden waardoor het kind zich in dezelfde subcultuur gaat begeven als waar die Marokkaanse jongeren in terecht zijn gekomen. (medewerker politie)

Over kinderen die naar Nederland komen in de basisschoolleeftijd maakt deze politiemans zich minder zorgen, omdat zijn inschatting is dat deze kinderen de Nederlandse taal makkelijk oppikken en gemakkelijker integreren.

Alcoholproblemen van de ouders en huiselijk geweld

Vanuit het veld komen diverse signalen van alcoholproblemen van ouders uit met name Polen. Maar niet alle geïnterviewde personen hebben zicht op het alcoholgebruik van de ouders en niet iedereen heeft de indruk dat het alcoholgebruik in deze groepen overmatig is of altijd tot problemen leidt. Een medewerker van een welzijnsorganisatie begrijpt van de Poolse intermediairs met wie ze werkt dat drank erbij hoort in de Poolse cultuur, maar dat het pas een probleem wordt in het geval ouders naar de drank grijpen vanwege stress en spanningen. Alcoholmisbruik van ouders kan leiden tot onwenselijke situaties voor de kinderen en dat komt ook voor. Een aantal informanten linkt alcoholmisbruik aan agressief gedrag (schreeuwen) en geweld. De grote steden krijgen signalen van huiselijk geweld bij migranten uit Midden- en Oost-Europa, maar het is niet duidelijk hoe vaak het precies voorkomt en of deze migrantengroepen daarin oververtegenwoordigd zijn. De crisisdienst jeugdzorg in een grote stad ziet regelmatig gezinnen uit Midden- en Oost-Europa, waaronder veel Polen, in huisverbodsituaties (voortkomend uit huiselijk geweld). Dit heeft vaak een achtergrond in alcoholmisbruik. In de situaties van huiselijk geweld gaat het vooral om jonge kinderen. De geraadpleegde deskundigen geven ook aan dat alcoholproblemen vaak de aanleiding vormen voor het uiteenvallen van gezinnen, hier of al eerder in Polen.

3.4 Overlast en criminaliteit

In deze paragraaf beschrijven we wat er bekend is over de betrokkenheid van kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa bij overlast en criminaliteit.

Tienerproblemen uitvloeisel van (migratie)gedrag van ouders

Veel Poolse ouders die hun oudere kinderen overhalen naar Nederland, gaan er nog steeds vanuit dat ze tijdelijk in Nederland zijn en zeggen dat ook tegen hun kinderen. Die rekenen er vervolgens op dat ze hier voor een jaar of twee zijn. Als hun ouders dan toch niet teruggaan, voelen zij zich voor de gek gehouden. Sommige kinderen gaan vervolgens op eigen houtje terug naar Polen. Anderen gaan probleemgedrag vertonen en een deel legt zich erbij neer en probeert het beste ervan te maken. Onvrede met het leven in Nederland vormt een risicofactor voor ontsporing. Diverse deskundigen waarschuwen ervoor dat dit op termijn tot problemen kan gaan leiden, maar geven tegelijkertijd aan dat het aandeel jongeren dat daadwerkelijk ontspoord is, wel meevalt. Poolse tieners lopen van huis weg, net als Nederlandse tieners, maar niet meer dan

Nederlandse tieners, volgens de psycholoog die we spraken. En volgens docenten van een ISK onderscheiden de kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen (Bulgaren en Polen) zich op school niet van andere bevolkingsgroepen qua overlast of criminaliteit. 'Natuurlijk hebben wij weleens een vechtpartijtje met kinderen, maar dat speelt bij alle kinderen hier.'

Overlast van jongeren in de grote steden: problematisch of kwajongensgedrag?

Deskundigen in de grote steden in het westen van het land vertellen dat meldingen van overlast meestal gaan over Polen en Bulgaren in gebieden waar zij met velen bij elkaar in een huis of straat wonen. Een deel van de klachten heeft betrekking op tieners en jongvolwassenen. Dergelijke signalen hebben we niet ontvangen uit de meer landelijke regio's. Er is daar wel melding gemaakt van overlast op campings en in recreatieparken (alcoholmisbruik en vechtpartijen), maar alleen in de context van mogelijke effecten daarvan op de kinderen, niet in de context van betrokkenheid van kinderen of tieners zelf.

De meldingen van overlast van jongeren uit Midden- en Oost-Europese landen uit de grote steden gaan over rondhangen op straat, herrie maken, troep maken. 'Nog vrij onschuldig allemaal. Maar daar moeten we wel alert op zijn, weten wie het zijn, wat de thuissituatie is' (medewerker grote gemeente). Zo ziet men in een grote stad sinds een jaar groepjes jongens (meest Polen) van een jaar of 16 die op straat lopen, drinken, blowen en niet naar school gaan. Als mogelijke verklaring voor dit gedrag wordt gewezen op onvrede over hun bestaan in Nederland, frustraties over hun opleiding en toekomst, en een slechte relatie met hun ouders door wie ze te veel aan hun lot worden overgelaten. Factoren die eerder in dit hoofdstuk ook al naar voren zijn gebracht. De informanten zijn eensgezind in hun visie op deze jongeren. Zij beschouwen het meer als een roep om aandacht dan als kwaadaardig of kwaadwillend gedrag. Hulpverleners zien bijvoorbeeld dat jongeren met opzet opstandig gedrag vertonen, in de hoop dat hun ouders hen zullen terugsturen naar Polen.

Uit een politieregistratie van een grote gemeente blijkt dat er in 2013 van de 65 Poolse verdachten 56 minderjarig waren. Volgens de deskundige van de politie gaat het bij twee derde van die jongeren om signaalgedrag en zijn het geen criminelen. Hij gelooft ook niet in repressie als oplossing voor dit probleemgedrag:

Gewoon gedrag wat wij wel moeten aanpakken, wat de ouders niet alleen kunnen, maar wij moeten het gedrag beïnvloeden, wij moeten niet straffen, dat werkt averechts. [...] Wel de 'leaders' oppakken en er tussenuit halen, om de meelopers aan het denken te zetten.

De problemen zijn (nog) niet groot, maar kunnen verergeren

De directeur van een basisschool in Limburg vertelt dat zij zich zorgen maakt over ongeveer 10% van de Poolse leerlingen op de school (een vijfde van de leerlingen is Pools). Die zorgen betreffen onder meer de thuissituatie van het kind (mishandeling, alcohol en drugs), de psychische gesteldheid (agressief of juist introvert gedrag, zelfmoordneigingen) en kwajongensgedrag (op straat rondhangen in groepjes en kattenkwaad uithalen). Uit kennis over andere migrantengroepen weet men dat er een verband is tussen voortijdig schoolverlaten, en overlast en criminaliteit. In de grote steden is, zoals gezegd,

het schoolverzuim onder Bulgaarse kinderen bijzonder hoog. Over deze groep jongeren maakt de politie zich dan ook het meest zorgen. Tegelijkertijd wordt benadrukt dat de criminaliteitscijfers relatief niet erg hoog zijn, maar wel kunnen gaan stijgen als er bij deze jongeren niets gedaan wordt aan de schoolcarrière (voorkomen schooluitval), en aan de opvoedingsproblematiek. Dit geldt volgens de geraadpleegde deskundigen voor alle kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen. Criminaliteit van Poolse jongeren bijvoorbeeld is in de grootstedelijke statistieken nog niet zichtbaar:

Maar goed, één en één is twee, zeggen we dan maar altijd. [...]

Het heeft niets te maken met dat ze Pool of Bulgaar zijn, maar heeft te maken met het feit dat ze gewoon in een bepaalde situatie opgroeien, onvoldoende onderwijs genieten of onvoldoende goede opvoeding genieten, waardoor de kans op ontsporing gewoon groter is. (medewerker grote gemeente)

Een medewerker van de politie geeft aan de hand van een voorbeeld uit de praktijk, zijn visie op omstandigheden die een vruchtbare bodem kunnen zijn voor het ontsporen van sommige jongeren. Zo, vertelt hij, leidt de verplichting om op school alleen Nederlands te praten ertoe dat Poolse jongeren steun bij elkaar zoeken en een subgroep vormen, gaan spijbelen en stelen. Jongeren die na schooltijd niet direct naar huis gaan, want wat moet je daar doen? Hun ouders zijn er niet. Jongeren die liever geen Nederlandse vriendjes of vriendinnetjes mee naar huis nemen, want het is daar erg klein en eenvoudig. De omstandigheden van Poolse jongeren komen sterk overeen met die van Marokkaanse jongeren enkele decennia terug. Hun ouders leven in de eigen taal en cultuur, zelf komen ze in een vreemde omgeving, op een Nederlandse school, in een Nederlandse omgeving. Ze zoeken steun bij elkaar en dan kan er een proces op gang komen onder invloed van een 'leider' waardoor gedrag van in aanvang helemaal niet criminele of vervelende jongeren kan gaan ontsporen. Hij concludeert:

En ongeacht of het er twintig zijn of tweehonderd, als je lang genoeg wacht, worden het er vanzelf tweehonderd. En dan zal het misschien iets langer duren dan bij de Marokkaanse cultuur, maar het gebeurt wel.

Uitbuiting van kinderen en jongeren uit deze groepen

Bulgaren en Roemenen, zo wordt ook duidelijk uit de monitors van Den Haag en Rotterdam, zijn verhoudingsgewijs sterk vertegenwoordigd in mensenhandel en winkeldiefstal (Gemeente Den Haag 2013, Gemeente Rotterdam 2014). Bij het eerste zijn, naast uitbuiting van werknemers, naar verluidt ook jonge meisjes betrokken (prostitutie), bij het tweede ook jonge kinderen. Hieronder bespreken we beide uitgebreider.

Jonge meisjes in de prostitutie

Enkele CJG-medewerkers vinden dat sommige Poolse meisjes gevoelig zijn voor loveboys en zien bovendien dat sommige Bulgaarse en Roemeense meisjes al op jonge leeftijd de prostitutie ingaan, soms daartoe aangezet door hun ouders. Een probleem dat wordt gemeld, is een toename van prostitutie vanuit woningen in woonwijken. Daarbij zouden vaak jonge Bulgaarse meisjes betrokken zijn. Veel verschillende auto's en verschillende mannelijke bezoekers in de straat zijn een teken van het voorkomen van

prostitutie. De afdeling huisvesting van een grote gemeente krijgt hier regelmatig klachten over. Als het om tienermeisjes gaat, moet er meteen een politiezaak van worden gemaakt, maar ook als ze volwassen zijn, is dit verboden en geeft het overlast in de wijk. Het is alleen lastig aan te tonen (men zegt vrienden op bezoek te hebben gehad), ook vrouwenhandel valt moeilijk te bewijzen. Ook elders wordt melding gemaakt van het voorkomen van mensenhandel rondom prostitutie. Opvallend is dat de deskundige daar vooral, zij het niet heel veel, Hongaarse meisjes in de prostitutie tegenkomt.

Signalen over Romakinderen in de grote steden

Roma vormen in het verhaal over migranten uit Midden- en Oost-Europa een aparte groep. In de gesprekken met de deskundigen komen zij regelmatig naar voren, juist vanwege het afwijkende beeld ten opzichte van de andere migranten uit Midden- en Oost-Europese landen (zie ook Movisie 2013; TK 2013/2014). Een belangrijk verschil is volgens de deskundigen dat een deel van deze groep zeer mobiel is (vandaag hier, morgen daar, overmorgen in het buitenland) en zelden gericht op langdurig verblijf in Nederland. Bij herhaling worden zij genoemd als betrokken bij crimineel gedrag, juist ook vanwege de inzet van kinderen daarbij. Om die reden besteden wij in deze paragraaf hieraan apart aandacht. Deskundigen werkzaam buiten de grote steden noemen dit probleem nauwelijks of niet, deskundigen werkzaam in de grote steden des te meer. Daaruit kan overigens niet de conclusie worden getrokken dat Roma alleen in de grote steden leven, daarvoor is de informatie die wij hebben verkregen over deze bevolkingsgroep te fragmentarisch.

In de grote steden zijn er sterke vermoedens dat de Roma oververtegenwoordigd zijn in de criminaliteitscijfers. Maar omdat nergens wordt geregistreerd of iemand Roma is, blijft het bij vermoedens en blijft onduidelijk wat de omvang van de groep is en hoe groot de Romaproblematiek is.

Een CJG-medewerker in een grote stad noemt de Roma 'ongrijpbaar'. Uit het beeld dat diverse informanten werkzaam in de jeugdzorg, de jeugdgezondheidszorg en bij de politie schetsen, blijkt dat het bij de Romakinderen die in beeld zijn, regelmatig gaat om kinderen met ernstige problematiek. Verschillende deskundigen geven aan dat binnen de Romagemeenschap leefomstandigheden voor kinderen gewoon zijn die binnen de Nederlandse samenleving als onacceptabel bestempeld worden, zoals misbruik, het slaan van kinderen en hen laten slapen in een kelderbox. Het gevolg is dat Romakinderen vaker uit huis worden geplaatst dan andere Midden- en Oost-Europese migranten.

Romakinderen, afkomstig uit verschillende landen (Bulgarije, Roemenië, Hongarije, Tsjechië soms) zijn, zo horen we van de deskundigen, nogal eens betrokken bij criminele activiteiten, zoals stelen en zakkenrollen. De grote steden hadden een tijd terug veelvuldig te maken met rondtrekkende bendes volwassenen en kinderen. De volwassenen met wie de kinderen waren, bleken niet altijd hun ouders te zijn. Als de volwassenen worden aangehouden voor een vergrijp, komt via de politie de crisisdienst in beeld om de kinderen op te vangen. 'Die kinderen blijken hier vaak geen huis te hebben, niet naar school te gaan en geen vangnet te hebben' (medewerker crisisteam

jeugdzorg). Bijna wekelijks wordt een deskundige bij de politie gebeld omdat agenten die Romakinderen hebben opgepakt vanwege zakkenrollerij, niet weten wat ze met de kinderen aan moeten. Hij ervaart het als een groot probleem hoe deze groep kinderen te helpen. ‘Ze staan onder druk, ze moeten hun geld opleveren, anders wordt hun moeder in elkaar gemept.’ Repressie helpt volgens hem niet: ‘Kinderen of ouders straffen? Met steeds nieuwe groepen/bendes die binnenkomen, blijft het symptoombestrijding.’

3.5 Conclusie

De informatie die we van de deskundigen en professionals hebben gekregen over de leefsituatie van kinderen van Midden- en Oost-Europese migranten laat een gemengd beeld zien. Op sommige terreinen lijkt het goed te gaan, zoals in het basisonderwijs, maar dat geldt dan meer voor Poolse kinderen dan voor Bulgaarse kinderen. Ook de fysieke gezondheid van de kinderen die in beeld zijn, is in het algemeen goed, al zouden Poolse basisschoolkinderen wel relatief vaak overgewicht of een slecht gebit hebben. Of dit anders is voor kinderen uit de andere groepen, is niet bekend. Op andere terreinen, zoals welzijn, komen signalen dat er problemen zijn in de leefsituatie van kinderen uit Midden- en Oost-Europa. Hoe ernstig de genoemde problemen zijn, is lastig aan te geven. Terwijl in het onderwijs en de consultatiezorg in principe alle kinderen gezien worden (met uitzondering van de ‘onzichtbare kinderen’), is dit niet altijd het geval bij de (overige) jeugdgezondheidszorg en CJG’s, en zeker niet bij jeugdzorg en de politie. Die laatstgenoemde instanties krijgen de kinderen pas in beeld als er problemen zijn. Het valt daarom niet uit te sluiten dat zij een vertekend beeld geven van de leefsituatie van de kinderen.

Wat opvalt, is dat er weinig bekend is over de leefsituatie van de Roemeense kinderen. Volgens schattingen zouden er bijna evenveel Roemenen als Bulgaren in Nederland moeten zijn, ingeschreven en niet-ingeschreven (zie hoofdstuk 2), maar de geraadpleegde deskundigen komen hen in hun werk niet of nauwelijks tegen. We kunnen daarom geen goed beeld geven van hoe het er met die kinderen in Nederland voorstaat.

Uit de informatie van de deskundigen komt een aantal risicofactoren voor de leefsituatie van de kinderen naar voren. Veel ouders staan ‘in de overlevingsstand’, door gebroken gezinnen, hard werken, ontspanning zoeken in alcohol en drugs, en komen onvoldoende toe aan aandacht en zorg voor hun kinderen. Kinderen zijn veel alleen, ook jonge kinderen, en hebben soms door de omstandigheden een slechte band met hun ouders. Dit speelt vooral bij tieners.

Poolse kinderen die vroeg instromen in het basisonderwijs, leren de taal snel en komen goed mee op school. Bulgaarse kinderen hebben meer moeite om de achterstanden in te lopen. Deels komt dit doordat zij in het land van herkomst minder onderwijs hebben genoten, deels door de hoge mobiliteit van deze bevolkingsgroep waardoor zij vaak de schoolloopbaan onderbreken. Tieners hebben het moeilijker op school. Zij komen eerst in aparte klassen terecht (ISK’s) om de taal te leren. Voor Bulgaarse tieners die weinig scholing hebben gevolgd, is een of ten hoogste twee jaar ISK te weinig om de achterstand bij te spijkeren. Voor Poolse tieners betekent een ISK een oponthoud van één of

twee jaar in hun opleiding. Daarbij komt dat zij geen diploma kunnen behalen aan de ISK, waardoor zij alleen kunnen doorstromen naar niveau 1 van het mbo, al zouden zij een hoger niveau aankunnen.

De migrantengroepen zijn vaak niet goed bekend met het Nederlandse systeem van gezondheidszorg, hebben geen tandarts of huisarts hier en het consultatiebureau weet hen niet altijd te bereiken. Professionele opvoedingsondersteuning blijkt niet vanzelfsprekend te zijn voor ouders uit Midden- en Oost-Europa, ook niet voor degenen die daaraan misschien wel behoefte hebben. Onbekendheid met de voorzieningen en de mogelijkheden, maar ook het binnen het eigen netwerk willen houden van problemen en wantrouwen jegens de instanties spelen een rol. Daarnaast kunnen taalproblemen de ondersteuning belemmeren.

De leefsituatie van Romakinderen is een verhaal apart. De groep in zijn geheel is zeer mobiel, zelden gericht op langdurig verblijf in Nederland en niet van plan zich aan te passen aan de Nederlandse samenleving. Zij zijn afkomstig uit verschillende Midden- en Oost-Europese landen. Romakinderen worden door de volwassenen met wie zij zijn nogal eens betrokken bij criminele activiteiten, zoals stelen en zakkenrollen. Zij komen dan in beeld bij politie en hulpverlening. Hoe hun leefsituatie in Nederland is, bijvoorbeeld of de kinderen uit deze groep naar school gaan en hoe zij het daar doen, is niet bekend. De indruk bestaat wel dat hier relatief veel onzichtbare kinderen zijn: niet geregistreerd, niet in beeld bij onderwijs en zorg.

Het pendel- en verhuisgedrag van de migranten uit Midden- en Oost-Europa, de onzekerheid over het verblijf in Nederland, de stress van de migratie en de veranderde leefomstandigheden kunnen leiden tot probleemgedrag. Ook een slechte band met de ouders en frustraties over de opleiding zijn risicofactoren. Zeker tieners vormen een kwetsbare groep. Stapeling van deze risicofactoren, helemaal als deze optreden in combinatie met het krijgen van verkeerde vrienden en spijbelen en schooluitval, verhoogt de kans op ontsparing of psychische problemen. Dit wil niet zeggen dat het met een deel van de kinderen en jongeren uit deze groepen niet gewoon goed zal gaan, maar wel dat er duidelijke risicofactoren aanwezig zijn.

Jeugd heeft de toekomst

Tot slot verwijzen we naar het belang dat de geraadpleegde deskundigen hechten aan aandacht voor de leefsituatie van de jongeren bij deze migrantengroepen, juist om toekomstige problemen te voorkomen.

Als samenleving moet je vooral investeren in de jeugd, zegt een beleidsmedewerker van een gemeente, omdat die al veel meer onderdeel zijn of kunnen zijn van de Nederlandse samenleving. De eerste generatie kun je tot op zekere hoogte helpen met het vinden van een weg, maar die zitten erg vast aan hun eigen manier van leven,

[...] maar die kinderen, als je het hebt over de blijvers, dat is natuurlijk wel de groep die gaat bepalen of die generatie wel of niet tot die problemen leidt die wij nu allemaal vrezen.

(beleidsmedewerker gemeente)

Noot

- 1 In Bulgarije kunnen kinderen van 3-7 jaar kleuteronderwijs volgen, maar dit is niet verplicht. De leerplicht gaat in vanaf de leeftijd van 8 jaar (www.dynot.net). In Roemenië gaat de leerplicht in vanaf 6 jaar.

4 Waar lopen gemeenten en instanties tegenaan?

In het voorgaande stond de leefsituatie van kinderen centraal. In dit hoofdstuk gaan we in op de knelpunten waar gemeenten en instanties tegenaan lopen in hun werkzaamheden met en voor kinderen uit de Midden- en Oost-Europese landen.

4.1 Gebrekkig zicht van gemeenten en instanties op niet-geregistreerde kinderen

Zoals in het voorgaande meerdere keren naar voren is gekomen, is een deel van de in Nederland verblijvende kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen niet ingeschreven. Gemeenten weten dat deze kinderen er zijn, maar ze hebben niet goed zicht op deze groep. Dit vormt een belangrijk obstakel voor hen om problemen aan te pakken. Met name de grote steden lopen hier tegenaan, hoewel de registratieproblematiek ook in andere delen van Nederland speelt.

In de gesprekken met deskundigen en professionals komt naar voren dat deze groepen er soms van worden weerhouden om zich te registreren. Een deskundige geeft als voorbeeld een oud vakantiepark waarvan de huisjes onverkoopbaar zijn geworden, maar wel makkelijk te verhuren zijn aan zes tot acht mensen uit Midden- en Oost-Europa. Dat brengt heel veel op, maar de huurders mogen zich niet laten registreren, want de belastingdienst en de gemeente mogen dit niet weten, 'want je mag de huisjes niet voor permanente bewoning gebruiken' (medewerker politie).

Medewerkers van gemeenten geven aan dat het van groot belang is om zicht te krijgen op de niet-geregistreerden:

Pas als ook de niet-geregistreerden in beeld zijn, kan echt met een redelijke objectiviteit worden gesproken over wat er aan de hand is met deze mensen. Wie is er geregistreerd, waar werken ze, wat is hun inkomen, wat is hun gezinssituatie? Nu moeten we het nog doen met beperkte beelden, waardoor het nog erg in de subjectieve hoek zit. (medewerker gemeente)

De meningen van de deskundigen over de aantallen niet-ingeschreven kinderen verschillen. Veel kinderen gaan uiteindelijk toch wel naar school, is het idee van de onderwijsdeskundigen. Ze komen dan in elk geval in beeld bij de onderwijsinstanties. Het aandeel ingeschreven kinderen zal wellicht hoger zijn bij kinderen vanaf 4 jaar dan onder de jongere kinderen. Een professional van een school die 1SK-onderwijs verzorgt, stelt dat er weleens ouders met hun kind op de stoep staan met de vraag of hun kind naar school kan komen:

Die zijn dan niet ingeschreven bij de gemeente, want dan zouden ze een brief van de gemeente krijgen voor de aanmelding van hun kind bij een school. Maar dat zijn er enkelen, geen tientallen.

Ook stelt zij dat Poolse kinderen op haar school bijna allemaal zijn ingeschreven en een BSN-nummer hebben. Bulgaarse leerlingen echter niet. Volgens haar komt dat omdat zij vaak geen eigen woning hebben, maar bij anderen inwonen of in onderhuur zitten en zich daarom niet kunnen inschrijven bij de gemeente.

De grote gemeenten geven aan dat het probleem van deze niet-ingeschreven kinderen moeilijk is op te lossen. Een ambtenaar vertelt dat hij bij controles van woningen vanwege overlast of overbewoning wel kinderen ziet van niet-ingeschreven Midden- en Oost-Europeanen. Zijn eerste vraag is dan of het kind naar school gaat.

Het is lastig, want heel vaak krijgen we toch te horen dat ze hier op vakantie zijn, of op bezoek, of dat ze in Duitsland of in België of in een andere stad in Nederland wonen en dus maar tijdelijk hier zijn. Daar kunnen we niet heel veel mee op dat moment. Pas als ik denk van ‘goh, ik heb jullie hier wel vaker gezien’ of als ze zeggen dat ze hier wonen, dan wordt het wat interessanter om door te vragen over waar de kinderen naar school gaan.

Deze ambtenaar geeft deze informatie door aan de leerplichtambtenaar, waarna die in actie komt. Hij vertelt dit een keer of tien te hebben gedaan, maar met de meerderheid van de kinderen die hij aantreft, kan hij niets, omdat ze er – al dan niet echt – tijdelijk, op vakantie of op bezoek zijn.

4.2 Communicatie en informatie

Taalbarrière hindert communicatie

Een geringe of gebrekkige kennis van de Nederlandse taal hindert de communicatie tussen instanties en migranten. Dit is natuurlijk geen unieke situatie voor de migranten uit de Midden- en Oost-Europese landen, maar om het even welke deskundige we spraken, werd de geringe of gebrekkige beheersing van het Nederlands onder deze groepen migranten genoemd als een belangrijke belemmering in de communicatie. De deskundigen ervaren wel verschillen tussen de groepen: met Polen verloopt de communicatie beter dan met Bulgaren of met Roemenen. De beheersing van het Nederlands is bij Polen ook niet goed, maar veel Polen spreken wel Duits of Engels. Polen komen hier om te werken, ze maken lange dagen en hebben geen tijd om de taal te leren. Of, zoals een medewerker van een CJG zegt: ‘Taal is het probleem, niet de opleiding.’ De meeste problemen met de taal lijken zich voor te doen bij de migranten die nog maar net in Nederland zijn. Het is voor hen als Europese burgers niet verplicht om in te burgeren en op de werkvloer wordt doorgaans geen Nederlands geleerd. Dit neemt niet weg dat er ook migranten zijn die wel gebruikmaken van de mogelijkheden voor vrijwillige inburgering, die de taal leren en de cursussen ook wel aangeboden krijgen door werkgevers.

Inzet van tolken en intermediairs nodig, maar niet altijd mogelijk of gewenst

Er is vanwege de taalbarrière een grote behoefte aan tolken bij de professionals, maar de professionals in de zorg mogen vanwege bezuinigingen nauwelijks (dure) tolken inschakelen. Ook in het onderwijs geldt inschakeling van een tolk als een hoge kostenpost, waardoor men noodgedwongen alternatieven zoekt. De professionals in de zorg en in het onderwijs zeggen dan de hulp in te roepen van voorhanden zijnde intermediairs: landgenoten of familieleden die wel Nederlands, Duits of Engels spreken. En in het geval van de Turkse Bulgaren roepen zorgverleners zo mogelijk de hulp in van Turkssprekende Nederlanders.

Aan de inzet van informele intermediairs zijn volgens de professionals nadelen verbonden. Zeker in de jeugdgezondheidszorg en in de jeugdzorg zijn vertrouwen en vertrouwelijkheid van belang. Meerdere professionals zeggen dat ze kinderen wel laten tolken voor hun ouders, maar dat zij dat onwenselijk vinden omdat de problematiek soms helemaal niet voor kinderen geschikt is. Het luistert volgens haar ook bij Nederlandse ouders nauw hoe men met hen en de kinderen praat, maar het vraagt nog veel meer aandacht bij migranten waar de taal een barrière vormt en cultuurverschillen hulpverlening in de weg kunnen zitten. Dit probleem is overigens niet uniek voor de migranten uit Midden- en Oost-Europa. Wel werken er al meer Marokkaans- en Turkssprekende professionals bij die instanties, maar bijvoorbeeld nog geen Poolse.

De professionals vinden het vanwege de taalbarrière erg moeilijk om goede hulp te verlenen. Zo stelt een verpleegkundige jeugdgezondheidszorg dat het haar daarom niet lukt om ouders duidelijke opvoedadviezen te geven en dat is gezien de problematiek die zij ziet naar haar mening wel nodig.

Investeren in taalverwerving bij migrantengroepen is belangrijk voor degenen die blijven

Sommige deskundigen zijn van mening dat de overheid verantwoordelijkheid moet nemen voor het taalprobleem, en niet mag wegkijken:

Taal, en daardoor ook onderwijs, dat zijn wel de slaagfactoren voor deze groep mensen. En als je daar niet op investeert, dan roep je eigenlijk als overheid de problemen over jezelf af [...] dan moet je ook heel erg naar jezelf gaan kijken als over tien jaar met deze mensen ook veel veiligheidsproblemen zijn. (ambtenaar grote gemeente)

Andersom, zo vindt deze ambtenaar, mag evengoed de vraag worden gesteld of migrantengroepen wel voldoende doen om zich de taal eigen te maken. Mensen moeten ook worden aangesproken op hun eigen verantwoordelijkheid: 'Ze vragen veel dingen aan ons, maar de weegschaal moet in balans zijn.' Een medewerker van een vrijwilligersorganisatie plaatst hier echter vraagtekens bij. Heel veel mensen zijn hier tijdelijk, zegt ze, dat hoeft niet een paar maanden te zijn, dat kan ook vijf jaar zijn, maar het is wel tijdelijk:

Dan vraag ik me af in hoeverre je kunt verwachten dat die mensen gaan integreren, participeren en de taal leren? Basisniveau Nederlands ja, maar hoe ver moet je gaan?

Daar kan weer tegenin gebracht worden dat de ervaring met voorgaande migrantengroepen leert dat die tijdelijke aanwezigheid vaak een permanente wordt. Uit eerder onderzoek blijkt bovendien dat gezinnen met kinderen vaak van plan zijn in Nederland te blijven (zie hoofdstuk 2).

Bereikbaarheid doelgroep lastig

Een ander knelpunt in de communicatie tussen instanties en ouders en kinderen is de bereikbaarheid. Dit knelpunt lijkt voornamelijk van toepassing te zijn op Poolse migranten. Professionals in de zorg en in het onderwijs ervaren problemen met het maken van afspraken overdag met Poolse ouders. Zoals in hoofdstuk 3 is vermeld, is een belangrijke

reden hiervoor dat allebei de ouders hele dagen werken en dat werkgevers van Polen moeilijk doen over bellen onder werktijd en over bezoek aan CJG, jeugdgezondheidszorg of school. In de jeugdgezondheidszorg zouden ruimere openingstijden de Poolse ouders goed uitkomen ('s ochtends vroeg, 's avonds en zaterdagochtend), maar dat lijkt tot nog toe nauwelijks of niet te regelen, volgens een CJG-medewerker in een grote stad. Bij de Bulgaren komt het minder vaak voor dat allebei de ouders werken of dat er geen ander familielid thuis is. Scholen ervaren nauwelijks problemen om overdag contact op te nemen met Bulgaarse ouders (docenten voortgezet onderwijs/mbo). Het contact zelf is vanwege de taal een ander verhaal.

Verder merken professionals in de zorg en in het onderwijs dat ouders niet met hun kinderen op afspraken komen, of dat er geen afspraken gemaakt kunnen worden, omdat zij om wat voor reden dan ook voor korte of langere tijd naar het buitenland zijn vertrokken.

Informatievoorziening van gemeenten bereikt doelgroep slecht

De ervaring heeft geleerd dat weinig migranten op de hoogte zijn van rechten en plichten in de Nederlandse samenleving. De gemeenten organiseren voorlichtingsbijeenkomsten en themabijeenkomsten onder meer over rechten en plichten rondom het onderwijs van de kinderen. De activiteiten die de gemeenten in het verleden hebben ontplooid om de doelgroep van informatie te voorzien, zijn echter geen onverdeeld succes geweest. Als reden voor de tegenvallende belangstelling van de doelgroep wordt gewezen op de laaggeletterdheid en de gebrekkige taalbeheersing. Bijeenkomsten worden slecht bezocht of er worden weinig vragen gesteld. Schriftelijke informatie die ouders krijgen over de Nederlandse leerplichtregels begrijpt men niet en ook bij huisbezoeken wordt de communicatie bemoeilijkt door de gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal. Sommige deskundigen vinden dat de gemeente ook de hand in eigen boezem moet steken, omdat bijvoorbeeld door de grootschaligheid van de informatiebijeenkomsten de drempel voor deelname veel te hoog is (medewerkers gemeente).

Kleinschalige benadering en samenwerking met migrantennetwerken werkt beter

Veel effectiever is het, zo blijkt uit voorbeelden van deskundigen en professionals, om contacten te leggen in de wijken, wijkcentra, via en in samenwerking met de eigen netwerken. Zo organiseert Stichting Den Haag en Midden-Europa (IDHEM) in Den Haag op dit moment twee zogenoemde vrolijke moederclubs. Het doel is het CJG laagdrempelig te maken voor Poolse mensen. Af en toe komt er dan ook een verpleegkundige iets vertellen en leren de moeders dat ze met vragen bij het consultatiebureau of het CJG terecht kunnen.

In de jeugdgezondheidszorg heeft men ook ervaring met minder succesvolle communicatiemethoden: 'Groepsgericht werken werkt voor geen meter' (medewerkers CJG). Ook hier richt men de pijlen nu meer op kleinschalige en individueel afgestemde contacten. Volgens een jeugdverpleegkundige kunnen consultatiebureaus een rol vervullen in het bieden van informatie over hoe dingen in Nederland georganiseerd zijn en over hoe migranten zelf een netwerk kunnen opbouwen. Dat kunnen de bureaus, omdat zij de gezinnen met jonge kinderen (met uitzondering van de onzichtbare kinderen) op

regelmatige basis zien. In Alphen aan den Rijn heeft het bureau Jeugd, Samenleving en Ontwikkeling Poolse intermediairs opgeleid die Poolse ouders kunnen begeleiden bij gesprekken met instanties. Het gaat niet zozeer om het tolken, maar om een brug te slaan tussen ouders en instanties, drempels te verlagen en wantrouwen weg te nemen.

Wantrouwen jegens overheidsinstanties en hulpverlening

Hulpverleners en ondersteuners merken in hun werk dat er onder migranten uit Midden- en Oost-Europa veel wantrouwen jegens overheidsinstanties is, wat vervelend kan uitpakken voor de kinderen. Een gemeenteambtenaar bevestigt dit: omdat Poolse en Bulgaarse ouders niet zelf tijdig hulp inschakelen, krijgt de hulp een gedwongen karakter, het wordt repressie in plaats van preventie. Ze worden dan vaak doorverwezen naar jeugdhulpverlening door politie of school.

Verscheidene deskundigen vullen aan dat (Poolse en Bulgaarse) ouders ervan overtuigd zijn dat hun kind meteen uit huis geplaatst wordt, als ze hulp zouden inschakelen.

De directeur van een basisschool geeft een voorbeeld van een kind dat doorverwezen werd naar het schoolmaatschappelijk werk 'omdat ze even klem zat'. Haar moeder had haar helemaal geïnstrueerd wat ze daar zou moeten zeggen, terwijl het voor het kind van belang was dat ze even met iemand ging praten die haar kon helpen. Van een CJG-medewerker hoorden we dat ouders zich soms zelfs uitschrijven en zeggen dat ze naar Polen gaan maar in werkelijkheid in Nederland blijven, omdat ze bang zijn dat het kind uit huis wordt geplaatst. Een andere CJG-medewerker merkt op dat druk zetten op Roemeense en Bulgaarse ouders om omstandigheden voor het kind te verbeteren nauw luistert, bij te veel druk 'vertrekken zij net zo hard weer'.

Volgens sommige informanten zouden instanties meer rekening moeten houden met de context waarmee deze migranten bekend zijn (voormalig communistische landen, corrupte overheden) en de situatie waarin ze in Nederland terecht zijn gekomen (afhankelijkheid van uitzendbureaus en werkgevers). 'Dan kan je niet verwachten dat de mensen ineens zelfstandig gedrag gaan vertonen of de overheid vertrouwen' (medewerker woningcoöperatie).

Behoeftte aan informatie over migranten bij instanties

De deskundigen die we raadpleegden, vinden het niet alleen belangrijk dat de migranten informatie over de Nederlandse samenleving krijgen, zij hebben ook zelf behoefte aan informatie over de migranten. In Limburg wordt opgemerkt door medewerkers van de jeugdgezondheidszorg dat de Poolse kinderen er vrij ongemerkt als nieuwe groep bij zijn gekomen, en dat zij weinig over hen weten. Vorig jaar namen deze medewerkers deel aan een bijeenkomst waarop een Poolse vrouw, die al langere tijd in Nederland woont, voorlichting gaf over hoe Polen hun kinderen opvoeden en verzorgen. Ze hadden het als confronterend ervaren dat er bij twee volkeren die zo dichtbij elkaar leven in Europa zoveel cultuurverschillen bleken te zijn. Zij geven aan behoefte te hebben aan meer informatie en kennis, om te leren hoe ze beter met deze groep kunnen omgaan. Ook elders in het land verwoordt men een behoefte aan meer informatie over de bevolkingsgroepen teneinde het contact te kunnen verbeteren. Sommige deskundigen wijzen in dit kader op het belang van meer interculturele sensitiviteit. De directe benadering

van Nederlanders wil nog wel eens botsen met de omgangsvormen die gangbaar zijn in andere culturen. Zo wijst een jeugdarts van de jeugdgezondheidszorg erop dat ouders welwillend naar het bureau komen, om daar te horen dat ze bepaalde dingen niet goed doen. Dat stoot af, in plaats van dat het hen stimuleert om het anders te doen. Dit vraagt om meer informatie over andere culturen om begrip te creëren bij professionals dat het ook anders kan en mag.

Uit een quick scan die in een van de grote steden is uitgevoerd, bleek eveneens dat de professionals in de hulpverlening behoefte hadden aan meer kennis over bevolkingsgroepen, maar hier betrof het vooral informatiebehoefte over Roma. De professionals waren tegen voor hen nieuwe fenomenen aangelopen bij deze groep waarmee ze niet goed raad wisten.

De gemeenten doen niet aan doelgroepenbeleid, maar merken dat ze eigenlijk beter maatwerk moeten kunnen leveren, want de ene bevolkingsgroep is de andere niet. Er is veel fragmentarische informatie uit onderzoek. 'Het blijft nu veelal bij beelden, versnipperde beelden.' Er is behoefte aan een soort 'profiel' of 'risicoprofiel' van de verschillende groepen, zodat beter passende maatregelen kunnen worden genomen en hulp geboden, zegt een beleidsmedewerker van een grote gemeente. In samenwerking met wetenschappers wordt in een grote gemeente een training cultuursensitief werken ontwikkeld. Een aantal professionals zal worden opgeleid, zodat bijvoorbeeld de wijkagent zijn wijkteammedewerkers kan trainen:

Als je een Bulgaar benadert, dan is het handig om het op die manier te doen, bij een Pool doe je het op die manier, en dat is 'not done' bij een Roemeen. [...] Het is echt heel basaal en gericht op contactlegging, want we merken dat er nog een ontzettende kloof zit tussen de contacten die wij als overheid hebben – en daar betrek ik de politie ook maar even bij – en ingangen bij die gemeenschappen. En zolang er een kloof bestaat, weten wij onvoldoende van hen en zij onvoldoende van ons. (medewerker grote gemeente)

4.3 Samenwerking tussen instanties

De geïnterviewde instanties en organisaties zijn ervan overtuigd dat multidisciplinaire samenwerking nodig is om de knelpunten en problemen rondom de migratie van Midden- en Oost-Europeanen en hun kinderen in Nederland het hoofd te kunnen bieden. Samenwerking blijkt echter niet eenvoudig.

Spanningsvelden tussen en binnen gemeenten en instanties

Gemeenten zien dat door de komst van kinderen de complexiteit van de problematiek rondom arbeidsmigranten is toegenomen. Zo zijn er soms afstemmingsproblemen tussen de gemeentelijke diensten rondom niet-geregistreerde migranten. Kinderen hebben recht op onderwijs, ook al staan zij en hun ouders niet ingeschreven bij de gemeente. Waar ligt dan de prioriteit voor de gemeente: toch onderwijs aanbieden en de registratiewens maar loslaten, of druk uitoefenen om op registratie door te pakken, met het risico dat de kinderen weer uit het onderwijs verdwijnen? (beleidsmedewerker grote gemeente).

In Limburg ziet de medewerker van een woningcoöperatie dat het in de regio nog niet tot samenwerking tussen instanties wil komen. Concurrentie en bezuinigingen noemt hij als reden. Er zijn gemeenten die niet mee willen werken, omdat zij geen probleem zouden hebben ('er zouden geen Polen wonen, maar intussen zitten er 120 Polen in een hotel' volgens de medewerker); scholen die niet willen samenwerken omdat ze onderling om leerlingen concurreren, en dat geldt ook voor welzijnsorganisaties, woningcoöperaties en uitzendbureaus. In dezelfde regio vertellen medewerkers van een consultatiebureau dat er onlangs een start is gemaakt met een multidisciplinair overleg om een aanbod voor de Poolse inwoners op te stellen. Maar, zo geven ze aan, het proces staat nog in de kinderschoenen.

Ook van scholen vernemen we van spanningen in de samenwerking met andere instanties, bijvoorbeeld met jeugdhulpverlening. Die spanningen kunnen gaan over wie de tolk moet betalen als de school hulp inroept van de jeugdgezondheidszorg, of over bureaucratie en formaliteiten wie een kind mag of moet helpen (bv. bij tekenen van kindermishandeling). Zo vertelt de directeur van een basisschool in Limburg dat ze graag wil kunnen sparren met hulpverlening om te horen wat ze zelf kan doen, hoe een probleem vanuit de school aan te pakken, maar ze krijgt geen medewerking van de zorginstelling als ze niet een officiële melding doet.

Contact van gemeente met zelforganisaties, waardevol en belangrijk

Vanuit de behoefte aan betere contacten en ingangen bij de bevolkingsgroepen zoeken gemeenten de samenwerking met zelforganisaties en sleutelfiguren in de doelgroep. De gemeenten moeten daarbij wel behoedzaam te werk gaan. Niet elke organisatie of contactpersoon, zo heeft de ervaring geleerd, is even betrouwbaar. Niettemin zijn deze contacten cruciaal voor het oplossen van knelpunten, wantrouwen en informatieachterstanden. Van belang is ook dat de zelfredzaamheid van de bevolkingsgroepen erbij gebaat is, iets wat door de landelijke en lokale overheden als een groot goed wordt gezien.

De grote gemeenten zoeken aansluiting bij de aanwezige organisatieverbanden of stimuleren de oprichting van dergelijke verbanden. In de regio gaat het vaker om contacten met sleutelfiguren uit de doelgroep of met landelijk gerichte voorzieningen voor Midden- en Oost-Europeanen, zoals informatieve internetsites. De samenwerking van de gemeente Den Haag met de Stichting Den Haag en Midden-Europa (IDHEM) wordt door vele deskundigen, ook buiten Den Haag, als een goed en waardevol voorbeeld genoemd. Bij IDHEM werken naast veel Poolse ook Bulgaarse en Roemeense vrijwilligers, die de gemeente helpen om informatie te verstrekken aan de doelgroep (bv. via het Polenloket) en de doelgroep ondersteunen (vrijwilligers die maatschappelijk werk verrichten).

4.4 Bekostiging van het onderwijs

Tijdens de interviews met onderwijsdeskundigen kwam naar voren dat scholen aanlopen tegen financiële drempels om de kinderen op te vangen. Kinderen hebben leerrecht, mogen dus onderwijs volgen, maar voor het wegwerken van de achterstanden die

ook kinderen van Midden- en Oost-Europeanen hebben, zijn maar beperkt middelen beschikbaar.

Bekostiging leerlingen met regeling opvang nieuwkomers is begrensd

Voor de bekostiging van de school wordt het aantal ingeschreven leerlingen aan het begin van het schooljaar (teldatum 1 oktober) geteld. Voor de regeling opvang nieuwkomers zijn er daarnaast twee bijzondere tellingen (1 februari en 1 juni). De school mag voor een kind maximaal drie keer gebruikmaken van de regeling binnen de maximale periode van een jaar (zie ook Inspectie van het onderwijs 2013). Daarvan probeert de directeur van een basisschool de opvangklas te bekostigen (leerkracht en onderwijs-assistent). Maar de planning van de opvangklas ervaart zij als lastig, omdat weinig ouders hun kind bijtijds op de school inschrijven. Ze doelt dan vooral op Poolse ouders:

En dan staan ze daar na de eerste schooldag, die komen ook niet even van tevoren aanmelden, nee, hier zijn ze.

Wisselen van school tijdens het schooljaar lastig voor de bekostiging

Als leerlingen die niet meer in aanmerking komen voor de regeling opvang nieuwkomers, naar een andere woonplaats verhuizen gedurende het schooljaar, schrijft de oude school hen uit, maar heeft die school op de teldatum van 1 oktober al wel geld ontvangen voor die leerling. In de nieuwe woonplaats zijn scholen er niet happig op om die leerling aan te nemen, aangezien ze er voor het resterende deel van het schooljaar geen geld krijgen. De leerplichtambtenaar die wij spraken, probeert dan te bemiddelen door scholen ertoe over te halen de kosten te delen of gedeeltelijk over te hevelen (boekengeld bv.). Dit probleem treft scholen ongeacht de achtergrond van de leerlingen (ook autochtone leerlingen), maar migranten uit Midden- en Oost-Europa die heel mobiel zijn, ondervinden wellicht meer problemen om een (nieuwe) school te vinden (nieuwkomers worden nogal eens geweigerd door scholen, zie Inspectie van het onderwijs 2013).

Poolse kinderen duur voor scholen, want ze krijgen geen leerlingengewicht

Omdat Poolse ouders vaak minimaal vmbo-niveau hebben, krijgen scholen met veel van deze kinderen geen extra financiering op basis van het zogenoemde leerlingengewicht dat is bedoeld om leerachterstanden tegen te gaan. Dit terwijl de inspanningen voor de school (Nederlandse taalverwerving) volgens de directeur van een basisschool even groot zijn als bijvoorbeeld voor Somalische kinderen, en groter dan voor Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse kinderen die wel een leerlingengewicht krijgen op grond van het opleidingsniveau van de ouders (maximaal vmbo-niveau). Omdat er op de basisschool die wij bezochten, behalve Poolse leerlingen, veel leerlingen zitten die wel een leerlingengewicht hebben, krijgt de school extra geld en wordt dat geld in de formatie gestoken, waardoor de klassen klein worden gehouden. Dit betekent wel dat de Poolse kinderen na het doorlopen van de opvangklas vaak op deze school blijven, omdat ze anders in dorpscholen in de omgeving in combinatieklassen met wel 35 leerlingen terecht komen (daar zijn weinig kinderen met een leerlingengewicht, dus geen extra financiering en geen extra formatie). De basisschool raadt het ouders ook wel

aan om het kind op deze school te laten als ze vermoeden dat het kind het anders niet redt. De Poolse kinderen hebben profijt van deze oplossing, maar voor de school is het duur.

Mobiliteit leerlingen bemoeilijkt aanpak van scholen

Scholen in het basisonderwijs hanteren verschillende methoden om het niveau van de kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen te verhogen. Een gebruikelijke aanpak is dat de anderstalige nieuwkomers (voor maximaal een jaar) in een opvangklas worden geplaatst. In de hiervoor genoemde basisschool stromen kinderen van 4 tot 8 jaar gewoon in het reguliere onderwijs in, maar worden kinderen van 8 tot 12 jaar in een aparte groep gezet waar ze in versneld programma de stof van groep 3 doorlopen: het aanleren van letters, klanken enzovoort. Na maximaal een jaar stromen ze door naar de klas waarin ze volgens hun leeftijd thuishoren (leerkracht opvangklas basisschool). Een basisschool in een grote stad hanteert een aanpak die is afgestemd op de mobiliteit van hun leerlingen, onder wie veel Bulgaarse. Deze school heeft te maken met kinderen die gedurende het schooljaar voor korte of langere tijd verdwijnen, en met leerlingen die gedurende het jaar nieuw instromen. De school hanteert geen jaargroepen, maar bekijkt voor een periode van 7 tot 8 weken wie er in de klas zitten, wat de geschikte instructie-niveaus voor de leerlingen zijn en welke leerdoelen ze voor die periode kunnen stellen. Vervolgens kijken ze op gezette tijden opnieuw hoe het er in de klas voorstaat en stellen ze nieuwe doelen vast als de (gewijzigde) samenstelling van de klas daarom vraagt. Opvallend is, volgens een beleidsmedewerker onderwijs van de gemeente, dat de school met deze aanpak aardige Citoscores weet te halen. Een andere school met een eveneens wisselende en vaak verzuimende leerlingenpopulatie die wel gewoon met jaargroepen werkt, daarentegen dreigt als zwak te worden beoordeeld door de onderwijsinspectie. Deze laatste school ervaart de opvang van deze groep kinderen als extra belastend.

4.5 Conclusie

Gemeenten ervaren het als een groot probleem dat een deel van de migranten uit Midden- en Oost-Europa niet geregistreerd is. Dat maakt het lastig, onder andere om financiële redenen, om voorkomende problemen aan te pakken. Geregistreerde kinderen worden naar het onderwijs geleid en komen bij de jeugdgezondheidszorg in beeld. Als kinderen onzichtbaar zijn voor de gemeente, is het maar de vraag of zij onderwijs volgen of bij jeugdgezondheidszorg terechtkomen.

Als kinderen wel onderwijs volgen en in de zorgverlening bekend zijn, zoals bij het consultatiebureau en jeugdartsen, hebben deze instanties vaak problemen om met de ouders (en kinderen) te communiceren, omdat de laatsten de Nederlandse taal onvoldoende machtig zijn. De taalbarrière kan door de beperkte financiële middelen om een officiële tolk in te zetten, niet anders dan via informele tolken worden geslecht. Zeker in de hulpverlening wordt dat niet als wenselijk gezien onder andere vanwege het vertrouwelijke karakter van de gesprekken.

Een ander probleem in de communicatie met ouders is de bereikbaarheid. Vanwege hun werk kunnen ouders moeilijk overdag naar school of zorginstantie komen, maar ook

telefonisch contact blijkt vaak lastig. Het probleem van bereikbaarheid lijkt vooral bij Poolse ouders te spelen. Zorginstanties pleiten voor ruimere openingstijden om deze groep tegemoet te komen.

Wantrouwen jegens overheidsinstanties en hulpverleners spelen instanties ook parten. Daardoor hebben ouders de neiging om te lang te wachten bij problemen met hun kind, waardoor de hulp (jeugdzorg, justitie) geen preventief, maar een gedwongen karakter krijgt. De migranten zijn niet goed op de hoogte van de rechten en plichten in de Nederlandse samenleving, maar pogingen van de gemeenten en instanties om hen hierover te informeren zijn weinig succesvol. Het wantrouwen speelt daarbij een rol, maar ook onwetendheid bij de gemeenten en instanties over de manieren hoe zij de migrantengroepen het beste kunnen benaderen. Behalve gemeenteambtenaren hebben ook professionals in onderwijs en zorg behoefte aan meer kennis over de migranten uit Midden- en Oost-Europa.

In het onderwijs klinkt de roep om ruimere middelen om de taalachterstand van deze groepen kinderen aan te pakken. Scholen merken dat het hen net zoveel, zo niet meer, moeite kost om anderstalige nieuwkomers uit Europa op te vangen als Marokkaans- en Turks-Nederlandse kinderen. Maar omdat vooral Poolse ouders beter opgeleid zijn, komen hun kinderen (na een eerste opvangjaar) niet in aanmerking voor de gewichtenregeling en de school dus niet voor extra financiering.

Scholen wijzen verder op de hoge mobiliteit van de groep als een belemmering om de kinderen op te vangen. Kinderen die gedurende het schooljaar van school wisselen, zijn lastig voor de bekostiging en wisselende samenstellingen van klassen gedurende het schooljaar zijn lastig voor het behalen van de gestelde leerdoelen.

Uit de interviews komt een sterke motivatie bij de verschillende deskundigen naar voren om meer en beter samen te werken en zo problemen van kinderen (en hun ouders) in de breedte en context te kunnen aanpakken. Er zijn goede voorbeelden in de praktijk, maar er leeft ook het besef dat de samenwerking desondanks nog in de kinderschoenen staat.

5 Conclusies

5.1 Conclusies van de verkenning

Een beeld van voorkomende problemen

Deze verkenning richt zich op kinderen van migranten die in het kader van arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa naar Nederland komen. Zij kunnen zowel hier als in het herkomstland geboren zijn. De verkenning richt zich niet op kinderen met een Nederlandse ouder.

We benadrukken dat in dit verkennend onderzoek gesprekken zijn gevoerd met een beperkte en specifieke groep deskundigen en professionals over hun kennis en ervaringen met kinderen uit Polen, Bulgarije en Roemenië. Bij de keuze van informanten is rekening gehouden met een spreiding over vier relevante domeinen waarin zicht op de kinderen mogelijk is. Het betreft de domeinen woon- en leefomgeving, onderwijs, welzijn en gezondheid, en overlast en criminaliteit. Daarbij is tevens zoveel mogelijk rekening gehouden met een spreiding over het land (grote steden en niet-stedelijke regio's), en is gekozen voor gebieden waar veel migranten uit Midden- en Oost-Europa wonen. De onderzoekers hebben gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van gemeenten, scholen, politie, jeugdgezondheidszorg en een zelforganisatie. Een deel van de deskundigen heeft vooral te maken met kinderen met problemen, waardoor voorkomende problemen wellicht meer zijn belicht dan aspecten die goed gaan in de leefsituatie. Veel van de verkregen informatie neigt echter naar eenzelfde beeld; dat sterkt ons in de gedachte dat we de belangrijkste thema's en risicofactoren in beeld hebben gebracht.

Problematische thema's in de leefsituatie van kinderen betreffen in de eerste plaats de kwetsbare woon- en leefomstandigheden van de migranten waarover professionals zich zorgen maken (op campings en in recreatieparken, in steden in kleine, overbewoonde woningen). In hun ogen zijn dat geen optimale omgevingen om een kind op te voeden. Op de tweede plaats gaat het om thema's die door de sleutelpersonen als risico's zijn benoemd – en zeker in het geval van cumulatie – voor het ontstaan van psychische problemen (ontworteling, onthechting, ontsporing) en een weinig rooskleurig toekomstperspectief (voortijdig schoolverlaten, laag opleidingsniveau, probleemgedrag). In deze paragraaf bespreken we de belangrijkste risicofactoren.

De verkenning heeft geen antwoord kunnen geven op de vragen hoeveel kinderen last hebben van de genoemde problemen en hoe ernstig die problemen zijn. Over wat we niet weten en welke vragen er open staan, gaat de volgende paragraaf.

Zicht op de kinderen

In Nederland zijn om en nabij de 41.000 kinderen (0 tot 18 jaar) uit Midden- en Oost-Europese landen ingeschreven in de GBA. Het merendeel daarvan betreft kinderen afkomstig uit Polen (24.000). Daarnaast zijn er circa 4700 Bulgaarse en 4100 Roemeense 0 tot 18 jarigen ingeschreven. We weten dat er ook kinderen in Nederland zijn die niet

staan ingeschreven. Een deel van hen gaat wel naar school, maar er zijn ook kinderen die niet op school zitten. Deze laatste groep krijgt nogal eens het label ‘onzichtbare kinderen’. Om hoeveel kinderen het gaat, is onbekend (zie ook § 5.2). De door ons geïnterviewde deskundigen geven aan dat het in veel gevallen lijkt te gaan om kinderen uit Turks-Bulgaarse kringen en Romakinderen (van zowel Bulgaarse als Roemeense herkomst). Bij Poolse kinderen lijkt het minder voor te komen. Het zicht op Roemeense kinderen in Nederland (geregistreerd en niet-geregistreerd) blijkt beperkt. Alleen in de grote steden is er enig zicht op deze groep kinderen. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de grotere spreiding van deze groep over Nederland.

Mobiliteit kenmerkend voor deze groep migranten

Migranten uit Midden- en Oost-Europa onderscheiden zich van andere migranten door hun mobiliteit: zowel tussen Nederland en het herkomstland als binnen Nederland. Pendel- en verhuisgedrag van de ouders (met en zonder kinderen) heeft, zo stellen de deskundigen, gevolgen voor de woon- en leefsituatie van de kinderen. Ouders gaan met hun kinderen heen en weer voor vakanties, familiebezoek en gezondheidszorg (vooral Polen), en laten hun kinderen soms ook een tijd achter bij familie in het herkomstland. Daardoor lopen kinderen het risico ontworteld te raken, zich nergens meer thuis te voelen. Dat kan vervolgens weer leiden tot psychische problemen en/of gedragsproblemen. Het pendel- en verhuisgedrag draagt ook bij aan ongewenste onderbreking(en) van de schoolloopbaan van de kinderen (vooral bij Bulgaren schatten de deskundigen in), waardoor zij een geringere kans maken op het behalen van diploma's en een startkwalificatie. Scholen geven aan dat de mobiliteit van deze groepen het lastig maakt om achterstanden bij de kinderen te bestrijden.

Problemen in de leefsituatie van de ouders hebben gevolgen voor hun kinderen

Er is een groep ouders die, als gevolg van slechte leefomstandigheden (slechte huisvesting, armoedige omgeving), onzekere situaties (werkloosheid, tijdelijke arbeidscontracten, lage lonen, onzeker verblijfsperspectief) en omdat ze lange dagen werken, andere prioriteiten hebben dan het opvoeden van hun kinderen. De deskundigen die wij hebben geraadpleegd, spreken in dit verband over ouders die in ‘overlevingsstand’ staan. De deskundigen en professionals maken zich zorgen over de omstandigheden waarin de kinderen verkeren en over de opvoeding die in hun ogen dan tekortschiet. Ofschoon de deskundigen hier in zijn algemeenheid over de migranten uit Midden- en Oost-Europa spreken, betreffen de concrete voorbeelden die zij noemen vooral de Polen. Dat is de grootste groep van de drie en de groep waarvan de deskundigen het duidelijkste beeld hebben.

Zo is, volgens de deskundigen, bij de Poolse bevolkingsgroep in enkele gevallen sprake van alcoholmisbruik, met uitwassen als vechtpartijen, huiselijk geweld, relatieproblemen en kindermishandeling. Ook bij andere Midden- en Oost-Europese migranten worden laatstgenoemde problemen wel gesignaleerd, maar minder in relatie tot alcohol en drugs. Daarnaast zien de deskundigen en professionals bij de Polen dat als (beide) ouders werken, ze lange dagen maken, waardoor ze weinig thuis zijn, vermoeid zijn en dat er te weinig aandacht is voor de kinderen. Die kinderen, ook jonge kinderen,

zijn vaak alleen thuis en moeten soms zelf voor hun eten zorgen. Volgens professionals in de jeugdgezondheidszorg bestaat bij deze groep risico op emotionele verwaarlozing. De fysieke gezondheid van de kinderen die bij de jeugdgezondheidszorg in beeld zijn, is in het algemeen goed. Bij al deze signalen moet wel worden aangetekend dat professionals in de jeugdgezondheidszorg en jeugdzorg vooral de personen met problemen zien.

Taalachterstand is groot

De Nederlandse taalachterstand van de kinderen is groot, maar bij jonge kinderen lijkt deze gemakkelijker in te lopen dan bij oudere kinderen. Bij Poolse kinderen lijken de onderwijsachterstanden, onder meer op het gebied van taal en rekenen, gemakkelijker oplosbaar dan bij andere kinderen uit Midden- en Oost-Europa. Zij doen het, zo vernemen wij, gezien de omstandigheden best goed op de basisschool. Als verklaring wordt gegeven dat kinderen in Polen net als Nederlandse kinderen leerplichtig zijn vanaf hun vijfde jaar en dat hun ouders redelijk geschoold zijn. De signalen wijzen er verder op dat Bulgaarse kinderen extra veel leerachterstand hebben. In Bulgarije gaat de leerplicht pas in bij 8 jaar en hun ouders zijn vaak zeer laagopgeleid.

Obstakels voor migrantenkinderen in het Nederlandse onderwijssysteem

Het Nederlandse onderwijssysteem blijkt van invloed op de opleidingskansen van de kinderen. Dit gaat overigens op voor alle migrantengroepen, niet alleen degenen afkomstig uit Midden- en Oost-Europa.

In het kader van deze verkenning vernemen we van deskundigen over Poolse en Bulgaarse kinderen die volgens hun ouders onterecht in het speciaal (basis)onderwijs worden geplaatst. De docenten vinden dat deze kinderen daar beter op hun plaats zijn, omdat ze de speciale aandacht nodig hebben. De ouders vinden dat zo'n verwijzing meer iets zegt over het onvermogen van leerkrachten om de achterstand van hun kind op te lossen, dan over de leervaardigheden van hun kind. In hoeverre dit echt vaker voorkomt onder deze kinderen, is onbekend.

Migrantenkinderen die als tiener het Nederlandse onderwijs instromen, moeten zich eerst de Nederlandse taal eigen maken. Dat gebeurt vaak via een zogenaemde internationale schakelklas (ISK) van één of soms twee jaar. Terwijl één of twee jaar ISK-onderwijs voor veel Bulgaarse jongeren als ontoereikend wordt beschouwd om de taal te leren en het gewenste niveau te halen, geldt het voor veel Poolse jongeren als een onwelkom oponthoud van hun schoolloopbaan. Ze zijn na het ISK-onderwijs vaak al te oud voor het reguliere voortgezet onderwijs en hebben dan alleen toegang tot het entreeniveau van het mbo, omdat ze geen erkende diploma's voor de hogere mbo-niveaus hebben (het ISK levert geen diploma op). Mbo-1 is, volgens de deskundigen, voor Poolse jongeren vaak onder het niveau dat ze zouden aankunnen. Bij beide groepen (Bulgaarse en Poolse jongeren) dragen die vertraging in de schoolloopbaan en de instroom in een opleiding onder hun niveau bij aan frustratie en demotivatie, wat weer kan leiden tot spijbelen en voortijdig schoolverlaten. Bij de Polen is dan het risico aanwezig van een generatie die lager opgeleid is dan de vorige; en bij beide groepen op een generatie met zwakke arbeidsmarktperspectieven.

Kwetsbare tieners

Tieners kunnen echter op meer hindernissen stuiten op hun weg naar volwassenheid in Nederland. Migratie naar een ander land kan grote stress met zich meebrengen, waarvoor tieners extra kwetsbaar zijn. Poolse tieners zijn het zichtbaarst voor de Nederlandse professionals in de jeugdgezondheidszorg (de kinderen van de Bulgaren en Roemenen zijn vaak nog jong; en de aantallen Bulgaren en Roemenen zijn veel kleiner). Soms komen deze kinderen uit een situatie waarin ze al enige tijd gescheiden leefden van hun ouders en door de grootouders werden opgevoed. Hun ouders wilden hen toch graag bij zich hebben, haalden hen naar Nederland, maar de kinderen zelf blijken daar niet allemaal blij mee. In Nederland krijgen zij minder aandacht, omdat hun ouders aan het werk zijn. De afstand tussen ouders en kinderen die er daardoor al is of ontstaat (onthechting), kan nog groter worden door het gebrek aan duidelijkheid over de verblijfsduur in Nederland. Het voortdurende heen en weer gaan draagt evenmin bij aan het gevoel ergens thuis te horen (ontworteling). Op welk land moet men zich richten om een toekomst en een leven op te bouwen? Die onduidelijkheid en onzekerheid beïnvloeden ook de motivatie om in Nederland de taal te leren en een opleiding te volgen. Daar komt nog bij dat deze tieners, zoals hiervoor is aangegeven, meer moeite hebben om op hun niveau het Nederlandse onderwijs in te stromen en een diploma naar vermogen te halen. Dat verkleint hun kans op een baan en op werk op niveau.

Deskundigen wijzen verder op het risico van ontsporing van deze groep als gevolg van stapeling van genoemde omstandigheden en problemen: ontworteling en schoolloopbaanonderbrekingen als gevolg van het pendelen, onthechte band met de ouders, de onzekerheid over de verblijfsduur, de stress door de veranderingen, gepest worden op school en motivatie- en leerproblemen op school. Via de deskundigen en professionals ontvangen we signalen van psychische problemen en gedragsproblemen. Zij melden het voorkomen van conflicten met ouders, weglopen, spijbelen, voortijdig schoolverlaten, alcohol- en drugsgebruik, omgang met verkeerde vrienden en vroeg seksueel actief zijn. Wat dit laatste betreft zijn er signalen dat sommige jonge meisjes gevoelig zijn voor loverboys of tienerzwangerschappen doormaken. Sommige jongeren (meest jongens) zijn in beeld bij de hulpverlening en de politie door overlastgevend en opstandig gedrag. Ontsporing van deze migrantenkinderen wordt door deskundigen nog niet als veelvoorkomend ingeschat, maar de voorwaarden daarvoor achten zij aanwezig en de situatie kan naar hun mening wel verergeren, in zowel omvang (meer probleemjongeren) als ernst (zwaardere delicten).

Verschillen tussen de groepen

Uit de interviews ontstaat het beeld dat de woon- en leefsituatie van de Bulgaarse kinderen ernstiger is dan van Poolse kinderen: meer armoede, slechtere woonomstandigheden (vaker overbewoning en problemen met hygiëne), minder schooldeelname (meer onzichtbare kinderen), meer onderbrekingen van de schoolloopbaan en meer achterstanden op school. Toch horen we ook dat als kinderen maar ononderbroken de basisschool kunnen volgen, zij wel kunnen meekomen. Niettemin worden de kansen voor Poolse kinderen om de achterstanden in te halen, hoger ingeschat. Bulgaarse

kinderen zitten in het voortgezet onderwijs erg aan de onderkant van het vmbo/mbo. Polen doen het ook daar beter (hogere niveaus in vmbo/mbo).

Van de Roemeense kinderen hebben we geen goed beeld kunnen krijgen. Dit heeft ook te maken met de grotere spreiding van deze groep over Nederland. Een deel van de Roemeense bevolkingsgroep lijkt relatief hoogopgeleid en goed geïntegreerd, en hun kinderen schijnen het goed te doen in het onderwijs (hoge havo/vwo-deelname). Een ander deel is in beeld van instanties als politie en jeugdzorg. Hier lijkt het relatief vaak te gaan om Roma uit Roemenië, en bij deskundigen heerst het idee dat het om veel rondtrekkende, laagopgeleide en analfabete migranten gaat, die in beeld komen bij de instanties vanwege criminele activiteiten, van zowel volwassenen als kinderen.

De Roma uit Bulgarije en Roemenië vormen een verhaal apart. Romakinderen hebben veel problemen: onderwijsachterstanden of geen onderwijs volgend, betrokken bij crimineel gedrag samen met volwassenen of daartoe aangezet door volwassenen. De Romakinderen die in beeld zijn bij de hulpinstanties leven onder extreme omstandigheden en hebben te maken met ernstige problematiek (zie ook de Roma-monitor Movisie 2013). Roma zijn vrijwel niet gericht op participatie in de omringende samenleving. Omdat Roma verspreid over heel Europa wonen, kent hun problematiek een grensoverschrijdend karakter (TK 2013/2014). Hun leefsituatie vraagt om speciale aandacht, maar hun rondtrekgedrag en de gerichtheid op de eigen cultuur maakt het lastig om grip op de groep te krijgen en lastig om de kinderen te helpen.

[Overeenkomsten in problematiek met andere migrantengroepen](#)

De omvang van de groep kinderen uit Midden- en Oost-Europa is in vergelijking met bijvoorbeeld de kinderen van Turkse of Marokkaanse origine beperkt. Wel zien we de groep in omvang toenemen. Bovendien wonen ze net als de Turkse en Marokkaanse Nederlanders vaker geconcentreerd in een van de drie grote steden (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag). Dit geldt met name voor de Bulgaarse en Poolse kinderen. Zoals dat voor Turkse en Marokkaanse Nederlanders geldt, kan dit ook voor deze groepen tot knelpunten leiden die te maken hebben met hoge concentraties minderheidsgroepen in buurten en op scholen.

Problemen waarmee kinderen uit Midden- en Oost-Europa kampen, komen voor een deel ook overeen met de migratieproblemen waarmee alle kinderen van migranten in meer of mindere mate te maken hebben. Denk bijvoorbeeld aan: problemen met de beheersing van de Nederlandse taal, harde en onzekere leefomstandigheden, gebrekkige kennis van de Nederlandse samenleving bij hun ouders (rechten, plichten, werking overheid, zorg, onderwijs, opvoedingsondersteuning) en gebrekkige aansluiting bij de Nederlandse samenleving door cultuurverschillen en/of geringe gerichtheid op Nederland. Net als bij eerdere groepen migranten loopt de tussengeneratie, en vooral de tieners, het meeste risico: kinderen die niet in Nederland zijn geboren, maar hier wel opgroeien en onderwijs volgen. Hierover zijn de geïnterviewde deskundigen eensgezind.

Knelpunten bij gemeenten en instanties

Het onvoldoende in beeld hebben van de onzichtbare kinderen speelt de (gemeentelijke) instanties die zich op de kinderen richten, parten. Registratie zou veel kunnen oplossen, maar niet alle migranten willen of kunnen zich inschrijven in de GBA. Ook communicatie en informatieverstrekking worden genoemd als knelpunten bij gemeenten en instanties. De geïnterviewde deskundigen hebben de indruk dat de migranten vaak wantrouwend staan tegenover de aandacht en de bemoeienis van overheidsinstanties, wat de communicatie bemoeilijkt. Ook merken zij op dat gemeenten en andere instanties zelf onvoldoende kennis hebben over de migranten uit Midden- en Oost-Europa. Zij geven dan ook aan grote behoefte te hebben aan informatie over deze groepen. Verder speelt de soms gebrekkige samenwerking tussen instanties, zoals onderwijs, zorg, politie, de hulpverlening aan kinderen parten.

Voorbeelden van effecten van de genoemde knelpunten zijn dat door slecht zicht op de niet-geregistreerde kinderen, niet alle in Nederland wonende kinderen onderwijs volgen of door jeugdgezondheidszorg worden gezien. Gebrek aan informatie over en begrip voor de leefomstandigheden en opvattingen van migranten dragen bij aan communicatieproblemen tussen ouders en jeugdhulpverlening. En ontsporende kinderen kunnen door gebrekkige afstemming tussen instanties volgens de deskundigen te snel te maken krijgen met repressieve maatregelen van onder andere de politie, terwijl ze meer baat zouden hebben bij een preventieve aanpak.

Ook wordt verwezen naar de vooralsnog beperkte samenwerking met zelforganisaties. Gemeenten en instanties vinden dat deze recent gearriveerde migrantengroepen in Nederland nog weinig georganiseerd zijn, waardoor zij centrale aanspreekpunten en intermediairs missen. Er zijn overigens al wel positieve voorbeelden van samenwerking met zelforganisaties, met name in de grote steden.

Knelpunten op scholen

Scholen met veel Poolse leerlingen lopen aan tegen problemen die te maken hebben met de bekostiging. Veel Poolse kinderen in het basisonderwijs krijgen geen leerlingengewicht toegekend, omdat hun ouders minimaal vmbo-niveau hebben. Dat heeft gevolgen voor de ondersteuning die de basisscholen Poolse kinderen kunnen bieden. Scholen vinden dat het wegwerken van achterstanden bij Poolse kinderen hen meer inspanningen kost dan bij Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse kinderen, maar voor de laatstgenoemden krijgen zij wel extra geld op basis van het leerlingengewicht, voor de Poolse meestal niet.

Wisselen van school tijdens het schooljaar, wat naar verluidt regelmatig voorkomt bij deze mobiele migrantengroepen, levert scholen eveneens financiële problemen op. Leerlingen die zich gedurende het schooljaar aanmelden maar niet meer in aanmerking komen voor de regeling opvang nieuwkomers, betekenen een financiële last voor de school, omdat de bekostiging is gebaseerd op het aantal kinderen dat op 1 oktober, de officiële teldatum, op de school staat ingeschreven.

Knelpunten bij hulpverlening

Ook de professionele ondersteuning en hulpverlening melden knelpunten. Zij zien dat de weg naar hen toe bijvoorbeeld bij opvoedingskwesties niet vanzelfsprekend is voor ouders. Onbekendheid met de mogelijkheden en de voorzieningen, verschillen in opvattingen over opvoeding tussen Nederlandse instanties en migranten, en het binnen het eigen netwerk willen houden van problemen door de migranten spelen hier een rol. Nederlandse instanties geven aan te weinig kennis te hebben over deze groepen en dit kan tot gevolg hebben dat hulpverleners niet goed weten om te gaan met deze kinderen en hun ouders.

Een belemmering is bovendien dat de openingstijden van de hulpverlening (overdag) lastig zijn voor migrantenouders, die lange dagen maken en moeilijk vrij kunnen nemen. Daarnaast kunnen taalproblemen en het gebruik van informele tolken (want niet altijd geschikt voor vertrouwelijke gesprekken) of juist het niet-gebruik van erkende tolken (want te duur) de ondersteuning belemmeren.

5.2 Kennislacunes

Wat weten we niet?

Tot op heden is er nog nauwelijks onderzoek gedaan naar kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa. Dit verkennend onderzoek kan gezien worden als een eerste stap, al laat het tevens zien dat er ook bij deskundigen nog grote kennislacunes bestaan over de leefsituatie van de kinderen. Het geeft wel een eerste beeld van de aard van de problematiek waarmee kinderen van migranten van Poolse, Bulgaarse en Roemeense herkomst kampen. Maar het onderzoek kent ook duidelijk een aantal belangrijke beperkingen, zoals we op verschillende plaatsen in dit rapport al hebben aangegeven. De belangrijkste thema's hebben we hoogstwaarschijnlijk gesignaleerd, maar het is mogelijk dat er enkele knelpunten uit het zicht zijn gebleven, al is het maar omdat we in een onderzoek met deze beperkte schaal onmogelijk overal in Nederland konden gaan interviewen. Bovendien betreft het een specifiek beeld: de leefsituatie van de kinderen door de ogen van deskundigen en professionals in het veld. Het is mogelijk dat de selectie van de door ons geraadpleegde deskundigen tot een zekere vertekening in het beeld heeft geleid. Ook kan het zijn dat de leefsituatie in de ogen van de kinderen en hun ouders zelf aanzienlijk afwijkt van het door deskundigen opgetekende beeld. De onderzoeksmethode leent zich bovendien niet voor het vaststellen van de omvang van de problematiek en voor hoe representatief de gesignaleerde problemen zijn. Verder geeft het wel een eerste idee van verschillen tussen groepen (hoewel nauwelijks over Roemeense kinderen), maar is weinig zicht gekomen op variatie binnen de groepen (bv. Turks-Bulgaarse kinderen) en ook op mogelijke verschillen tussen migranten woonachtig in de grote steden versus de niet-stedelijke gebieden. Verder hebben we maar zeer beperkt zicht gekregen op de leefsituatie van Romakinderen.

Het ministerie van szw heeft in 2013 opdracht gegeven tot het uitvoeren van een monitor Inclusie over de woon- en leefsituatie van Roma en Sinti in Nederland.

In december 2013 verscheen de nulmeting, waarbij ook specifieke aandacht was voor de

onderwijspositie en het welzijn van de Romakinderen (Movisie 2013). De monitor zal tweejaarlijks worden uitgevoerd.

Waarom meer kennis nodig?

Meer kennis is gewenst om een meer representatief beeld te krijgen van de omvang en de ernst van de gesignaleerde problematiek. Er zijn enkele redenen aan te voeren om verder onderzoek te doen. De eerste is dat er duidelijke risicofactoren naar voren zijn gekomen, die voor problemen in de leefsituatie van de kinderen kunnen zorgen. Vooral de tieners uit de verschillende herkomstlanden uit Midden- en Oost-Europa hebben een kwetsbare positie. Een tweede reden is dat de schaal toeneemt. Het aantal kinderen uit deze groepen is in de afgelopen jaren sterk gestegen, zowel door migratie als geboorte. Daarnaast komt uit eerder gehouden onderzoek naar voren dat met name gezinnen met kinderen er in meerderheid voor lijken te kiezen in Nederland te blijven (Gijsberts en Lubbers 2013). Om geen herhaling van de problematiek van kinderen van Turkse en Marokkaanse migranten te krijgen, is het van belang de vinger aan de pols te houden en de positie en leefsituatie van kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen goed te monitoren.

Verder is meer kennis nodig over de kinderen (en hun ouders) die niet in Nederland staan ingeschreven en dus niet traceerbaar zijn. Het initiatief van Rotterdam om deze kinderen in de wijken van de stad waar ze veel lijken te wonen in kaart proberen te krijgen, en na te gaan of ze via scholen te vinden zijn, verdient navolging.

Een belangrijke vraag is in hoeverre de leefsituatie van deze kinderen ongunstiger is dan die van de kinderen die wel staan ingeschreven. Daarbij gaat het zowel om de kinderen die wel op school zitten zonder te zijn ingeschreven, als om de echte 'onzichtbare kinderen'.

Vragen over de leefsituatie van kinderen in de vier domeinen

In deze rapportage bespreken we vier belangrijke domeinen van de leefsituatie van kinderen uit Midden- en Oost-Europa. Op al deze vier domeinen liggen vragen open. Met betrekking tot de woonsituatie en participatie betreft dit de invloed van hoe kinderen wonen (zowel de woning als de buurt waarin zij wonen) op hun deelname aan de Nederlandse samenleving. Vormt de woonsituatie een belemmering voor hun participatie en integratie? Hoe zit het met hun contacten buiten de eigen groep? Kunnen zij meedoen aan sport en andere activiteiten? Kan de organisatiegraad van de eigen gemeenschap een rol spelen in het bevorderen van deze participatie?

Ook op het terrein van het onderwijs liggen belangrijke vragen open: hoe presteren deze kinderen en jongeren in Nederland op school? Hoe groot zijn daadwerkelijke leerachterstanden (met name in taal)? Worden ze ingelopen? Hoe zit het met verzuim, met voortijdig schoolverlaten? Hoe verloopt de aansluiting in het onderwijs vanuit het herkomstland?

Op het terrein van zorg en welzijn zijn vragen naar het welbevinden en de psychische gezondheid van met name de tieners uit Midden- en Oost-Europa van belang. Hebben zij specifieke problemen of zijn het problemen waar alle pubers mee worstelen?

In aansluiting hierop is het voor deze tieners van belang meer kennis te vergaren over (risicofactoren voor) deviant gedrag. Er zijn op het terrein van overlast en criminaliteit in deze inventarisatie bovendien een aantal ernstige problemen naar voren gebracht, zoals prostitutie en georganiseerde criminaliteit. Het is ook van belang daar meer zicht op te krijgen.

Naast vragen binnen deze vier domeinen zijn ook vragen die betrekking hebben op de context waarin deze kinderen in Nederland leven, van belang: welke rol speelt de gezinscontext (bv. armoede, onvolledige en/of gebroken gezinnen)? Wat doet het verblijfs-perspectief met de kinderen, of met andere woorden, wat betekent de invloed van de onzekerheid of men in Nederland blijft of niet, het heen- en weer migreren, het tijdelijk een periode in het herkomstland zijn voor het aarden in Nederland, voor identificatie-processen enzovoort? Dit zijn thema's waarover nog weinig kennis is.

Moeilijkheden met onderzoek onder deze kinderen

Het voorgaande heeft duidelijk gemaakt dat er nog veel vragen open liggen met betrekking tot de in Nederland verblijvende kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa. Nader onderzoek is daarom gewenst.

Om een aantal redenen is het een moeilijk te onderzoeken groep, zo kwam ook duidelijk naar voren in onze verkenning. Allereerst is een deel van de beoogde onderzoekspopulatie een zogenaemde verborgen populatie. Dat wil zeggen dat de omvang van deze populatie onbekend is, dat ze niet in administratieve bestanden voorkomen en/of niet identificeerbaar zijn als behorende tot de doelpopulatie. Hierdoor zijn er geen geschikte steekproefkaders om een aselechte steekproef te trekken uit de populatie. Dit zorgt er dan weer voor dat het niet mogelijk is om op populatieniveau uitspraken te doen.

Een tweede moeilijkheid betreft de hoge mobiliteit van de migranten uit Midden- en Oost-Europa. Een steekproef uit deze populaties is al snel niet meer up-to-date, omdat een deel van de in de steekproef getrokken personen al weer uit Nederland vertrokken zal zijn.

Een derde complicatie is dat de groepen nog maar kort in Nederland zijn en er daarom veel taalproblemen te verwachten zijn bij het interviewen van de kinderen en hun ouders. De interviews kunnen daarom alleen in de herkomsttalen plaatsvinden. Onderzoek wordt verder bemoeilijkt door onbekendheid met onderzoek of wantrouwen jegens de Nederlandse overheid.

Ten slotte is een moeilijkheid met onderzoek onder kinderen dat zij niet zomaar kunnen worden geïnterviewd. Normaal gesproken moet dat in aanwezigheid of met toestemming van de ouders als een kind onder de 12 jaar is, tenzij het via de school gebeurt.

Bij nog jongere kinderen (bv. onder de 8 jaar) zal een van de ouders de informatie moeten verstrekken.

Deze knelpunten geven aan dat het ondoenlijk is om met één onderzoek een compleet beeld te kunnen geven. Daarvoor is ook de diversiteit binnen en tussen de groepen te groot, niet alleen naar etnische achtergrond, maar ook naar leeftijdsgroepen. Hier valt een parallel te trekken met de kinderen en jongeren uit de 'klassieke' migrantengroepen in Nederland: het beeld over deze kinderen heeft ook vele onderzoeken gevraagd.

Tot slot

Toekomstig onderzoek zou zich in de breedte moeten richten op de vier op elkaar inwerkende domeinen van de leefsituatie zoals besproken in deze rapportage. Daarnaast is het van belang de gezinscontext van de kinderen in beeld te krijgen (zie voorgaande paragraaf). Dit kan het beste door ook ouders te bevragen over de leefsituatie van het gezin, migratiegedrag en verblijfsperspectief. Om de positie van de kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen in perspectief te plaatsen is het bovendien relevant te kunnen vergelijken met kinderen uit andere migrantengroepen en met autochtone kinderen. Ook een inventarisatie van eerder onderzoek in andere Europese landen onder kinderen uit Midden- en Oost-Europa zou nader inzicht over de specifieke problematiek van kinderen kunnen verschaffen.

Om een beter beeld van de in Nederland aanwezige kinderen uit deze landen te krijgen kunnen registratiebestanden van het CBS worden benut alsmede informatie uit bestaand surveyonderzoek over Poolse, Bulgaarse en Roemeense gezinnen. Ook nieuw surveyonderzoek onder kinderen en hun ouders zou soelaas kunnen bieden, bij voorkeur in combinatie met surveytechnieken die ook de niet-ingeschreven kinderen bereiken. Het is zo dat ook niet in de GBA ingeschreven kinderen die in Nederland wonen vanaf hun vijfde jaar leerplichtig zijn en naar school kunnen gaan. Met behulp van beschikbare registergegevens van het CBS over onderwijsdeelname kan nagegaan worden hoeveel van deze kinderen onderwijs volgen. Een voorlopige schatting is dat enkele duizenden niet-Nederlandse kinderen basisonderwijs volgen, maar niet in de GBA staan ingeschreven. Maar het is uit de gegevens niet precies bekend hoeveel van hen uit Midden- en Oost-Europa komen (informatie verstrekt door het CBS). Om hierop meer zicht te krijgen zouden scholen benaderd kunnen worden die kunnen aangeven waar deze kinderen zitten en om hoeveel kinderen het gaat.

Welke richting toekomstig onderzoek ook uit zal gaan, het blijft een enorme uitdaging om de informatie uit verschillende bronnen met elkaar te combineren om een beeld te krijgen over de totale populatie: zowel de geregistreerde als niet-geregistreerde kinderen.

Summary

Exploratory study of Polish, Bulgarian and Romanian children in the Netherlands

This exploratory study examines the social situation of Polish, Bulgarian and Romanian children aged up to 18 years who are living in the Netherlands. The study is based principally on the views of experts and professionals. Little is known about these children, though there are indications that all is not always well with them.

We explore the nature of the problems with which these children may potentially be confronted in the Netherlands, focusing on four key domains:

- 1 residential and living conditions, and participation;
- 2 education, parental engagement and language;
- 3 well-being and health; and
- 4 nuisance and crime.

In-depth interviews were held with 29 key persons for this study, all of them carefully selected in the four domains. Allowance was also made for the distribution of the children across large and smaller Dutch municipalities in regions with high concentrations of migrants from Central and Eastern Europe.

It should be borne in mind that, since the professionals we spoke to, especially those in the care sector, only see children when there are problems, the picture may be skewed. A further limitation is that we did not speak to any of the parents or children themselves, so that their – possibly differing – views are not represented here.

A small but growing group

In 2013, a total of 24,000 Polish children aged up to 18 years were entered in the Dutch population registers. Compared with this total, the numbers of Bulgarian and Romanian children are modest (4,700 and 4,100, respectively). The size of all three of these groups of children is increasing, due both to migration and births.

Polish and Romanian children are more widely distributed throughout the Netherlands than Bulgarians, who often live in the major cities. The Hague has the highest number of registered children from Central and Eastern Europe, followed by Rotterdam and Amsterdam. In absolute terms, Polish children are the largest group in these cities.

Non-registered children

There are also children living in the Netherlands who are not entered in the population registers. Virtually no information is available on these children. It is also not known how many children go to school in the Netherlands but are not registered in the Municipal Personal Records Database (GBA), and there is no information at all on children who do not (yet) go to school. Almost all the key persons to whom we spoke have experience with these ‘invisible children’, but they do not know how many of them there are nor how they are faring.

The interviews with the experts and professionals produced the following picture concerning the social situation of Polish, Bulgarian and Romanian children in the four domains cited above.

Residential and living conditions

The key persons interviewed feel that the housing situation of Polish, Bulgarian and Romanian migrants in the Netherlands is not ideal. They are concerned about Polish children living on campsites and in leisure parks, because of the increased risk of exposure to alcohol abuse, fights and domestic violence. They also have concerns about Bulgarian children living with their parents in small, poor-quality and overcrowded homes in the large cities regarding their uncertain, poverty-stricken and sometimes unhealthy living conditions.

The picture described by the experts of the housing and living conditions of Romanian children is mixed: they distinguish between a group who live spread throughout the cities and who integrate into society, and a group who live in comparable conditions to Bulgarian migrants. Overall, however, the experts have little information on the Romanian population group; this applies in all four domains studied.

Both the residential concentration of migrants in their own ethnic community and their isolation from the surrounding native Dutch community are regarded as impediments to the participation of these children in Dutch society. According to some experts, residential concentration makes it more difficult for these children to learn the Dutch language and to build up social contacts with Dutch natives; and according to health and counselling centre staff, the lack of social contacts of young families living in Dutch villages or cities sometimes leads to developmental problems in young children who have no one to play with.

Mobility impedes participation in Dutch society

The travel and relocation patterns of labour migrants from Central and Eastern Europe sets them apart from other migrant groups in the Netherlands. Their country of origin is relatively close and many migrants from Poland, Bulgaria and Romania accordingly return to their homeland for short or longer periods. They also frequently move house within the Netherlands.

Youth health care professionals believe that this shuttling back and forth to their homeland makes it more difficult for children to feel at home anywhere, potentially leading to psychological problems (rootlessness). Educational experts point to the risks to their school career if children are removed from school for short or longer periods and frequently change schools.

Young children, especially Polish children, do well at primary school

Young children who have attended a Dutch primary school right from the start generally do well, according to the experts, and especially the Polish children; Bulgarian children lag further behind. According to the experts, this is because Polish parents believe that education is important for their children, because the parents themselves have a reasonable education level and because, as in the Netherlands, compulsory education

for children in Poland begins at the age of five. Bulgarian parents are less convinced of the importance of education, often have a low education level themselves, and compulsory education in Bulgaria begins only from the age of eight.

Secondary education: teenagers have more difficulties at school

Teenagers entering Dutch secondary education have more difficulty in mastering the Dutch language than young children, and have great difficulty obtaining decent leaving grades. Without an adequate secondary school-leaving certificate, their only option is basic secondary vocational training. For teenagers who do not 'fit' in terms of their age, education level and motivation, this can lead to truancy, rebellious behaviour and premature school dropout. School absenteeism appears to be particularly common among Bulgarian teenagers.

Physical health of children generally good

The physical health of the children seen by youth health care professionals is generally good, though there are indications of overweight and poor dental health among Polish primary school children.

Parents in survival mode

Poverty, illegal housing, poor housing conditions and broken families (especially among Poles) appear to be common problems. As a result, parents are often living in an uncertain environment, take on all the work they can find and live under constant stress. They are in survival mode. If something goes wrong, for example losing their job, problems can rapidly accumulate and alcohol use can become a factor. Circumstances such as these have an impact on the well-being of children.

Children often at home alone, even young children

Suggestions that children, including young children, are frequently left at home alone relate mainly to Polish parents, who work long or irregular hours. Being at home alone means that children have to be very independent, taking responsibility themselves for making sure they are fed, do their homework and go to bed. Professionals differ in their opinions on how harmful this is for children, but consider it undesirable for young children.

Vulnerable teenagers

The migration to the Netherlands and the uncertain situation in which they live means that some adolescents have a poor relationship with their parents. Their parents work long hours and are not able to give their children the attention and support they need in this vulnerable phase of their lives. Some children suffer from homesickness and miss their friends and family in their country of origin. These circumstances mean that care professionals see disengaged and rootless children, who sometimes develop problem behaviour. This occurs mainly, though not exclusively, among teenagers. The problems cited include mixing with the wrong friends, hanging around and causing nuisance on the streets, conflicts with parents, running away, problems at school, school

absenteeism, and in some cases teenage pregnancies and prostitution. Several experts warn that dissatisfaction with life in the Netherlands and a poor relationship with parents can in time lead to serious problems, though they also say that the percentage of young people who have actually gone off the rails is fairly low. They do however caution the need for alertness and for taking preventive measures in order to stop problem behaviour from escalating.

Problems encountered by local authorities and agencies

Municipalities with concentrations of migrants from Central and Eastern Europe regard it as a major problem that a proportion of these migrants are not entered in the population register. If children are invisible to the local authority, it is open to question whether they are going to school or receiving youth health care services.

Schools and care professionals have difficulty in communicating with parents (and children) because of their inadequate command of the Dutch language. The limited financial resources available to pay for an official interpreter means that the only way of overcoming the language barrier is sometimes to use informal interpreters. This is not regarded as a good thing, especially in the care sector, among other things because of the confidential nature of the matters discussed.

Another problem in communication with parents is the difficulty in reaching them. Their working hours mean that parents not only have difficulty attending meetings at school or a care agency during the daytime, but may also be difficult to contact by telephone.

Distrust of government agencies and care professionals means that parents are inclined to wait too long if their child has problems, which means that the help needed (youth care, judicial services) can move from being preventative to being unavoidable. Migrants are moreover not fully aware of the rights and obligations that prevail in Dutch society, but attempts by local authorities and agencies to inform them of those rights and obligations enjoy little success. In addition to the distrust by migrants already mentioned, unfamiliarity on the part of local authorities and other agencies with the best way of approaching these migrant groups also plays a role. As well as council officials, professionals in the education and care sectors also have a need for more knowledge about migrants from Central and Eastern Europe.

Those in the education sector call for more resources to tackle the language disadvantage of these groups of children. Schools observe that they have to expend just as much, if not more effort in accommodating newcomers from Europe with different mother tongues as for children of Moroccan and Turkish origin. But because Polish parents, in particular, are better educated, their children (after an initial, funded reception year) are not eligible for the 'weighting scheme'. Schools also point to the high mobility of these groups as an obstacle to accommodating these children. The fact that children (frequently) change schools during the school year creates difficulties both from the perspective of funding and because of the ever-changing composition of classes, in turn making the achievement of the prescribed attainment targets problematic.

Gaps in knowledge

This study is a first step in filling the gaps in knowledge about the social situation of Polish, Bulgarian and Romanian children in the Netherlands. However, the picture is still limited. We received virtually no information about Romanian children. And while the interviews with experts brought out a number of important topics, they provide no insight into the extent of the identified problems. For this reason, and given the desire to prevent repetition of problems akin to those occurring among children of Turkish and Moroccan migrants, it is important that the position and social situation of children from Central and Eastern European countries be monitored closely.

Literatuur

- Appels, A. (2011). *Dynamiek in taal, identiteit en cultuur bij leerlingen van Poolse scholen in Nederland* (bachelorscriptie). Tilburg: Universiteit Tilburg.
- Bakker, J., E. Denessen, M. Dennissen en H. Oolbekkink-Marchand (2013). *Leraren en ouderbetrokkenheid. Een reviewstudie naar de effectiviteit van ouderbetrokkenheid en de rol die leraren daarbij kunnen spelen*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Booi, H., E. Lindeman, en J. Slot (2013). *Monitor EU-migranten*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Boom, J. de, A. Weltevrede, S. Rezaï en G. Engbersen (2008). *Oost-Europeanen in Nederland. Een verkenning van de maatschappelijke positie van migranten uit Oost-Europa en migranten uit voormalig Joegoslavië*. Rotterdam: Risbo BV, Erasmus Universiteit.
- Boom, J. de, Y. Seidler, A. Weltevrede, P. van Wensveen en P. Hermus (2013). *Rotterdamse Risicogroepen 2013, MOE-landers. Een monitor van hun maatschappelijke positie 2013 (conceptrapportage)*. Rotterdam: Risbo BV.
- CBS (2012). *Jaarrapport Integratie 2012*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Dagevos, J. (red.) (2011). *Poolse migranten. De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Engbersen, G., G., M. Ilies, A.S. Leerkes, E. Snel en R. van der Meij (2011). *Arbeidsmigratie in vieren. Bulgaren en Roemenen vergeleken met Polen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Gemeente Den Haag (2011). *Gebruik voorzieningen door Midden- en Oost-Europese kinderen in Den Haag*. Den Haag: Gemeente Den Haag.
- Gemeente Den Haag (2012). *Monitor EU-arbeidsmigranten, 2012*. Den Haag: Gemeente Den Haag.
- Gemeente Den Haag (2013). *Voortgangsrapportage EU arbeidsmigratie 2012-2013*. Den Haag: Gemeente Den Haag.
- Gemeente Rotterdam (2014). *Monitor programma EU arbeidsmigratie 2013*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Gemeente Venray (2013). *Adviesnota aan gemeenteraad. Onderwerp projectplan arbeidsmigranten*. Venray: Gemeente Venray.
- Gestel, B. van, E. van Straalen en M. Verhoeven (2013). *Cahier 2013-6. Overlast, lokaal beleid en arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Gijsberts, M. (2011). Opleidingsniveau en taalbeheersing. In: J. Dagevos (2011). *Poolse migranten. De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen* (p. 47-64). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M. en M. Lubbers (2013). *Nieuw in Nederland. Het leven van recent gemigreerde Bulgaren en Polen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M. en M. Lubbers (2014). Beheersing van de Nederlandse taal onder recente migranten uit nieuwe EU-lidstaten en traditionele migratielanden. In: *Sociologie*, 10, p. 27-48.
- Heijden, P.G.M. van der, M. Cruyff en G. van Gils (2013). *Aantallen geregistreerde en niet-geregistreerde burgers uit MOE-landen die in Nederland verblijven. Rapportage schattingen 2009 en 2010*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Inspectie van het onderwijs (2013). *Evaluatie toezicht op voorzieningen voor nieuwkomers 2011/2012. De kwaliteit van het onderwijs aan nieuwkomers (type 1 en 2)*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.
- Jungbluth, P. (2008). *Nieuwkomers uit Midden- en Oost-Europa op Nederlandse basisscholen. Een verkenning*. Utrecht: Forum.
- Jungbluth, P. en J. Frietman (2010). *Nieuwkomers uit Midden- en Oost-Europa op Nederlandse basisscholen II. Een herhaalde verkenning (2009/2010)*. Utrecht: Forum.

- Korf, D.J. (red.) (2009). *Polen in Nederland*. Utrecht: Forum.
- Kremer, M. en E. Schrijvers (2014). *Roemeense en Bulgaarse arbeidsmigratie in betere banen*. WRR-Policy Brief, nr. 1, januari 2014. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Movisie (2013). *Monitor Inclusie: Nulmeting. Ervaringen en opvattingen van Roma, Sinti en professionals over de sociale inclusie van Roma en Sinti op de domeinen onderwijs, arbeid, wonen, gezondheid en veiligheid*. Utrecht: Movisie.
- Nicolaas, H. (2011). Ruim helpt Poolse immigranten vertrekt weer. In: *Bevolkingstrends*, 1^e kwartaal 2011. (p. 32-36). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Nijhof, K. (2013). *Vele stemmen, een ander geluid. Poolse migranten in Den Haag* (hbo-scriptie). Den Haag: De Haagse Hogeschool.
- OECD (2013). *Education at a Glance 2013: OECD indicators*. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) publishing. Geraadpleegd op het internet op 25 mei 2014: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.
- Snel, E. (2011). Wonen en wijken. In: J. Dagevos (red.). *Poolse migranten. De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen*. (p. 81-89). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Snel, E., M. Faber en G. Engbersen (2013). De maatschappelijke positie van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten. In: *Justitiële Verkenningen*, 6: p. 61-76. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Sollie, H., V. Wijkhuijs, W. Hilhorst, R. van der Wal en N. Kop (2013). *Aanpak multi-problematiek bij gezinnen met een Roma-achtergrond*. Den Haag: Lemma uitgevers.
- szw (2013). *Vrij verkeer werknemers uit de nieuwe EU-lidstaten*. Brief van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan de Tweede Kamer der Staten- Generaal, 13 september 2013. Den Haag: ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Thissen, M., F. Merken, P. van Melik en R. Janssen (2011). *Inventarisatie welzijn Poolse migranten*. Horst: Stichting ARKA (in samenwerking met Synthese en Wonen Limburg).
- Tuk, B. (2013). What's working voor Roma-jongeren. In: *PHAXX*, 3, p. 10-11.
- TK (2013/2014). *Integratiebeleid*. Brief van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 2 december 2013. Tweede Kamer, vergaderjaar 2013/2014, 32824, nr. 46.
- Valstar, R. (2013). *Oost-Europese arbeidsmigranten in Leiden. Gezinsituatie, opvoedingsituatie en toekomstperspectief* (masterscriptie). Leiden: Universiteit Leiden.
- Veen, van der C., M. de Jonge, S. van Oorspronk en K. Curie (2012). *Roma en schoolverzuim. De situatie (waar, waarom en wat te doen) van schoolverzuim en -uitval bij Roma-meisjes in het voortgezet onderwijs in Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Weltevrede, A.M., J. De Boom, S. Rezai, L. Zuijderwijk en G. Engbersen (2009). *Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen*. Rotterdam: Risbo BV.
- Wobma, E. en R. van der Vliet (2011). Aantal Midden- en Oost-Europeanen in vijf jaar tijd verdubbeld. In: *CBS Webmagazine*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Internet

www.dynot.net, geraadpleegd op het internet op 26 mei 2014.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel, of via de website van het SCP. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

Sociaal en Cultureel Rapporten

Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008.

ISBN 978 90 377 0368-9

Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010. Andries van den Broek, Ria Bronneman-Helmers en Vic Veldheer (red.). ISBN 978 90 377 0505 8

Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport 2012. Vic Veldheer, Jedid-Jah Jonker, Lonneke van Noije, Cok Vrooman (red.).

ISBN 978 90 377 0623 9

SCP-publicaties 2013

2013-1 *Van pech en rampspoed. Nieuwjaarsuitgave 2013 (2013).* Paul Schnabel (red.).

ISBN 978 90 377 0611 6

2013-2 *Terecht in de jeugdzorg. Voorspellers van kind- en opvoedproblematiek en jeugdzorggebruik (2013).*

Sander Bot (red.), Simone de Roos, Klarita Sadiraj, Saskia Keuzenkamp, Angela van den Broek, Ellen Kleijnen. ISBN 978 90 377 0629 1

2013-3 *Gezinnen onderweg. Dagelijkse mobiliteit van ouders van jonge kinderen in het combineren van werk en gezin (2013).* Marjolijn van der Klis (red.). ISBN 978 90 377 0568 3

2013-4 *Acceptatie van homoseksuelen, biseksuelen en transgenders in Nederland 2013 (2013).* Saskia Keuzenkamp en Lisette Kuiper. ISBN 978 90 377 0648 2

2013-5 *Towards Tolerance. Exploring changes and explaining differences in attitudes towards homosexuality across Europe (2013).* Lisette Kuiper, Jurjen Iedema, Saskia Keuzenkamp.

ISBN 978 90 377 0650 5

2013-6 *Sprekend op schrift. Een selectie uit vijftien jaar lezingen en artikelen van Paul Schnabel, 1998-2013 (2013).* ISBN 978 90 377 0647 5

2013-7 *Acceptance of lesbian, gay, bisexual and transgender individuals in the Netherlands 2013 (2013).*

Saskia Keuzenkamp en Lisette Kuiper. ISBN 978 90 377 0649 9

2013-8 *Gemeentelijk Wmo-beleid 2010. Een beschrijving vanuit het perspectief van gemeenten (2013).*

Frieke Vonk, Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Anna Maria Marangos.

ISBN 978 90 377 0651 2

2013-9 *Aanbod van arbeid 2012 (2013).* Jan Dirk Vlasblom, Edith Josten, Marian de Voogd-Hamelink.

ISBN 978 90 377 0654 3

2013-10 *De dorpenmonitor (2013). Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners.* Anja Steenbekkers

en Lotte Vermeij (red.) ISBN 978 90 377 0634 5

- 2013-11 *Van Paars 2 naar Rutte II. Rede van Paul Schnabel bij zijn afscheid van het Sociaal en Cultureel Planbureau, 11 maart 2013.* ISBN 978 90 377 0660 4
- 2013-12 *Kunstminnend Nederland? Interesse en bezoek, drempels en ervaringen. Het culturele draagvlak, deel 12 (2013).* Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0652 9
- 2013-13 *Zwevende gelovigen. Oude religie en nieuwe spiritualiteit (2013).* Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0644 4
- 2013-14 *Nieuw in Nederland. Het leven van recent gemigreerde Bulgaren en Polen (2013).* Mérove Gijsberts (SCP) en Marcel Lubbers (RU). ISBN 978 90 377 0655 0.
- 2013-15 *Werk aan de wijk. Een quasi-experimentele evaluatie van het krachtwijkenbeleid (2013).* Matthieu Permentier, Jeanet Kullberg, Lonneke van Noije. ISBN 978 90 377 0663 5
- 2013-16 *Lasten onder de loep. De kostengroei van de zorg voor verstandelijk gehandicapten ontrafeld (2013).* Michiel Ras, Debbie Verbeek-Oudijk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0662 8.
- 2013-17 *De studie waard. Een verkenning van mogelijke gedragsreacties bij de invoering van een sociaal leenstelsel in het hoger onderwijs (2013).* Monique Turkenburg, Lex Herweijer, Jaco Dagevos, m.m.v. Iris Andriessen, Lenie van den Bulk (CED-groep). ISBN 978 90 377 0664 2
- 2013-18 *Het persoonsgebonden budget in de AWBZ. Monitor 2012 (2013).* Ab van der Torre, Ingrid Ooms, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0657 4
- 2013-19 *Informeel zorg in Nederland. Een literatuurstudie naar mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg (2013).* Alice de Boer en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0679 6
- 2013-20 *De ondersteuning van Wmo-aanvragers en hun mantelzorgers in 2012 (2013).* Peteke Feijten, Anna Maria Marangos, Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Frieke Vonk. ISBN 978 90 377 0667 3
- 2013-21 *Met zorg ouder worden. Zorgtrajecten van ouderen in tien jaar (2013).* Cretien van Campen, Marjolein Broese van Groenou, Dorly Deeg, Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0626 0
- 2013-22 *Using smartphones in survey research: a multifunctional tool.* Nathalie Sonck en Henk Fernee. ISBN 978 90 377 0680 2
- 2013-23 *Seksuele oriëntatie en werk. Ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele werknemers (2013).* Lisette Kuypers. ISBN 978 90 377 0668 0
- 2013-24 *Ontwikkelingen in ondersteuning van mensen met lichamelijke beperkingen en de effecten van ondersteuning op participatie (2013).* Jolien Hofstede, Mieke Cardol, Mieke Rijken. ISBN 978 90 377 0676 5
- 2013-25 *Samen scholen. Ouders en scholen over samenwerking in basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs (2013).* Lex Herweijer en Ria Vogels. ISBN 978 90 377 0671 0
- 2013-26 *Met het oog op de tijd. Een blik op de tijdsbesteding van Nederlanders (2013).* Mariëlle Cloin (red.). ISBN 978 90 377 0670 3
- 2013-27 *Vrijwillige inzet en ondersteuningsinitiatieven. Een verkenning van Wmo-beleid en -praktijk in vijf gemeenten (2013).* Wouter Mensink, Anita Boele, Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0659 8
- 2013-28 *Een onzeker perspectief: vooruitzichten van tijdelijke werknemers (2013).* Jan Dirk Vlasblom, Edith Josten. ISBN 978 90 377 0682 6 (elektronische publicatie)
- 2013-29 *Maatschappelijke effecten van het wetsvoorstel Hervorming kindregelingen voor gezinnen met kinderen (2013).* Stella Hoff, Arjan Soede. ISBN 978 90 377 0684 0 (elektronische publicatie)
- 2013-30 *De sociale staat van Nederland 2013 (2013).* Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Evert Pommer, Nathalie Sonck (red.). ISBN 978 90 377 0685 7
- 2013-31 *De weg naar maatschappelijke ondersteuning. Een onderzoek naar de kanteling in tien gemeenten (2013).* Maaike den Draak (SCP), Wouter Mensink (SCP), Mary van den Wijngaart (Lokaal Centraal BV), Mariska Kromhout (SCP). ISBN 978 90 377 0686 4

- 2013-32 *Maten voor gemeenten 2013* (2013). Evert Pommer, Ingrid Ooms, Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0688 8
- 2013-33 *Biedt het concept integratie nog perspectief?* (2013). Jaco Dagevos, Malin Grundel. ISBN 978 90 377 0687 1 (elektronische publicatie)
- 2013-34 *Groeit de jeugdzorg door? Het beroep op de voorzieningen: realisatie 2001-2011 en raming 2011-2017* (2013). Klarita Sadiraj, Michiel Ras, Lisa Putman, Jedid-Jah Jonker. ISBN 978 90 377 0677 2
- 2013-35 *Burgers over de kwaliteit van publieke diensten. Een terugblik op 2002-2010* (2013). Evelien Eggink, Debbie Verbeek-Oudijk, Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0678 9 (elektronische publicatie)

SCP-publicaties 2014

- 2014-1 *Kansen voor vakmanschap in het mbo. Een verkenning* (2014). Monique Turkenburg m.m.v. Lenie van den Bulk (CED-groep) en Ria Vogels (SCP). ISBN 978 90 377 0637 6
- 2014-2 *Jaarrapport integratie 2013. Participatie van migranten op de arbeidsmarkt* (2014). Willem Huijnk, Mérove Gijsberts, Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0697 0
- 2014-3 *Ervaren discriminatie in Nederland* (2013). Iris Andriessen, Henk Fernee en Karin Wittebrood. ISBN 978 90 377 0672 7 (elektronische publicatie)
- 2014-4 *Samenvatting en conclusies van Sterke steden, gemengde wijken* (2014). Jeanet Kullberg, Matthieu Permentier, m.m.v. Emily Miltenburg. ISBN 978 90 377 0696 3 (elektronische publicatie)
- 2014-5 *Perceived discrimination in the Netherlands* (2014). Iris Andriessen, Henk Fernee en Karin Wittebrood. ISBN 978 90 377 0699 4
- 2014-6 *De Wmo-uitgaven van gemeenten in 2010* (2014). Barbara Wapstra, Lieke Salomé en Nelleke Koppelman. ISBN 978 90 377 0698 7 (elektronische publicatie)
- 2014-7 *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie* (2014). Pepijn van Houwelingen, Anita Boele, Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0635 2
- 2014-8 *Uitstappers en doorzetters. De persoonlijke en sociale context van sportdeelname en tijdsbesteding aan sport* (2014). Annet Tiessen-Raaphorst (red.), Remko van den Dool en Ria Vogels. ISBN 978 90 377 0700 7
- 2014-10 *Geloven binnen en buiten verband. Godsdienstige ontwikkelingen in Nederland* (2014). Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0636 9
- 2014-11 *Replicatie van het meetinstrument voor sociale uitsluiting* (2014). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0674 1 (elektronische publicatie)
- 2014-12 *Vraag naar arbeid 2013* (2014). Patricia van Echtelt, Jan Dirk Vlasblom, Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0707 6
- 2014-13 *De Wmo in beweging; Evaluatie Wet maatschappelijke ondersteuning 2010-2012* (2014). Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Frieke Vonk, Mirjam de Klerk, Anna Maria Marangos, Wouter Mensink, Maaike den Draak, Alice de Boer, m.m.v. Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0706 9
- 2014-14 *Anders in de klas. Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* (2014). Freek Bucx en Femke van der Sman. ISBN 978 90 377 0703 8
- 2014-15 *Leven met intersekse/DSD. Een verkennend onderzoek naar de levenssituatie van personen met intersekse/DSD* (2014). Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0705 2
- 2014-16 *Leergeld. Veranderingen in de financiële positie van het voortgezet onderwijs en verschillen tussen besturen* (2014). Lex Herweijer, Evelien Eggink, Evert Pommer, Jedid-Jah Jonker, m.m.v. Ingrid Ooms en Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0708 3

- 2014-17 *Verdelen op niveaus. Een multiniveaumodel voor de verdeling van het inkomensdeel van de Participatiewet over gemeenten* (2014). Arjan Soede en Maroesjka Versantvoort
ISBN 978 90 377 0711 3
- 2014-18 *De Wmo in beweging. Beknopte samenvatting. Evaluatie Wet maatschappelijke ondersteuning 2010-2012* (2014). Mariska Kromhout, Peteko Feijten, Frieke Vonk, Mirjam de Klerk, Anna Maria Marangos, Wouter Mensink, Maaïke den Draak, Alice de Boer, m.m.v. Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0712 0
- 2014-19 *Anders in de klas. Journalistieke samenvatting. Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* (2014). Karolien Bais, Freek Bucx, Femke van der Sman, m.m.v. Charlotte Jalvingh. ISBN 978 90 377 0713 7
- 2014-20 *Rijk geschakeerd. Op weg naar de participatiesamenleving* (2014). Kim Putters.
ISBN 978 90 377 0715 1
- 2014-21 *Ouderen mishandeling. Advies over onderzoek naar aard en omvang van misbruik en geweld tegen ouderen in afhankelijkheidsrelaties* (2014). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk.
ISBN 978 90 377 0716 8
- 2014-24 *Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland. Een verkenning van hun leefsituatie* (2014). Ria Vogels, Mérove Gijsberts en Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0719 9
- 2014-26 *Op zoek naar bewijs II. Evaluatieontwerpen onderwijs- en cultuurmaatregelen* (2014). Monique Turkenburg, Lex Herweijer, Andries van den Broek, Iris Andriessen.
ISBN 978 90 377 0720 5

Overige publicaties

- Burgerperspectieven 2011* | 4 (2012). Josje den Ridder, Jeanet Kullberg en Paul Dekker.
ISBN 978 90 377 0593 5
- Burgerperspectieven 2012* | 1 (2012). Paul Dekker, Josje den Ridder en Paul Schnabel.
ISBN 978 90 377 0607 9
- Burgerperspectieven 2012* | 2 (2012). Josje den Ridder en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0617 8
- Burgerperspectieven 2012* | 3 (2012). Paul Dekker, Pepijn van Houwelingen en Evert Pommer.
ISBN 978 90 377 0622 2
- Burgerperspectieven 2012* | 4 (2012). Josje den Ridder, Paul Dekker en Mathilde van Ditmars.
ISBN 978 90 377 0645 1
- Burgerperspectieven 2013* | 1 (2013). Paul Dekker en Hanneke Posthumus. ISBN 978 90 377 0656 7
- Burgerperspectieven 2013* | 2 (2013). Josje den Ridder, Hanneke Posthumus en Paul Dekker.
ISBN 978 90 377 0658 1
- Burgerperspectieven 2013* | 3 (2013). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0675 8
- Burgerperspectieven 2013* | 4 (2013). Paul Dekker, Josje den Ridder, Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts. ISBN 978 90 377 0690 1
- Burgerperspectieven 2014* | 1 (2014). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0701 4
- Burgerperspectieven 2014* | 2 (2014). Lonneke van Noije, Josje den Ridder, Hanneke Posthumus.
ISBN 978 90 377 0714 4
- Burgerperspectieven 2013* | 4 (2013). Paul Dekker, Josje den Ridder en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts. ISBN 978 90 377 0690 1
- Burgerperspectieven 2014* | 1 (2014). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0701 4

